

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı

**SOVYETLER BİRLİĞİ SONRASI AZERBAYCAN'DA ULUSAL KİMLİK
İNŞASI SÜRECİ: ALİYEVLER DÖNEMİ**

Shamkhal BAYRAMOV

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

SOVYETLER BİRLİĞİ SONRASI AZERBAYCAN'DA ULUSAL KİMLİK İNŞASI
SÜRECİ: ALİYEVLER DÖNEMİ

Shamkhal BAYRAMOV

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Shamkhal Bayramov tarafından hazırlanan ‘‘Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan’da Ulusal Kimlik İnşası Süreci. Aliyevler Dönemi’’ başlıklı bu çalışma, 07.04.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İ m z a

Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV (Başkan)

İ m z a

Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK

İ m z a

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

07/04/2023

İmza

Shamkhal BAYRAMOV

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

İmza

Shamkhal BAYRAMOV

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada bana yön veren ve tezimin oluşmasında büyük emeği olan hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, kendisiyle çalışma imkânı tanıyan değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Kutay stn'e, bu çalışmanın yazılma sürecindeki katkılarından dolayı teőekkürü bir borç bilirim. Kendisinin büyük desteği olmasaydı bu çalışma hiçbir Şekilde var olamazdı.

Bana her zaman sevmeyi öğreten, gcme g katan, beni en zorlu olaylarda bile yreklendiren canım ailem, sizin hakkınızı asla ödeyemem. Siz dünyanın en fedakr, en güçlü, en güzel anne ve babasısınız. Yaptığınız ve her gün yapmaya devam ettiğiniz her Şey için, yanımda yürüdüğünüz ve bana çok Şey verdiğiniz, için sevgili ailem sizlere teşekkür ederim.

ÖZET

BAYRAMOV, Shamkhal. *Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan'da Ulusal Kimlik İnşası Süreci: Aliyevler Dönemi*, Yüksek Lisans, Ardahan, 2023.

19'uncu yüzyılda milliyetçiliğin yükselişiyile birlikte bilinçli Azerbaycan aydınları etnik kökenlerini dikkate alarak yeni bir tanım aramaya başladılar. Tarihleri, edebiyatları ve dilleri üzerine dikkat çekici eserler yayınladılar. 20. yüzyılın başında Azerbaycan aydınları Türk milliyetçiliğini savundular. Gazetelerde Azerbaycanlıların Türk kimliği hakkında yazılar yazdılar, bu da dini kimlik ve etnik kimlik ayrımı konusunda farkındalığı artırarak ulusal uyanışa yol açmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması, eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri için en önemli dönüm noktalarından biridir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını yeni kazanan cumhuriyetler, politikalar ve yasalar oluşturarak kendi ulusal kimliklerini inşa etme sürecini başlattılar. Araştırmanın amacı tarih boyunca mücadele vermiş Azerbaycan ülkesinin milli kimliğini oluşturma mücadeleleriyle bağımsız bir milli devlet yaratmasındaki etkenlerdir. Azerbaycan'ın kimliği, ilk önce Türk kimliği ve Azerbaycan Türkü olarak tanımlansa da daha sonra Azerbaycanlı olarak tanımlamıştır. Bu çalışmada Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan'da Ulusal Kimlik İnşası Sürecinde: Aliyevler Dönemi incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Sovyetler Birliği Sonrası Dönem, Ulusal Kimlik, Aliyevler Dönemi, Azerbaycancılık.

ABSTRACT

BAYRAMOV, Shamkhal. *National Identity Construction Process in Post-Soviet Azerbaijan: Aliyev's Period*, Master's Thesis, Ardahan, 2023.

In the 19th century, with the rise of nationalism, conscious Azerbaijani intellectuals began searching for a new definition, taking into account their ethnic origins. They published remarkable works on their history, literature, and language. At the beginning of the 20th century, Azerbaijani intellectuals advocated Turkish nationalism. They wrote articles in newspapers about the Turkish identity of Azerbaijanis, which increased awareness of the distinction between religious and ethnic identities, leading to a national awakening. The dissolution of the Soviet Union was one of the most significant turning points for the former Soviet republics. These republics began constructing their national identities by creating policies and laws upon gaining independence. The aim of the research is the factors in the creation of an independent national state through struggles to create the national identity of the country of Azerbaijan, which has struggled throughout history. Although *Azerbaijan's identity* was initially defined as Turkish and Azerbaijani Turks, it was later defined as Azerbaijani. This study examines the post-Soviet period in Azerbaijan under the Aliyev regime during the process of constructing a national identity.

Keywords:

Post-Soviet Union Era, National Identity, Aliyev's Period, Azerbaijanism.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
TEŞEKKÜR	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
KISALTMALAR	9
ÖN SÖZ.....	10
GİRİŞ	11
1. BÖLÜM.....	15
KİMLİK, ULUSAL KİMLİK, İDEOLOJİ KAVRAMI VE DOKTRİN.....	15
1.1. KİMLİK KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	15
1.2. ULUSAL KİMLİK.....	18
1.3. İDEOLOJİ KAVRAMI VE DOKTRİN	29
2. BÖLÜM.....	32
AZERBAYCANDA MİLLİ DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ... 32	
2.1. XIX. YÜZYIL VE XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA SİYASAL VE TOPLUMSAL YAPI.....	32
2.2 MİLLİ DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNDE EKONOMİNİN ROLÜ VE MİLLİ BURJUVAZİ DÖNEMİ	35
2.3. ÇARLIK RUSYA'SI DÖNEMİNDE KÜLTÜREL HAREKATLAR	39
2.4. MÜSAVAT PARTİSİNİN KURULMASI.....	39
2.5. AZERBAYCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİNİN KURULUM VE DAĞILIMA SÜRECİ	40
2.6. SOVYET İDEOLOJİSİNE GEÇİŞ DÖNEMİ	42
2.6.1. Stalin Döneminde Aydınlara Karşı Uygulanan Politikalar.....	42
2.6.2. SSCB Politikalarının Çöküşü: Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Nedenler.....	43
3. BÖLÜM.....	49

BAĞIMSIZLIK SONRASI ULUSLAŞMA POLİTİKALARI VE SİYASİ İKTİDARLAR.....	49
3.1. BAĞIMSIZLIK SONRASI OLUŞAN İDEOLOJİK HAREKETLER.....	49
3.2. AYAZ MUTALLİBOV DÖNEMİ (1991-1992).....	51
3.3. EBULFEZ ELÇİBEY VE AHC İKTİDAR DÖNEMİ (1992-1993)	52
3.1.1. AHC'nin Yaptığı Önemli Reformları	56
3.4. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ (1993-2003).....	65
3.4.1. Siyasi Konjontürel Yapı.....	67
3.4.2. İlk Anayasanın Hazırlanması.....	68
3.4.3. Haydar Aliyev Döneminde İzlenen Kimlik Politikası: Türk Milliyetçiliğin Yerini Azerbaycancılığın Oluşturması	70
3.5. İLHAM ALİYEV DÖNEMİ İZLENİLEN KİMLİK POLİTİKASI (2003-2022)	76
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	85
EK 1. Orijinallik Raporu Formu	94
EK 2. Etik Komisyon Muafiyet Formu	95
ÖZ GEÇMİŞ.....	96

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADC	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
AHC	Azerbaycan Halk Cephesini
AzKP	Azerbaycan Komünist Partisi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CPSU	Союз коммунистических партий (Sovyetler Birliği Komünist Partisi)
HC	Halk Cephesi
IMF	International Monetary Fund
KGB	Komitet Gosudarstvenniy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
KP	Komünist Partisi
RKP	Rayon Komünist Partisi
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

ÖN SÖZ

“Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan’da Ulusal Kimlik İnşası Süreci: Aliyevler Dönemi” adı altında yapılan bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada amaç ulusal kimlik inşa sürecini ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması tekniği kullanılmış, ayrıca konuyla alakalı olan kitap, dergi, makale ve internet sitelerinden faydalanılmıştır.

GİRİŞ

Bu çalışmada Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan'da Ulusal Kimlik İnşası Sürecinde Aliyevler Dönemi incelenmektedir. Azerbaycan 18 Ekim 1991 yılında resmi olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlıktan sonra Ayaz Mutallibov ve Ebülfez Elçibey dönemini kapsayan 1991-1993 yılları arasında ülkede halklar ve etnik gruplar arasında çeşitli çatışmalar yaşanmıştır. Özellikle 1992-1993 yıllarında Ebülfez Elçibey döneminde Türk milliyetçiliği ön plana çıkmış ancak bu ulusal kimlik oluşturma politikası diğer halklar tarafından kabul edilmemiştir (Kemaloğlu, 2007, s. 54). Ülkenin özellikle kuzey ve güney kesiminde yaşayan halklar kendilerinin dışlanmayı kabul etmeyeceğini ve yaşadıkları yerlerde kendi devletlerini kuracaklarını açıklamışlardır. Bu dönemde Nahcivan özerk bölgesinde görevde bulunan Haydar Aliyev açıklama yaparak halkı ayrıştıran bu iktidar ideolojisinin değişmesi gerektiğini ve milli çıkarın ön plana alınması gerektiği fikrini ileri sürmüştür (Karımov, 2007, s. 12). 1992 ve 1993 yıllarında yürütülen Azerbaycan Türk, Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi sonrasında Azerbaycancılık doktrini olarak ulusal kimliği oluşturulmuştur. Bu dönemle birlikte kabul edilen Azerbaycancılık doktrini, ülkede yaşayan tüm milletlerin ve etnik grupların devlet nazarında eşit olduğuna, hiçbir milletin diğerine göre daha üstün olmadığına vurgu yapmıştır (Aghaazov, 2019, s. 32). Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Haydar Aliyev Anayasa Komisyonunda konuşurken her devletin kendi kimliğinin olması gerektiğini belirtmiş, Azerbaycan halkının Türk kökenli olduğunu ancak milletin Azerbaycan milleti, dilinin de Azerbaycan dili olarak adlandırılmasının önemini vurgulamıştır. Anayasa kabul komisyonunda konuşma yapmış ve ülkede birçok farklı milletin olduğunu, onun için Azerbaycan Türkü kelimesinin yerine Azerbaycancılık (Azerbaycanlı) düşüncesinin önemine dikkat çekmiştir. Daha sonra Anayasa'nın 5'inci maddesinde Azerbaycan halkının kurucu halk olduğu ve halkın tek bir kimliğinin olduğu belirtilmiştir. Yine Anayasada Azerbaycan halkının özgür, eşit haklara sahip olduğu ve Devletin temelini Azerbaycan halkı olduğunu açıklayan madde eklenmiştir (Günaydın, 2017, s. 38) Sonuç olarak baktığımız zaman 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti adıyla resmen bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, hızlı ve kararlı bir bağımsızlık politikası sürdürmeye başlamıştır. 19'uncu yüzyıl boyunca Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler, Azerbaycan aydınlarının gelişmesinin yolunu açmıştır.

Shaffer'e göre, erken dönem Azerbaycan aydınları üç ana aşama sonucunda ilerlemiştir. Bunlar, etnikler uluslarüstü bir İslami kimliğin yaratılması, liberal değerlerin yayılması ve Türk kimliğini vurgulayarak Azerbaycan milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıdır (Shaffer, 2002, s. 23). Azerbaycan milli kimliğinin oluşması için önemli olan bu aşamalar, 1918-1920 yılları arasında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde (ADC) devlet ve ulus inşası süreçlerinde Azerbaycan aydınları üzerinde etkili olmuştur (Shaffer, 2002, s. 32). Çarlık döneminde Azerbaycanlılar dini kimliklerine göre kendilerini Müslüman olarak tanımlamışlardır. Ancak 19'uncu yüzyılda milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte, bilinçli Azerbaycan aydınları etnik kökenlerini göz önünde bulundurarak yeni bir tanım aramaya başladılar. Tarihleri, edebiyatları ve dilleri hakkında ufuk açıcı eserler yayınladılar. 1917'de Rusya'da başlayan devrimci hareket, emperyal coğrafyanın tüm halklarının kaderini etkiler. Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık fikri bu tarihten önce şekillenmeye başlamıştır. 19. yüzyılın başından itibaren ilk siyasi gruplardan biri olan Difai, Azerbaycan toplumunun siyasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. 1917 yılında devrim dalgası tüm milletleri etkisi altına aldığında Azerbaycan Türklerinin siyasi faaliyetinin en önemli dönemi başlamıştır. Bu dönemde başta Bakü olmak üzere Azerbaycan'ın birçok şehrinde kurulan İslami Milli Komisyonlar, ülke genelinde hüküm süren anarşiyi dizginlemeye ve halkın sorunlarına çözüm bulmaya çalıştı. Tüm bu gelişmeler 1918 yılında birinci cumhuriyetin kurulmasına ülke olarak da benimsenebilen bir temel oluşturmuştur (Mahmudlu, Braux, Mammadli, 2017, s.135). ADC, Azerbaycan'ın üç renkli bayrağının yansıttığı Türkçülük, İslamcılık ve Muasırlık temelli ulusal kimliğin oluşmasında önemli rol oynamıştır (Tokluoğlu, Aydingun, Balim, 2012, s. 21). Ancak ADC ancak 23 ay ayakta kalabilmiş ve Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne katılmasıyla ulusal bilincin yükselişi bastırılmaya çalışılmıştır. 1930'larda kimlik ve dil için Türk tanımının savunucusu olan Azerbaycanlı aydınlar, Pantürkizm ve rejim karşıtı oldukları iddiasıyla sürgüne gönderildi, hapsedildi veya öldürüldü (Yılmaz, 2013, s.528).

Bu çalışmada Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan'da Ulusal Kimlik İnşası Sürecinde: Aliyevler Dönemi incelenmektedir. Tezin birinci bölümünde, kimlik, ulusal kimlik, ideoloji ve doktrin kavramları detaylı şekilde ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde, Azerbaycan'da milli düşüncenin ortaya çıkması ve gelişmesi ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde, bağımsızlık sonrası liderler ve uluslaşma politikaları incelenmiş, Haydar

Aliyev ve İlham Aliyev döneminde ulusal kimlik politikaları açısından Azerbaycan irdelenmiştir.

Çalışmanın Hipotezi: Bu tezin hipotezi, Azerbaycan'ın ulusal kimliğinin inşasında aydınların yanı sıra cumhurbaşkanlarının etkisidir.

Hipotez (1): Haydar Aliyev tarafından geliştirilen Azerbaycancılık toplum tarafından bir ideoloji olarak kabul görmüştür.

Hipotez (1.a): Azerbaycancılık bir ideoloji değildir. Devamlılığı seçilmiş olan iktidarlara bağlıdır.

Hipotez (2): Azerbaycancılık bir doktrindir toplum tarafından benimsenmiştir.

Bu çalışma bir fikir, düşünce veya ideoloji etrafında şekillenemez. Bu nedenle birkaç hipotez içerir.

Tezin Amacı: Çalışmamızın temel amacı Azerbaycanlı ulusal kimliğini toplumsal hareketleri tanımlamak ve doktrin çerçevesinde eylem gösteren bu hareketleri sınıflandırmaktır. Bu bağlamda ulusal kimliğinin oluşumunda toplumsal hareketler, Türkçülük ve Azerbaycancılık olmak üzere iki ayrı temel olarak sınıflandırmada ele alınmıştır. Birinci tipe uygun olan hareketler, etnik azınlıklar bakımından yıkıcı hareketler iken; ikinci tipe uygun olan hareketler ise halk, birlik ve bütünlük arayışına, çıkara ve en önemlisi şiddetsiz eyleme dayanan milli hareketlerdir.

Tezin Önemi: Bu tez çalışmasında problemin belirlenmesinden önce geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada önceden yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bilgiler incelenmiş tez konusu literatürle ilişkilendirilmiştir. Çalışma tez konusu ile ilgili bilgilerin derlenmesi ve literatür boşluğunun doldurulması açısından önem arz etmektedir.

Tezin Yöntemi: Azerbaycan istatistik kurumunun konuyla ilgili yapmış olduğu araştırma verilerine ulaşılmış ve bu araştırma sonuçlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Literatür incelenmesi sonucunda kütüphanelerden, arşivlerden, kitaplardan, tez, dergi, süreli yayımlar, ansiklopedi, yayınlanmış raporlar gibi ikincil verilere erişilmiştir. Tez konusu bağımsızlıktan sonraki iktidarlara kapsamından dolayı karşılaştırılmalı yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntem olayların gelişmesinde etkili olan faktörleri açıklamayı hedef alan bir metodu ortaya koymaktadır. Tezin konusunun kapsamı, amacı, sınırları düşünüldüğünde mukayeseli yöntemin daha uygun bir yöntem olduğu görülmektedir.

Tezin Sınırlılıkları: Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası incelenmiştir. Çalışmanın sınırı Azerbaycan'ın ulusal kimliğinin inşa süreci Azerbaycancılığa dayalı bir üst kimlik oluşturulması ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

KİMLİK, ULUSAL KİMLİK, İDEOLOJİ KAVRAMI VE DOKTRİN

1.1. KİMLİK KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Kimlik kavramı, sosyal bilimlerdeki diğer kavramlar gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Akademisyen ve düşünürlerin kendilerine özgü gereksinimleri öncelikleri, kaygıları ve umutları öne sürdüğü kimlik kavramına farklı yorumlar getirmesine neden olmuştur. Konuya ilişkin genel bir çerçeve sunabilmek adına yapılan bazı tanımlamalara ve tanımlamaya ilişkin açıklamalara yer vermek gerekiyor.

Kimlik kelimesi *Identitas* kelimesinden türetilmiştir ve iki karşıt kavramla tanımlanır: Benzerlikler ve farklılıklar. Dolayısıyla milletin veya ferdin belirli bir kimliğe sahip olduğu denildiğinde, bunun da diğerleri gibi aynı kimliğe (benzerlik) sahip olduğu ve aynı zamanda böyle bir millet ve ferdin ayrı bir kimliğe ve benzersizliğe sahip olduğu anlamına gelir. Diğer bir deyişle, kimlik sahibi olmak benzersiz olmak anlamına gelir ancak iki yönden farklıdır: toplum ve sınıf içindeki diğerleri gibi olmak ve zamanla kendi gibi olmak. Bir bakış açısından, kimlik, kişinin kendine karşı tutumudur. Kişinin özelliklerine atıfta bulunur ve tipik olarak vücut, kişisel yeterlilikler ve kişinin kendisi ve haysiyeti hakkında net bir resme sahip olmasıyla ilgili bireysel algıları ve duyguları içerir. Diğer açıdan, kişinin kendisiyle başkaları arasındaki ilişkinin belirlendiği dışa yönelik tutumdur (Shahin, 2016, s. 111). Fearson'a göre ise kimlik, bir kişinin veya bir şeyin herhangi bir zaman ve koşuldaki benzerliğidir; bir kişinin veya şeyin kendisi olduğunu ve başka bir şey olmadığını durumu veya gerçeğidir, bireyseldir, kişiliktir (Gürbüz, 2022, s. 6).

İnsanlar kendilerini olumlu (özsaygı), diğerlerinden farklı (farklılık) görmeye motive edilir. Onlara göre geçmiş, şimdiki ve gelecekteki kimliklerinin bağlantılıdır (süreklilik), hayatları anlamlıdır (anlam), yetkin ve yeteneklidirler (etkililik) ve kendileri için önemli olan (aidiyet) başkaları tarafından da kabul edilirler. Bu altı kimlik motifinin üç ortak özelliği olduğu anlaşılmaktadır (Vignoles, 2016, s. 112).

a) İnsanlar, bu güdülerini tatmin eden kimlik biçimlerini arzulayacak ve bunun için çaba gösterecek, oysa kendilerini hayal kırıklığına uğratan kimlik biçimlerinden hoşlanmayacak ve bunlardan kaçınmaya çalışacaklardır.

b) Bu güdülerin boşa çıktığı durumlarda, insanlar onları tatmin etme çabalarını yoğunlaştıracaklardır.

c) Gudu tatmininin olumlu etkileri olurken, hayal kırıklığı psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz etkilere sahip olacaktır.

Kimlik insanların kendilerini tanımlama ve konumlandırma ifadelerini içermektedir. Kişilerin kim oluşuna ve durduğu yere dair cevaplardır. Bu cevaplar sonuç itibariyle onun varlığına ve aidiyetine ilişkin tanımlamaları yansıtmaktadır. Kimlik, kişinin sosyal ve psikolojik olarak 'ne'liğini ve 'nerede'liğini anlatır. Bir diğer deyişle, kimliğin öncelikli olarak mikro seviyede kişi tarafından oluşturulduğunu, onun duyuş ve düşünüşü ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (Yapıcı, 2009, s. 40).

Daha açık bir biçimde ifade edildiğinde kimlik, insanların 'Sen kimsin?' sorusuna nasıl cevap verdiklerini ifade eder. Bu soru, kişisel veya kolektif düzeyde, başkalarına veya kişinin kendisine açıkça veya zımnen sorulabilir. Kimlik kavramsallaştırmaları disiplinler içinde ve disiplinler arasında büyük farklılıklar gösterir, bu nedenle kimlik kavramının tespit edilmesi genellikle zor görünür. Kimlik üniter ya da çoklu, gerçek ya da inşa edilmiş, istikrarlı ya da akışkan, kişisel ya da sosyal olarak ve çoğu zaman birbiriyle çelişiyor gibi görünen başka şekillerde tanımlanmıştır (Vignoles, 2018, s. 1).

Bir kimlik inşa etmek, büyük ölçüde insanların refleksif öz-farkındalık kapasitesine bağlıdır. Pek çok tür, temel benlik ve diğer farkındalık biçimlerini gösterir (örneğin, kendilerini aynalarda tanıma ve başkalarının neler yapabileceğini tahmin etme), ancak insanlar özellikle kendilerine ve başkalarına ilişkin ayrıntılı sembolik temsillere sahiptir. İnsanlar kendilerini sadece nesnelere olarak değil, dil ve iletişim temelli soyut, sembolik kavram ve kategoriler üzerinden de temsil ederler. Sembolik öz-farkındalık dile dayandığından, toplumsal bir boşlukta gerçekleşemez. Aslında, insanın sembolik öz-farkındalık kapasitesinin, grup koordinasyonu ve uyumu için uyarlanabilir işlevlere hizmet ettiği için kısmen sosyal nedenlerle geliştiği düşünülmektedir. Böylece, evrimsel bir perspektiften, benlik kavramı indirgenemez biçimde sosyaldir (Vignoles, 2018, s. 6). Bireyin kişisel kimlik duygusunun oluşumu kültürel ve tarihsel bağlamıyla başlar. Birey doğmadan önce bir kimlik inşa etme sürecine aktif olarak katılmadan çok önce ebeveynler, arkadaşlar ve akrabalar, isim seçerek, çocuğun nasıl olacağını hayal ederek ve çocuğun yaşaması için bir ortam şekillendirerek kimlik inşa sürecine başlarlar. Bunu yaparken, çocuk hakkında çok az bireysel bilgiye sahip olacaklar veya hiç bilgi sahibi

olmayacaklar ve bu nedenle, çocuk hakkındaki fikirlerini, çocuk hakkında hâkim olan kavramlara göre konumlandırmaları muhtemeldir. Bu, yerel veya daha geniş sosyal bağlamda vurgulanabilecek bu cinsiyet, aile, sınıf, etnik köken veya milliyetten oluşan tipik bir bireydir. Bu anlamda, bir bireyin kimliğinin inşası en başından itibaren belirli bir sosyokültürel bağlamda belirli bir tarihsel zamanda meydana gelen işbirlikçi bir sosyal süreçtir. Bu sosyal süreçler doğumdan sonra da devam eder (Vignoles, 2018, s. 7).

Bu bölüme kadar aktarılan kimlik anlayışının özünde inşacılık fikri yatmaktadır. Bu yaklaşıma göre kimlik kişinin kendi ve çevresi tarafından inşa edilmektedir. Ancak kimliğe ahlaki açıdan yaklaşarak tanımlayanlar da olmuştur. Ahlaki kimlik, ‘bir kişinin kimliği için en merkezi öğelerin (örneğin değerler, hedefler ve erdemler) ne ölçüde ahlaki olduğunu yansıtır. Ahlaki kimliğin ahlaki motivasyon olarak hizmet etme yeteneği, insanın kendi öz sistemiyle tutarlı davranmaya motive olma yönündeki doğal eğilimine dayanır (Vignoles, 2018, s. 10). Bu nedenle, belirli erdemler kişinin kimliğinin merkezinde yer aldığı anda, artan bir yükümlülük, sorumluluk duygusu ve bu erdemlerle uyumlu yaşama arzusu vardır. Bu nedenle, ahlaki erdemler kişinin kimliği için önemli olduğunda, bu, kişinin ahlak anlayışına uygun davranma motivasyonunu sağlar (Hardy, Kisling, 2006, s. 208). Ahlaki kimlik perspektifinden, ahlaki davranışları düzenlemede önemli bir rol oynadıkları için ahlaki ve öz sistemlerin bütünleştirilmesi gerekir (Vitell, ve diğerleri, 2009, s. 602).

Bauman konuya ilişkin eleştirel bir bakış sunar. Bauman, kimliğin modernliğin bir icadı olduğunu ve yalnızca bir sorun olarak var olabileceğini savunur. Ona göre kimlik, modern zihne ve pratiğe en başından itibaren bireysel bir görev olarak girdi. Belirsizlikten kaçış bulmak bireye kalmıştı. Kişi nereye ait olduğundan emin olmadığında kimliği düşünür; yani, kişi çevredeki insanların bu yerleşimi doğru ve uygun olarak kabul edeceğinden emin değildir. Kimlik sayesinde her iki taraf da birbirinin karşısında nasıl davranması gerektiğini bilir. Kimlik, bu belirsizlikten aranan kaçışa verilen isimdir. Dolayısıyla ‘kimlik’ görünüşte bir isim olsa da emin olmak için garip olsa da bir fiil gibi davranır. Her ne kadar çoğu zaman maddi bir varlığın bir niteliği olarak varsayılmış olsa da kimlik bir tasarı ve bir varsayımın ontolojik statüsüne sahiptir. Öngörülen özdeşlik demek, bir sözcüğü çok fazla söylemektir, çünkü varsayılmış olandan başka bir özdeşlik ne vardır ne de olabilir. Kimlik, neyin talep edildiğinin ve/veya neyin arandığının eleştirel bir

izdüşümüdür veya daha doğrusu, ikincisinin yetersizliğinin veya eksikliğinin dolaylı bir iddiasıdır (Bauman, Alogan, 2005, s. 19).

Kimliğin kişisel ya da ideolojik yanlarının olması, kimliğe yönelik toplumsal ya da kolektif tanımlamalar yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Bireyler kendilerini tanımlar ve anlatırken bireysel bir kimlik oluştururlar. Aynı şekilde farklı gruplar da kendilerini tanımlar ve anlatırken de kolektif bir kimlik kurarlar. Kolektif kimlik, bir grup tarafından sahip olunan ya da olduğuna inanılan özgün nitelikler, biriciklik taşıdıklarına dair bilinç ve ait olma duygusundan doğmaktadır (Yapıcı, 2009, s. 40). Ulusal kimlik de bireysel ve kolektif kimlikteki gibi az sayıdaki farklılıktan oluşmaktadır.

1.2. ULUSAL KİMLİK

Ulusal kimlik kavramının popülerleşmesi yakın tarihidir. 18-20. asırların başlangıç dönemlerinde daha sonradan “ulusal bilince çevrilecek olan “ulusal karakter” sözü sık biçimde kullanılıyordu. Bunun nedeni açık olmasa da kimliğe ilişkin ilginin daha kapsamlı modern bireyciliğin bir yönü, parçalı hale gelen dünyadaki pek çok insanın kaygı ve yabancılaşmasının tezahürü olması muhtemeldir. Literatürdeki pek çok kavram gibi ulusal kimlik de uzlaşmaz ve hatta kolaylıkla tanımlanamaz bir haldedir. Ulusal kimlik, milliyetçi ideolojinin asli ölü ve analitik terimini yansıtır (Orkunoğlu, 2018, s. 139). Tanımlamadaki bu güçlük ve kavramsal zenginlik nedeniyle öncelikle ulus ve ulus inşasından bahsetmek, son olarak ulusal kimlik kavramına odaklanmak daha doğru bir yol olacaktır.

Ulus ve Ulus İnşası

Ulus kelimesi çağdaş anlamda, on altıncı asrın İngiltere’inde ortaya çıkan demokratikleşme sürecinde doğmuştur. Kavram başlangıçta halk ile eş anlamlı olsa da zamanla demokratik değerlere yaslanarak değişim yaşamıştır. Demokrasinin ulusal aidiyet duygusuyla birlikte doğduğunu söylemek mümkündür (Çetinkasap, 2010, s. 27). Fransız teorisyen Ernest Renan, ulus için “*O bir ruhtur, manevi bir ilkedir. Gerçekte bir olan iki şey, bu ruhu veya manevi ilkeyi oluşturur.*” demiştir. Ulus özü itibarıyla zengin bir mirastır ve kişilerin birlikte yaşama arzusuna, bölünmemiş bir biçimde alınan mirasın değerini sürdürme isteğine dayanmaktadır (Shahin, 2016, s. 111).

Ulus inşa, genellikle ulusun ifadesi olarak devlete dayanan ulus devlet için hareket noktasıdır. Birincisi ulusu yaratan, tersi değil, devlet'tir. Şu anda devlet ve ulus arasında büyüyen bir ayırım var. Ulusal değerler devletinkinden farklıdır. İkincisi araçsaldır ve şimdi küreselleşmeyi ve ona eşlik eden ağları yönetmek için kullanılan ulus devletin ötesine geçer. Buna karşılık, ulusal değerler kimliği olumlayan değerlerdir (Castells, 2006, s. 8). Bir ulus kimliği, o ulusun geçmiş nesillerinin çabalarının bin yıllık mirasıdır. Her nesil, kendi kültürel ve milli kaynaklarını ve yaşantısını birçok yönden bir sonraki nesle aktarmaktadır. Bir sonraki nesil de kaynaklarını kendisine katar ve kendisinden sonraki nesillere aktarır. Bu süreç tarih boyunca devam etmiştir. Bir insanın karakteri, kendi şahsi tecrübelerinden kaynaklandığı ve diğer insanlara üstünlüğüne neden olduğu gibi, bir toplumun ve milletin kimliği de milletin bin yıllık acı-tatlı tecrübelerinden kaynaklanmaktadır (Shahin, 2016, s. 111).

Bu durumun temel nedeni, etnik köken ya da ırk kavramının siyasi olarak ulus kavramının en belirgin olanını karşılamasıdır. 19. yüzyılda istisna olmaktan çıkıp kahraman olmaya başlayan ulus-devletin oluşumu bir siper haline geldiğinden, kavram büyük ölçüde sosyo-politik çağrışımlar, sosyal, ekonomik, modernleşme, batılılaşma, sömürgecilik, emperyalizm, kapitalizm ile ilişkilendirilmiştir. Buradaki ilginç nokta, ideolojik farkın kavramın Türkçe telaffuzunda belirginleşmesidir. Ulusalcılık, milliyetçilik veya ulus devletler olarak iki farklı kategori ve analitik çerçevenin ortaya çıkmasına neden olan süreç, Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere farklı ekonomik deneyimlerin sonucu olarak da görülebilir. Smith, ulusların etnik kökenleri olduğunu savundu. Smith'in ulusla ilgili çalışmaları, milliyetçilik alanındaki son derece aydınlatıcı çalışmalarının sosyoloji, siyaset bilimi ve antropolojinin kesişim noktalarına değinmesi bakımından da değerlidir (Buçukcu, 2018, s. 47).

Smith'e göre, "Ulus inşa etme eylemi, insan genlerinde yeniden üretim eylemidir. Adam kendi soyunu güvence altına almak ve soyunun devam etmesine izin vermek istedi. Kültürel benzerlik, başarılı üreme için akraba veya akrabalarla evlenmeyi tercih etmesinin nedenidir. Kültürel benzerlikler, mitler insanları akrabalarını tanımlamaya sevk eder. Bireyin başarılı üreme hedefine yönelik eylemleri, bireyin etnik kökenine veya milliyetine duygusal bir bağlılık hissetmesine neden olan kan bağı ve akrabalık olgusuna neden olur. Başka bir deyişle etnisite, kan bağlarının bir uzantısıdır (Buçukcu, 2018, s. 48).

‘Ulusların kendi kaderini tayin hakkı’ndan bahsedecek olursak, ‘millet’ terimini bir bütüne, benzer bir sosyo-politik birime atıfta bulunmak için kullanırız. Günümüzde böyle bir ‘ulus’ kavramı, Marx’ın teorisinin ‘burjuva özgürlüğü’, ‘yasa önünde eşitlik’ vb. anlamına gelir. Belirli tarihsel bağlam: hiçbir ‘ülke’ bir ‘millet’ olarak kabul edilmez, ancak her ülkede zıt çıkarları ve çıkarları olan sınıflar vardır. Ekonomik koşullar alanında, burjuvazi sömürünün çıkarlarını, proletarya ise emeğin çıkarlarını temsil eder. Özel mülkiyetin hukuki ilişkiler alanındaki egemenliğinden kurtarılmasını gerektirir. Yargı sisteminde, burjuva toplumu sınıfsal ‘adalet’, federal adalet ve iktidardakiler tarafından temsil edilirken, proletarya, bireyi ve ‘halk’ ilkesini etkileyerek toplumsal koşulları dikkate alarak ilkeyi savunur (Çakır, 2016, s. 57).

Marx için tarih, sınıf mücadelesinden oluşuyordu. Spencer ve Wollman, Marx ve Engels’in ulus teorilerine ilişkin konularını aşağıdaki pasajda özetlerler: Komünist Manifesto ve diğer çalışmalarında, Marx ve Engels ulusal soruna çok açık bir geri bildirimle yaklaştılar. Onların çıkış noktası, toplumun yataydan ziyade dikey olarak bölünmesi ve bölünmenin milletler arasında değil, sınıflar arasında gerçekleşmesidir. Milliyet önemsiz bir şeydir, bir yanılsamadır: ‘İşçilerin ulusu yoktur. İşçinin milliyeti ne Fransız ve yahut İngiliz ya da de Alman değil. Uyuğu iş, özgür köle, kendi kendini pazarlamadır. Hükümeti ne Fransa ne İngiltere ne de Almanya. Onun hükümeti kapitalist. Doğum ezgisi Fransızca, Almanca veya İngilizce değil, fabrika ezgileridir. Araziniz Fransız, İngiliz veya Alman değil, yerin birkaç metre altında” dedi. ‘Marx’ işçilerin ulus kavramıyla, yurttaşlarla özdeşleşmeleri için hiçbir sebep yok. İlgi alanları evrenseldir. Ve bu faydalar ulusal sınırları aşarak giderek anlamsız hale geldi. “Bütün ülkelerin proletaryasının çıkarları birdir yahut aynıdır, düşmanları birdir artı aynıdır, mücadeleleri birdir dolayısıyla aynıdır. Proletaryanın büyük kitleleri, doğası gereği ulusal önyargılardan uzaktır, tüm tutumları ve eylemleri temelde insan karşıtı, ulus karşıtıdır” (Ph. Engels). Kapitalizm dünyaya yayılırken ve üretimde devrim yaratırken; Bugüne kadar sabit kalan kalıp yargıları ve toplumsal ilişkileri ortadan kaldırdıkça hem maddi hem entelektüel etnik ayrımlar anlamını yitirdi. ‘Ulusal tek taraflılık ve dar görüşlülük giderek imkânsız hale geliyor... Ulusal farklılıklar giderek yok oluyor’. Marx ve Engels geleceğin şehri; ayrı ve bölünmüş ulus devletlerin olmadığı bir küresel topluluk (gemeinschaft) vizyonuna sahipti (Öksüz, 2018, s. 96).

Aslında, ulusların iyi ve kötü olarak sınıflandırılmasının kökleri Marx ve Engels'tedir. İyi ülkelere "*tarihi ülkeler*", kötü ülkelere "*tarihi olmayan ülkeler*" diyorlar. Teorilerine göre, yani komünizme yol açan tek raylı toplumsal evrimde, evrimi kolaylaştıran milletlerin adı 'tarihi milletler' idi ve yaşama hakları vardı. Kimin iyi ülke kimin kötü ülke olacağı, sınıflandırmayı kimin yaptığına bağlı. Örneğin Çin'e göre Sovyetler Birliği "*yüz yüze bir imparatorluk*" olacak. Maske' yani tarihsel milletler için bir sıfat 'ilerici'dir. İlerici uluslar, tarihin yanılmaz tek yönlü seyrini hızlandırıyorlar. Tarihi olmayan kötü ülkelere de 'gerici' denir. Tarihin kaçınılmaz akışına karşı çıkıyorlar ama bu duruş boşuna (Öksüz, 2018, s. 100).

Smith'e göre etnisitenin kim olduğu sorusunun cevabı milletlerin etnografik temelinde aranmalıdır çünkü günümüzde çoğu millet belirli bir etnik topluluğun devamı olarak görülür. Yine Smith'e göre böyle bir tanım, ulusal kimliğin karmaşık veya soyut yapısını ortaya koymaktadır. Ulusal kimlik zorunlu olarak çok boyutludur; tek bir unsura ibaret değil 1. Etnik grup kimdir? Modern ulusların etnik temeli nedir? 2. Bir ulus neden ve nasıl doğdu? Başka bir deyişle, ulus oluşum sürecini başlatan ortak faktör ve mekanizmalar nelerdir? 3. Ulus ne zaman ve nerede doğdu? (Özkırımlı, 2020, s. 198).

Batı Avrupa'da gelişmesiyle birlikte ulus ve milliyetçilik kavramı, askeri rejimlerden sonra halkların mevcut topraklara karıştığı yeni bir kimlik ihtiyacına dayanıyordu. Milliyetçilerin doğuşu kendilerini diğer toplumlardan ayırabilirdi. Böyle yeni bir kimlik bulmak önemlidir çünkü insanların geçmişte ileri sürdüğü iddialarla örtüşmeyecektir. Çünkü bu insanlar Orta Çağ'da kendilerini tanımlarken, Kilise çerçevesinde, yani din hakkında ya da ait oldukları feodal beylik hakkında iddialarda bulunuyorlardı. Ancak ulusal monarşiler, dini tanımlardan farklı bir kimlik iddiası öne sürmelidir. Çünkü bir din tanımı, devletin çizdiği sınırları içinde yaşayan insanları diğer devletlerdeki insanlardan farklı kılmaz, hatta bu çerçevede birleştirmesiz. Yine ulusal monarşiler, feodal kurumlar yerine merkezi kurumlar sağlamaya çalıştılar ve bu bağlamda feodal ilişkilerin tanımı, bu devletlerin varlığı için endişe verici sonuçlar doğurdu. Ancak ulusal monarşilerde devlet sınırları belirlenir ayrıca bu sınırlar çerçevesinde yaşayan halkların çıkarları korunur. Merkantilizmin devreye girdiği bu dönemde, birleşik halklar arasındaki farklılıklara bakılmaksızın tüm insanlar yaşadıkları toprağa ait olarak kabul edilmelidir. Devletin başındaki kral, ülkenin dört bir yanına dağılmış bu halkın temsilcisidir. Bu anlamda Orta Çağ'dan itibaren farklı örgütlenme ve entegrasyon anlayışlarına sahip Fransa, İngiltere

artı İspanya gibi ulusal monarşilerin ortaya çıkması, modern ulus anlayışının temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla modern anlamda ulus kavramının oluşmasının ilk nedeni, aynı topraklarda yaşayan insanların belirli sınırlarla bir araya gelerek bir bütün halinde bütünleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Kendi çıkarlarını ön planda tutarak bütünleşen bu halkların korunması ve tutumu milliyetçilik olarak kabul edilmektedir (Say, 1998, s. 74).

Ulus kimliğinin inşasında sosyal kategorilerin iki ayırt edici özelliği vardır. İlk olarak, bireylerin kategoriye atanıp atanmadığına göre örtülü veya açık üyelik kurallarıyla tanımlanırlar. İkincisi, sosyal kategorilerdir. Kategori üyelerine özgü olduğu düşünülen karakteristikler veya belirli durumlarda, örneğin profesör, öğrenci veya polis memuru gibi rollerde olduğu gibi, üyelere beklenen veya yükümlü olunan davranışlar – örneğin, inançlar, arzular, ahlaki taahhütler veya fiziksel nitelikler – olarak anlaşılır. Hem üyelik kuralları hem de bir sosyal kategorinin içeriği elbette ihtilaf konusu olabilir. Gerçekten de üyelik kuralları, içeriği ve sosyal kategorilerin ahlaki değerlendirmesi veya siyasi muamelesi üzerindeki çekişme, siyaset bilimcilerinin kimlik siyaseti olarak adlandırdıkları şeydir (Fearson, 1999, s. 14).

Sosyal kategoriler genellikle herhangi bir bireyin değiştiremeyeceği nesnel sosyal gerçeklerdir. Örneğin, ABD’deki hiç kimse, birçok etkileşimde birinin beyaz, siyah, İspanyol veya Asyalı olarak kodlanacağı gerçeğini değiştiremez ve çoğu zaman önemli sonuçlar doğurur. İnsanların sosyal kategori sistemlerini normatif veya ahlaki olarak doğru ve çoğu zaman doğal dünyanın yasalarıyla aynı gerekliliğe sahip olarak görme anlamında “doğallaştırma” eğiliminde olmaları daha şaşırtıcı ve önemli bir yapılandırmacı içgörüdür (Fearson, 1999, s. 15).

Kimlik, bir bireyin veya grubun kişiliğinin çeşitli içsel (öznel) veya içsel (nesnel) tanımlamasıdır. Bireyin ‘Öznel’i ve kolektifin ‘Nesnel’i ile yargılanabilecek bir tanımdır. Öte yandan milli kimlik hem tarih boyunca hem de “değerli bir vatan” (ulusal coğrafya) üzerine öncelikle ortak bir dil, inanç ve hafıza üzerine inşa edilmiş bir olgudur; bu nedenle bir sonraki tarih kolektif hafızada tutulur ve kutlanır; Ulusal coğrafya ne kadar ‘süslüyse’ ulusal kimlik de o kadar cesur ve zengindir; yani daha özgün ve sağlam bir karakter kazanır. Weberci anlamdaki bu ‘ideal tip’ için, bir ulusal kimliğin kendiliğinden oluşumu olağandışı bir süreç değildir. Tarihsel ve siyasi koşullar ‘ideal’i bazen siyasi, bazen ideolojik, ama çoğu zaman da hep birlikte desteklemediğinde, ‘ekipman’ yardımı

çağrılır. Ulus inşası böyle başlar. Elbette, tüm ulus inşa süreçleri aynı başarı şansına sahip değildir. Entelektüel, politik ve sosyal ‘mühendislerin’ ustalıkları ve erdemleri, tarihi koşullar ‘inşa’ya izin verdiği için sonucu etkiler. Politik-ideolojik kimlik iddiası, kimliğin sosyolojik yapı içinde var olduğu gerçeğinden fazlasını içerir veya bunu varsayar. Bunu mümkün kılan, toplumsal kriz zamanlarında siyasal ve siyasal süreçlerin sosyolojisinin üstüne çıkma girişimidir. Siyasi süreç bazen toplumun bir ifadesi olarak onu takip eder, bazen de “toplum”un önüne geçer, yani toplumun ve toplumun önünde olmaya çalışır. Bu, siyasetin bir ‘misyoner’ kimliği olduğu anlamına gelir. Bu, ideolojik yoğunluk tarafından yönlendirilen siyasi hareketlerin özel bir durumudur. İdeolojinin ideolojik ve ütopyik güçleri ne kadar büyütülürse, siyasetin gerçekliğin yörüngesinden çıkması o kadar kolay olur. Komünist ütopyik bir toplum peşinde koşan Marksist sosyalizm, yavaş yavaş toplumsal gerçeklikten uzaklaştı ve sonunda böyle bir yol izleyerek onu tamamen toplumsal alanın dışına itti (Çalık, 2016, s. 21).

Ulusal Kimlik İnşası

Son olarak, bahsetmemiz gereken modern ulusal kimlik söylemi, birey fikrine bağlıdır. Uluslar bir yandan “süper birey”, diğer yandan da “eşit bireyler” grubu olarak tanımlanır. Bireyler ve uluslararası doğrudan ve doğrudan bir bağlantı kurulur ve ulusal kimliğe, bireysel kimlikleri oluşturan diğer kolektif kimliklere göre belirli bir avantaj sağlanır. Bir ülkeye ait olmak, başka bir ülkeye ait olmamaktır-aileye, topluluğa vb. kan veya başka bağlarla güçlendirilebilir, ancak biçimi ve düzeni farklıdır. Milliyetçilik söylemi, büyük ölçekli kategorik kimlikleri sahneye davet ederek ya da ses vererek kendimizi dünya düzeni (ya da düzensizliği) içinde konumlandırmamızı mümkün kılıyor. Milliyet, her birey ile doğrudan ve kişisel ilişkilerinin kontrolü dışında olan, ancak yaşamını etkileyen kişisel olmayan güçler arasındaki arabulucudur (Sütçüoğlu, 2012, s. 173).

Ulusal kimliğin oluşum sürecinde bir millete ya da kültüre ait olma duygusu, aktarılan kültürel istikrar, paylaşılan bir coğrafya kadar dinsel inanışlar da etkili olmaktadır. Din ve din-insan ilişkisi kimliğin önemli bir diğer parçasıdır. İnsan kimliğinin inşasında dinin rolü her zaman vurgulanmıştır. Karen Horney, mütevazı bir karaktere sahip olmayan ve olumlu değerleri kültürde, dinde veya ideolojide sabit bulamayan bir kişinin ideallerini bozmuş olacağını söyledi. Böyle bir kimlik karmaşası yaşayan kişi, geçmişinin değerini

değerlendiremez ve geleceği özgürce planlamasını sağlayacak değerlere sahip olamaz (Vitell, ve diğerleri, 2009, s. 604).

Castells, devletlerin ulusal kimlik oluşturma süreçlerini incelemiştir. Meşrulaştırıcı, direnç temelli ve proje tabanlı ulusal kimlikler olduğunu söylemiştir. İlk olarak ulusal kimliklerin meşrulaştırıcı özelliği üzerinde durmuştur. Devletlerin dayatmalar ve baskı yoluyla ulusal kimlik oluşturduğunu savunan Castells, Fransız ulusal kimliğini örnek olarak verir. Fransız ulusal kimliğinin Fransa Devleti tarafından, Fransız Devrimi sırasında oluşturulduğunu iddia eder. Nitekim Fransız Devrimi sırasında, şu anda Fransa'yı oluşturan bölgelerin %13'ünden daha azı ile de Fransa'nın dilini konuşuyordu. Castells, Fransa'nın Devlet tarafından fiilen oluşturulmuş bir Avrupa ulusal kimliğinin tek örneği olduğunu söyler. Benzer bir ulusal kimlik inşası Amerika Birleşik Devletleri'nde de olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, geleneksel bileşenlerden yararlanmadan güçlü bir ulusal kimlik inşa etti. Anayasa ve çok kültürlü ve çok etnikli unsurlara dayalı bir ulusal kimlik kurdu (Castells, 2006, s. 7).

Direnç temelli kimlikte, kültürel, politik veya sosyal açıdan toplumun sınırlarına itildiğini hisseden gruplar, kendilerini tabi kılan sistemin asimilasyonuna direnmelerine izin veren bir kimlik inşa ederek tepki verirler. Bunu, tarihten ve kendi kendini tanımlamadan yararlanarak yaparlar. Her türlü küreselleşme böyle bir direnişe yol açmaz, ancak bazı sosyal gruplar tam da vatandaş olarak direnemedikleri veya azınlıkta oldukları ve siyasi haklarını kullanamadıkları için bu yola girerler. Son olarak proje tabanlı kimlikten bahseden Castells'e göre; bu türden kimlikler kendi kendini tanımlar. Kültürel, tarihi ve coğrafi bileşenlerden yararlanmazlar. Böyle bir proje ulusal veya genel nitelikte olabilir. Örneğin feminist ya da ekolojik hareketler bu tür bir süreci yansıtır (Castells, 2006, s. 8). Bu üç tür kimlik birbirinden çok farklıdır ve aralarından kolayca kayılabileceğini düşünmek yanlış olur. Örneğin, direniş temelli bir kimlikten proje temelli bir kimliğe geçilmesi pek olası değildir. Eğer durum böyle olsaydı, bu kimlikler basitçe bir ve aynı hale gelirdi. Kimlikleri meşrulaştırmak ideolojik manipülasyonu içerir. Devlete dayalı bir ulus inşa etme projesi yalnızca devletin çıkarlarına hizmet ediyorsa, bu, Devletin yaptıklarına karşı çıkan herkesin otomatik olarak toplumun dışına itildiği anlamına gelir. Direnç temelli kimlikler, iletişimin yokluğunda aşırılığa yol açabilir. Proje temelli kimlikler, tarihsel materyallerle donatılmazlarsa, tamamen öznel hale gelirler ve

dolayısıyla bir bütün olarak toplum tarafından benimsenmeleri pek olası değildir (Castells, 2006, s. 8).

Kimlik, bireyin kendi kaderini tayin ve konumlandırmasının ifadesidir. Bireyin kim olduklarına ve nerede olduklarına verdiği yanıtıdır. Varlığın ve ait olmanın tanımıdır. Bireyin kim olduklarını ve nerede olduklarını hem sosyal hem de psikolojik olarak açıklamasıdır. Bu, kimliğin her şeyden önce birey tarafından mikro düzeyde oluşturulan bir tanım olduğu anlamına gelir. Kişinin duygu ve düşünceleriyle ilgilidir. Ancak bu, toplumsal/kolektif kimlik tanımlarının verilmeyeceği anlamına gelmez. Bireyin kendi kimliğinin bireysel bir kimlik oluşturması gibi, farklı grupların temel kimlikleri de kolektif bir kimlik yaratır. Kolektif kimlik, benzersiz niteliklere ve tekilliğe sahip belirli bir insan grubuna ait algı ve duygudur. Diğerleri ise bireylerin ve grupların kendilerini tanımlamaları için çok önemlidir. Çünkü kim olduğunuza ve nereye uyduğunuza verilen her yanıt, kaçınılmaz olarak kim olmadığınız ve nereye uymadığınızla ilgilidir. Bu nedenle, Richard Jenkins'in savunduğu gibi, kimlik, bireylerin veya grupların diğer bireylerden ve gruplardan nasıl farklılaştığı ile ilgilidir. Ulusal kimlik, kolektif kimliğin inşasında en önemli faktörlerden biridir. Bu önemine rağmen milli kimlik kavramı, sosyal bilimlerde literatüründe içeriği bakımından üzerinde en az anlaşmaya varılan kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal bilimcilerin ulusal kimlik kavramının içeriği üzerindeki anlaşmazlığı, genellikle ulusal kimliğin tanımında iki farklı ekolün-ilkencilik ve yapılandırmacılık-etkisinden kaynaklanmaktadır. Ulusal kimliği toplumsal bir anlayış olarak gören yapılandırmacılar, ulusal kimliğin temel bir oluşum olmadığını; Sosyal grubun, sosyal grubun diğer üyeleriyle etkileşimler sırasında ortaya çıkan bir kavram olduğu fikriyle, ulusal kimlik tanımlarında ilkel olarak argümanların kullandıklarından oldukça farklı faktörleri yerleştirirler (Yapıcı, 2009, s. 40-44).

Ulusal kimlik veya basitçe kimlik, bireysel ve toplu olarak ortaya çıkan ulusal bir kültürel stildir; Bunlar, bir insanı ve bir toplumu, kendisine en yakın olanlardan başlayarak diğer benzer insanlardan ayıran özelliklerdir. Bu farklılıklar, en geniş anlamıyla, bireye ve topluma özgü yaşam biçiminin karakteristiğidir. Bireyselleşmiş her toplumun varlığı bir ulus haline gelmiştir; dünyayı, yaşamı, nesnelere görme biçimi, varoluşu düşünme-kavramsallaştırma, yaşamın tüm tezahürlerinde hissetme, yaşamın tüm tezahürlerine karşı tutum biçimleri farklı olacaktır. En genel ve özlü şekilde, toplumun inanç içeriği ve üslubu, yaşam koşulları ve biçimleri, aynı zamanda güldükleri, yas tuttıkları şeyler ve

ağladıkları yollar farklıdır. Bu nedenle, bu kaynaşmayı sağlayan her kültür, zorunlu olarak ulusaldır; yani farklı olacak, yani kişiliğe sahip olacak; Eşsiz bir kimliğe sahiptir ve diğerlerinden farklıdır. Hem maddi hem de manevi birçok farklı kaynak ve faktörden gelen toplumlar arasında birçok benzerlik vardır. Dolayısıyla aradaki fark, tüm yaşam olaylarını kesin bir çizgiyle kapsamaz; ama ulusal kimlik bir fark yaratır. İnsan doğasının temel kimliğinin bir sonucu olarak kültürler arasında bağlantılar vardır; toplumda yaşayan tüm insanlar gibi, aile içinden de aileleri ve dernekleri kurarlar, hayatı kurallarla düzenlerler. Diğer toplumların hayatını oluşturan kültürel faktörleri göz önüne alırsak, yakınlık veya dayanışmadan dolayı bazı benzerlikler olduğunu görürüz. Bu faktörler arasında. Göçebe, tarım, az gelişmiş ya da benzer iklimler gibi benzer ekonomik koşullarda yaşayan toplumların kültürleri bu benzerlikler nedeniyle benzerdir ve birbirleriyle ilişkilidir. Örneğin ekvator bölgelerinde yaşayan toplumlar ile soğuk bölgelerde yaşayan toplumların giyimi ile kültürleri diğer bölgedeki toplumların giyim ve kültürleri aynı olmuyor. Kültürlerin benzerlik veya farklılıklarının olduğu bir diğer alan ise toplumların inanç sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Aynı dine inanan toplumlar, bu ortaklıklar nedeniyle diğerleriyle benzerlik ve farklılıklara sahiptir. Görüldüğü gibi kültürü oluşturan maddi ve manevi faktörlerden dolayı yakınlık ve benzerlik vardır. Ancak kültürler arasında hiçbir zaman tam bir homojenlik yoktur (Kösoğlu, 2018, s. 17).

Ulusal kimlik din, etnik, kabile gibi geleneksel kimliklerden geçmek ve yaygın kimliklere ulaşmak anlamına gelir. Ulusal kimliğe göre, bireyler kendilerini aşiret ve etnik aidiyetlerinden ziyade belirli bir coğrafyaya ve belirli bir hükümet sistemine bağlı olarak belirli bir millete aidiyet temelinde tanımlarlar. Ulusal kimlik, birincil kimlik (birey-etnik) ile evrensel kimlik (ulusal) arasında bir çatışma yaratmayacak kadar yaygın olmalıdır (Shahin, 2016, s. 112).

J. Assmann, kimliği, kültürel hafıza tarafından koşullandırılmış siyasi hayal gücü olarak tanımlar. Hem etnik hem de ulusal kimlik, tarihsel bellekte kök salmıştır. Dolayısıyla siyasi amaçlara yönelik tarihsel hafıza manipülasyonlarıdır ve aynı zamanda grup kimliği manipülasyonlarıdır. Bu nedenle ulusal kimlik, ulusun gelişiminin tarihsel yolunu seçerken bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Geçmişin bir sonucu olarak ve aynı zamanda gelecekle bir etkileşim olarak hareket eder ve sonuç olarak ulusal kimliğin oluşması olumlu imajlar ve tarihsel söylemler ulusal bütünleşme sorunlarının çözümüne katkıda

bulunabilir. Endüstriyel kültürün bir yapısı olarak ulus, güçlü seçkinler tarafından yaratılan ideolojik bir üründür. Bu nedenle kimlik, medya, eğitim sistemi ve siyasi retorik aracılığıyla ulusal eğitimin potansiyel temsilcilerine iletilen seçkinlerin entelektüel bir inşasıdır (Gusevskaya, Plotnikova, 2020, s. 1028).

Özellikle 20. yüzyılda Sovyet sisteminin çöküşü ve Sovyet sonrası alanda yeni bağımsız devletlerin doğuşu, Rus tarihinin önemli bir bölümünü ve birçok tarihi olayın yeni bir yorumunu talep ettikleri yeni ulusal tarihlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı zamanda, ulusal tarihler, ortaya çıkan bu ulusun meşruiyeti ve var olma hakkı hakkındaki tüm şüpheleri ortadan kaldırmak için belirli her topluluğun diğerlerinden temel farklılığını vurgular. Bu amaçla, milletin asırların derinliklerinde kaybolan derin tarihsel kökleri aktif olarak aranmakta ve olumsuz anlamlı öteki imajı yaratılmaktadır. Daha sonra, böyle bir düşmana karşı hafıza savaşları verilmeye başlar ve bu da bilgisel bir yüzleşme ile sonuçlanır (Gusevskaya, Plotnikova, 2020, s. 1028).

Bir ülkenin eylemlerinde ulusal kimliğin önemi düşünüldüğünde, tarihsel dönemlerde ulusal kimlik unsurlarının ve bunların taşıyıcılarının tanınması oldukça önemlidir (Shahin, 2016, s. 111). Ulusal üyeliğin büyük ölçüde paylaşılan dil açısından tanımlandığı ülkelerde, ulusal kimliğin göçmenlere yönelik olumsuz tutumlarla ilişkili olmaktadır. Bu ülkelerde yaşayan insanlar ya ulusla özdeşleşebilir ya da göçmenlere karşı olumlu bir tutuma sahip olabilir. Ancak ideolojik iklim ikisini aynı anda yapmayı zorlaştırmaktadır. Buna karşılık, ulusal üyeliğin paylaşılan vatandaşlık açısından tanımlandığı ülkelerde böyle bir ilişki yoktur. Bu uluslarda, söylemsel iklim insanların göçmenlere yönelik olumlu tutumlarla birlikte ulusal kimliklerini ifade etmelerine izin vermektedir (Vignoles, 2018, s. 6). Aslında kimlik, kendini diğerlerinden ayıran tutum, özellik ve ruhun bir toplamıdır. Bu nedenle kimlik iki boyut ve açıdan incelenebilir (Shahin, 2016, s. 112).

a) Bireysel boyut, bireylerin bir ulus karakterini beslemek ve onları gelecek yaşamlarına hazırlamaktır.

b) Toplumsal boyut ve bir ulusun kimliğinin toplumu ulusal birliğe ve toplumsal kaynaşmaya yönlendirmedeki etkisi.

Ulusların bağımsız kimlikleri vardır. Bu kimlik onun karakterini diğerlerinden oldukça bağımsız kılmaktadır. Bu milletin insanları her zaman milli kimlikleriyle gurur duymuş ve milletin ayırt edici unsurlarına bağlılık göstermiştir. Ortak bir ırka, dile, coğrafyaya, dine, tarihe ve kültüre ait olmak bir milletin kimlik unsurlarıdır. Tehlike ve kriz

durumlarında bu kimlik milletin birliğine, ittifakına, dayanışmasına ve ahengine yol açar. Tek bir milli kimliğe sahip olan bireyler ve toplum, insanları birbirine aidiyet duygusu taşıyan tek bir millet olarak kabul edilir. Tek dilli bir toprağa ait olmak, milli kimliğin diğer bir yönüdür. Bir kişi veya millet için kimlik o kadar hayatidir ki, bu ihtiyacı bir şekilde karşılayamazlarsa ruh, insan ve millet sağlığı ciddi şekilde zarar görür. Bireyin ve toplumun kimliği için benlik kavramı, geçmişle sürekliliği, bağlantıyı ve geleceğe yönelimi içerecek şekilde yapılmalıdır (Shahin, 2016, s. 112).

Devletler ve yetkililer, en önemli sembolik olaylar ve fikirler etrafında bir ulusal kimlik oluştururlar. Kritik durumlar, devletin çöküşü, devrim, kriz, ulusal tarihin yeniden tanımlanması için bir fırsat yaratır. Bu nedenle, iktidardaki siyasi aktörler, ulusal karakter kavramlarını kamuoyuna aktarma ve milleti ve devleti yeni bir döneme yönlendirme hakkını kullanma konusunda ender bir şansa sahip olurlar (Gusevskaya, Plotnikova, 2020, s. 1028).

Dolayısıyla ulusal-devlet, topluluk yaratma iradesini ifade etmeye bağlıdır. Başka bir deyişle, Amerika’da olduğu gibi Fransa’da da siyasi topluluğu icat eden ülke, Tarihe dayanması nedeniyle geçmişe yaptığı göndermelerle ayırt edilir. Başka bir deyişle, kolektif bir kimliğe bağlılık ve ortak bir geleceği paylaşma arzusuyla ortaya çıkan, bugüne yönelik tutumuyla da tanımlanır. Ulus devlet temellinde moderniteye geçiş sağlamak için yeni ideolojiler geliştirilecektir. Mevcut devlet, ulusa aidiyet duygusunu teşvik eder ve ulusal kimliğin bütünlüğünü korumakla ilgilenir; ‘yeni gelenekler’ icat etmek, sosyal uyumu sağlamaya ve genel sosyal uyumu sağlamaya katkıda bulunan yeni sendikalar oluşturmak (Berktay, 2000, s. 95).

Tarihin belirli bir amacın işlevi olarak geliştiği ve amacı televizyon açısından yerine getirdiği fikri Hegel’de ifade edilir. Bu, tarihin akışı içinde devletin zorunlu olarak ortaya çıkması anlamına gelir. Kohn’u tekrar takip edecek olursak, insani değerlerin Hegelcilerin anladığı şekliyle ancak devletin olduğu bir ortamda kimliğin ortaya çıktığı anlayışı Azerbaycan milliyetçiliğinin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan’da İslamiyet kabul edildikten sonra medeniyetin ilerlemesinin üç farklı yaklaşıma göre değerlendirildiğini görüyoruz. Bunlardan ilki, Azerbaycan medeniyetinin Hilafet ile kendine has muamelesi; ikincisi, Kafkas medeniyetinde Azerbaycan medeniyetinin değerlendirilmesi; Sonuncusu ise Azerbaycan medeniyetinin Türk halklarının medeniyeti içinde değerlendirilmesidir (Özcan, İmanbeyli, 2014, s. 2020).

1.3. İDEOLOJİ KAVRAMI VE DOKTRİN

İdeoloji kavramı yaklaşık 2 asırdan fazla bir süre önce ortaya çıkmıştır. Bu kavram toplumsal ve siyasal olaylara damgasının en çok 20. yüzyılda vurmuştur. İdeoloji kelime anlamı olarak Latince ‘*idea*’ ve ‘*logy*’ sözcüklerinin birleşimi ile ortaya çıkmıştır. Kavramı literatüre Fransa Ulusal Enstitü kurucusu Antonie Destutt de Tracy kazandırmıştır. A.D. Tracy kavramı ‘düşünceler bilimi’ olarak kullanmıştır (Karaduman, 2020, s. 34).

Tracy bu kavramı bilinçli düşünce kaynaklarını ortaya çıkaran bir bilim olarak ifade etmiştir. O bu yaklaşımı ile ideolojini herhangi bir zaman diliminde zooloji ve biyoloji gibi bilimlerle aynı değeri kazanacağına inanıyordu. Kavram her ne kadar düşünür tarafından bu şekilde yorumlansa da ortaya çıktığından bu tarafa söylemsel bir kavram olarak kalmıştır. Bu nedenle tanımlanması her zaman güncellenmektedir. Günümüze kadar bilim adamları kavramı net bir tanımlı konusunda uzlaşmamışlardır. Ancak ideolojinin ne demek olduğunu anlamak için birçok düşünürün tanımlamalarını incelemek gerekmektedir. İdeolojik kavramına kalıcı bir anlam yükleyen Karl Marx olmuştur. K. Marx’ a göre ideoloji yönetici sınıfın fikirlerini desteklemeye sömürüyü devam ettirmeye katkıda bulunan düşünceye karşılık gelmektedir. Daha sonra Marx ve Engels şöyle yazıyorlardır; ‘*yönetici sınıfın fikirleri her çağda egemen fikirlerdir, yani toplumda maddi güce hâkim olan sınıf aynı zamanda entelektüel güçte hakimdir. Zihinsel üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının kontrolünde elinde tutar*’ Marks’ ız anlamda ideolojinin mahiyeti onun sahteliğindedir. Kısacası ideoloji alt sınıfları yanıltarak sınıflı toplumların çelişkilerinin üzerinin örter.

Heywood ideoloji kavramını rakip inancını suçlamaya yarayan bir silah olarak tanımlamıştır (Heywood, 2014, s. 70).

Günümüzde sosyal bilimlerde her ne kadar objektif bir tanımlanma yapılmaya çalışılsa da bu kavram hep suçlamalara maruz kalmıştır. Eagleton’a göre ideoloji iki yol üzerinden yorumlanmaktadır. Bunlardan ilki Marks, Hegel ve son dönem Marksizm düşünürlerine kadar gelen yoldur. Eagleton’a göre ideoloji mistifikasyon anlamını taşımakta çarpıtma işlevini yerine yetirmektedir. İkinci yol ise sosyal bir eğilim içerisinde düşüncelerin gerçek olup olmamasından öte toplumsal yaşamın inceleme yoludur. Günümüzde iki gelenekten ilave üçüncü bir geleneği buraya ilave etmek mümkündür. Üçüncü gelenek

olarak sağcıların oluşturduğu alanı buraya ilave edebiliriz. Bu görüŖe göre ideoloji liberalizme piyasaya ve bireyciliğe karŖı bir düŖüncedir (Sayın, 1999, s. 3).

Macar alman sosyolog Karl Mannheim ideolojiyi iki anlama ayırmayı önermiŖtir. Bunlardan ilki kötüleyici anlamdır. Yani karŖı tarafın ilkeleri ve düŖüncesi anlamıdır. Mannheim ideolojinin rakibin görüŖü olarak yorumlamıŖtır. İkinci anlamı ise tarafsız ideolojidir. Bu ideoloji eyleme bağlıdır. Kısacası eylem veya harekât içerisinde bir fikir yer aldığı an ideolojileŖtirme ortaya çıkar. Çünkü bu yaklaŖımla harekât istenilen yöne çevrilebilmektedir. Bu yaklaŖıma bakıldığı zaman tüm siyasal düŖünceler ideolojileŖtirme harekâtına eŖlik ederler. Mannheim ideoloji ve ütopya arasındaki tanımlamayı da yapmıŖtır. Bu yaklaŖımda ideoloji simgeler ve düŖünceler sistemidir. İdeoloji anın bekçisidir. Ütopya da simgeler ve değerler sistemidir. Ancak gelecek aracılığıyla dinamik hale gelir, devrimci toplumlarda iŖlev görür (Sayın, 1999, s. 11).

İtalyan filozof Gramsci göre ideoloji kavram ve kuramsal yön olarak daha değerersizdir. Pratik yön olarak daha değerlidir. Eylem için çerçeve yoluna sahiptir. İman ve inançla birlikte eyleme dönüşmektedir. Sosyal bir bağlantıyı partinin sınıfın birbirine bağlılığını güvence altına alır toplum içerisindeki kitleleri bir arada tutar. İdeoloji sosyal olgunun temel birleŖenidir ve ayrılmaz parçasıdır.

Doktrin

Doktrin Latince “*doctrina*” kelimesinden türemiŖtir. Belirli bir konu veya inanç sistemine ait kurallar bütünüdür. Doktrine eŖ anlamlı olarak öğreti de denmektedir. Öğreti anlamı genellikle dini bağlamda kullanılmaktadır. Bu kavrama hukuk alanında da geniŖ yer verilmiŖtir. MeŖru müdafaa adı kullanım buna örnek gösterilebilir. Bazı alanlarda öğretilen Ŗey olarak tanımlanan doktrin bilgi paylaŖımı anlamına gelmektedir (Miller, 2003, s. 19).

Siyasi olarak doktrin toplumda yönetme idare etme, yetkisini kazanılması adına yürürlüğe konulan politika ve ilke anlamına gelmektedir. Siyasi doktrin terimi siyasi ideoloji teriminden farklıdır. Doktrin ideolojinin etkin yönünden yoksundur. Teorik bir söylemdir. Politik doktrin siyasi kimliğin oluŖmasından önce gelebilecek rasyonel olarak hazırlanmıŖ değerler birleŖimine dayanmaktadır. Doktrin bir diğer türü de askeri doktrindir. Bir saldırıya karŖı kullanılan manevra, askeri silah setinin kullanıldığı taktikler bütünüdür.

Her örgütün yazılı ve yazılı olmayan kendi öğretisi (doktrini vardır). Doktrin hukuk alanının kavramıdır (Miller, 2003, s. 19).

2. BÖLÜM

AZERBAJCANDA MİLLİ DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

2.1. XIX. YÜZYIL VE XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA SİYASAL VE TOPLUMSAL YAPI

Azerbaycan Türklerinin politik gelişimi açısından 19. yüzyıl bir mihenk taşı gibidir. O zamanlar yükselişte olan ve güneye doğru genişlemek isteyen Rusya, yıllardır süren Osmanlı-İran çatışmasına müdahil oldu. Osmanlı, İran ve Rusya'nın yaşadığı rekabette kazanan Rusya olmuştur (Güner, Asker, Güner, 2020, s. 167).

Rusya'nın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi sonucunda 1808-1813 ile 1826-1828 yılları arasında iki Kaçar-Rus savaşı yaşandı. Rusya bu savaşlarda üstünlük elde ederek Gülistan ve Türkmençay anlaşması imzalatmayı başarmıştır. Bu anlaşmalarla Azerbaycan'ın kuzeyinde bulunan hanlıklar işgal edilerek Rusya'ya katıldı. Sahadaki bu durum Azerbaycan'ın ikiye bölünmesiyle sonuçlandı (Mövsümlü, 2021, s. 13). Azerbaycan Türk nüfusun barındığı coğrafyanın Rus ve İran kontrolündeki topraklar arasında etkin bir şekilde bölünmesi, o zamandan beri Azerbaycan ulusal kimliği için büyük bir sorun haline geldi, ancak Rus işgalinin kuzey Azerbaycan için sonuçları çok daha karmaşık ve çok katmanlı olmaktadır (Ataşer, 2020, s. 60).

İşgale karşı koymayan Karabağ, Şeki ve Şirvan'daki idari sistem değiştirilmediyse de işgale direnen Gence, Guba ve Bakü hanlıklarında hanlık yönetimi kaldırıldı. Bu bölgelerdeki hanlık toprakları eyaletlere bölünerek idare Rus askeri birliklerine bırakıldı. Gaddarlık, yolsuzluk ve adaletsizlikle uygulanan bu idari sistem Ruslarca komendant idare usulü olarak isimlendirilmişti (Mövsümlü, 2021, s. 13). Rus sömürgecileri, askeri komuta ve kontrol sistemi olarak adlandırılan komendant yönetim sistemini oluşturmuşlardır. Karabağ ve Şeki'de Rus komutanlar başkanlığında şehir mahkemeleri kurularak, Bakü, Guba ve Gence' de şehir mahkemeleri işletildi. Askeri mahkeme, sömürgecilerin elinde hükümete karşı olanları cezalandırmak için bir ceza organıydı. Her ilin başında Diyanet İşleri Başkanlığı Asal Gazi oldu. Asal gazi evlilik işleri ile ilgileniyordu ve miras meselelerine bakıyordu. Komendant sistemi katı bir sömürge

sistemiydi ve karakter esasen askeri bir feodaldi. Ayrıca imparatorluk sadık yerel görevliler yetiştirmeyi amaçlamıştır (İmanbeyli, Özcan, 2014, s. 169).

Rusya'nın sömürgeci politikası sonucu ezilen halk, zaman zaman isyan ederek, ayaklanmış ve silahlı mücadeleye girişmiştir. 1830'larda silahlı ayaklanmalar yaşanmış, bu mücadeleler Rusya karşısında etkili olamamıştır. Diğer taraftan komendant sisteminin uygulanmasındaki başarısızlıklar, reformların tamamlanmaması ve istenilen sonuçlara ulaşılamaması gibi nedenlerle Rus idaresi bölgesel politikalarını sıklıkla değiştirmek zorunda kalmıştır (Asker, 2015, s. 516). Sonuç olarak 1840 yılında komendant sistemi kaldırıldı (İbrahimli, 2015, s. 138).

19. yüzyıla kadar Azerbaycan münhasıran tarım bölgesiydi ve nüfusun önemli kesimleri göçebe bir yaşam tarzı yaşıyordu. 1872'de devlet tarafından verilen petrol imtiyazlarını uzun vadeli ticari kiralamalara dönüştüren bir yasanın çıkmasıyla Bakü, tüm Rusya'dan ve dünyadan iş adamlarını çekmeye başladı (Ataşer, 2020, s. 61). 19. yüzyılın ikinci yarısı ise Azerbaycan ticaretinin canlandığı, ekonomisinin hızlı bir biçimde geliştiği bir döneme denk düşer (Mövsümlü, 2021, s. 15).

Demografik ve kültürel değişimler, yaygın olarak birinci petrol patlaması dönemi olarak bilinen 1872 sonrası dönemde endüstriyel ölçekte petrol üretimiyle başlatıldı. 19. yüzyılın sonunda Bakü, Rus İmparatorluğu'ndaki işçi sınıfı hareketlerinin en canlı merkezlerinden biriydi. Ayrımcı emperyalist politikalar sonucunda Azerbaycan Türkleri sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın her alanında dezavantajlı bir konumda bulunuyorlardı. Yerel kırsal topluluklar, İmparatorluk yönetimi tarafından yerleştirilen Rus nüfusunun baskısı altındaydı. Rus köylüleri, bölgenin fethi sonucu harap olan kırsal ekonomiyi iyileştirmek için 1830'lardan itibaren Kafkasya'ya yerleştiriliyordu. Sonraki yıllarda göç politikası sürekli bir nitelik kazanmış ve sömürge politikasının bir parçası olmuştur (Ataşer, 2020, s. 66).

1899'da Rus Çarı, Transkafkasya'ya göç yasasını çıkardı. Buna göre, Transkafkasya'ya Ortodoks Hıristiyan dinine mensup etnik Rus halkı yerleştirilecekti. Ruslara yerel köylülerine toprak sağlandı. Sadece 20. yüzyıl ilk beş yılında Rus yerleşimcilere yaklaşık 48.000 hektar arazi verildi. Bazen Azerbaycan köylerinin tamamı yerleşimcilere tazminatsız olarak verildi. 19. yy'in ilk on yılının sonunda sadece Bakü valiliğinde topraksız Azerbaycanlı ailelerin sayısı 16 bini geçmiştir. Emperyalist yerleşim politikası genellikle güç kullanarak uygulandı ve bu da yerel Müslüman topluluklar arasında artan

kızgınlıkla sonuçlandı. 1912- 1913 toprak reformlarına kadar Azerbaycan köylüleri mülksüzleştiremeye devam ettirilmişti (Ataşer, 2020, s. 66).

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Rus yönetiminin baskıları sonucunda Azerbaycan Türklerinin silahlı direnişi yeniden başladı. Bu direniş, Kaçak Hareketi olarak anılmıştır. Kaçaklar, ormanlık alanlarda ya da dağlık yerlerde barınıyor, Rus memurlarına saldırılar düzenleyerek onları öldürüyor ve zenginin malını yoksullara dağıtıyordu. Bu davranış biçimleri onları hak kahramanına dönüştürmüştü (Mövsümlü, 2021, s. 18). Bu yaşadıkları zorluklar ve direniş, Azerbaycan Türklerinin aydınlanmasına ve gelecekte milli bilincin gelişmesine yol açtı. 20. yüzyılın başında ümmet ve milletin net bir cevabı vardı. Diğer toplumların tarihinde olduğu gibi Azerbaycan tarihinde de ekonomik ve sosyal dönüşümler tetiklenmiş ve bu süreçler eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir (Güner, Asker, Güner, 2020, s. 167). 1849'da Kuzey Azerbaycan'da Kafkas eğitim bölgesi oluşturuldu. Rus eğitim sisteminin ilk aşaması bir yıllık köy okullarıydı. Sonraki adımlar bölge, spor salonu ve üniversiteydi. Devlet okullarının açılmasındaki amaç yerel halkı memurluğa hazırlamaktı. 1830'da Şuşa'da ilk mahalle okulu açıldı. Daha sonra Bakü'de (1832), Yelizavetpo (1833), Nahcivan (1837) ve Şamahı (1838) bu tür okullar kuruldu. 1854 yılında Guba ve Ordubad'da, 1856 yılında Lenkeran'da birer yıllık liseler açıldı. 1854 yılında Şamahı'da 4 sınıflı bir okul açıldı (İbrahimli, 2015, s. 201). Azerbaycan'da ilk ders kitapları 19. yüzyılın 30'lu yıllarında ortaya çıkmıştır, 1839'da M. Kazımbayov'un "Türk-tatar dilinin grameri" yayımlanmıştır. 1844 yılında "Türk-tatar dilinin alfabesi" ders kitapları yayımlanmış. 1850 yılında Azerbaycan Türkçesi ders kitaplarından biri olan M.S. Vazeh ve Grigoryev "Kitabi-Türki" (Türkçe ders kitabı). Kuzey Azerbaycan'da 30'lu yıllarda Rus okullarıyla birlikte "Müslüman okulları" açılmaya başlandı. İlk büyük Müslüman fikir ekolleri A. Bakıxanov'a aitti. 1832'de Müslüman okullarının kurulmasıyla ilgili ilk projeyi hazırladı. Kuzey Azerbaycan'da ilçe okullarının açılması için sadık din adamlarını hükümete hazırlamak ve insanları ilçe okullarına dahil etmek gerekiyordu. Çarlık içinde İslam mezhebini derinleştirmek için Şii ve Sünnî mezheplere göre okullar açılmıştır. Tiflis'te bu tür okullar aynı yıllarda açılmıştır (İmanbeyli, Özcan, 2014, s. 170).

20. yüzyılda ise Azerbaycan toplumunda Pantürkizm akımı etkili olmuştur. 19. yüzyılda Ruslar ve Persler Kafkasya'da hegemonya için çok sayıda çatışmaya girdiler. Bu nedenle Azerbaycanlılar Fars kültüründen çok Türk kültürüne yakın olmaya çalışmışlardır.

Rusya'nın tüm Kafkasya'yı sömürgeleştirmesine karşı bir denge bulmaya çalıştılar. Ayrıca Azerbaycan kimliğinin oluşmasında Türk milliyetçiliğinin kendisi de önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda en önemli katkı 'millet' kelimesini Azerbaycan toplumuna tanıtan Keşkül gazetesinin yayımlanması olmuştur. Millet kavramının çok somut bir anlamı var (Moreno, 2005, s. 4). Kısacası, Azerbaycan'ın idari, ekonomik ve siyasi yapısındaki değişiklikler, ulus ve devlet inşası süreçlerinin gerçekleştiği koşulları tanımladı. Bu süreçler birbiriyle ilişkili üç dinamikte anlaşılabilir: Birincisi, Azerbaycan'ın kademeli olarak Rusya'nın merkezi idari yapısına dahil edilmesi; ikincisi, ekonominin dönüşümü, özellikle büyük ölçekli özel endüstriyel petrol üretiminin getirilmesi; üçüncüsü, idari ve ekonomik yapılardaki değişikliklerin harekete geçirdiği siyasallaşma süreci. Bu üç dinamik, her kesimden Azerbaycanlıyı avantajlı bir konuma sokarak, Azerbaycan ulusunun inşasına ivme kazandırdı (Ataşer, 2020, s. 61).

2.2 MİLLİ DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNDE EKONOMİNİN ROLÜ VE MİLLİ BURJUVAZİ DÖNEMİ

Serflığın kaldırılması, kapitalizmin yükselişi, Bakü petroleri ile milli burjuvazinin oluşması birbirini takip eden önemli gelişmelerdir. 28 Ocak 1861 tarihinde II. Aleksandr, Devlet Konsülünde bir konuşma yapmış, "*Serflığın Rusya için önemli bir sorun arz ettiğini, bu kurumu otokratik gücün doğurduğunu ve yine bu gücün ortadan kaldırması gerektiğini*" dile getirmiştir. Bu konuşmadan yaklaşık bir ay sonra serflığın kaldırıldığını ilan eden yasa kabul edilerek, aynı yılın 19 Şubat'ında, konuya ilişkin bir manifesto yayımlandı. Manifestoda devlet arazisinde ve çiftlik sahiplerinin topraklarında yaşayan ve yasal olarak özgür olmayan tüm köylülerin serbestliği sağlandı. XIX. yüzyıldan beri süregelen köylü serfliği sistemi ortadan kaldırıldı (Kurban, 2014, s. 327). Böylece toprağın sahibi kibar sınıfla kendilerine bağlı serflere dayanan feodal sistem değişerek kapitalizmin hızla gelişmesi için uygun ortam sağlanmıştır (Öksüz, 2020, s. 83).

Serflerin statüleri değişerek işçi sınıfına dönüşmüş, feodal tarıma dayalı ekonomik faaliyetler sanayileşme ve kapitalistleşmeye evrildi. Fabrika üretimine dayanan kapitalist iç ve dış piyasa ekonomisi yaygınlaştı. Sanayileşme ile Burjuvazi adında yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Burjuvazi, aristokrasinin de güç kaybetmesine bağlı olarak Rus toplumunda ekonomik sistemin hâkim sınıfı oldu (Öksüz, 2018, s. 96). Kapitalizmin

gelişmesine katkı veren ikinci büyük gelişme, 1872 tarihinde yapılan petrol sanayi düzenlemeleridir. Bu düzenlemelere bağlı olarak bu sanayinin kalkınmasının önü açılmış, petrol arazilerindeki iltizam sistemi kaldırılmıştır.

İltizam sistemi nedeniyle gelişemeyen Rus petrol sanayisinde bu tarihten sonra önemli gelişmeler yaşandı. 1870'lerin sonunda Azerbaycan dünyanın önde gelen finans merkezlerinden biri haline geldi. 1880'lerde Rothshild'ler büyük ölçekli sermaye yatırımları yapmaya başlamış ve 1890'ın sonunda Bakü'den yapılan petrol ihracatının yaklaşık yüzde 42'sini kontrol etmişlerdir. 1874-1899 yılları arasında Azerbaycan'da yirmi dokuz anonim şirket kuruldu. Tüm bu olaylar, dünya sanayi merkezlerinde artan petrol talebini yansıttı ve Azerbaycan'da petrol çıkarılmasında büyük bir artışa yol açtı. 20. yüzyılın başında, o zamanlar dünya üretiminin yarısını oluşturan yılda 10 milyon tondan fazla petrol çıkarıldı (Bağırov, 1996, s. 2).

1900'lü yılların başında yaşanan ekonomik kriz Bakı petrol sanayini de derinden etkilemiş, depolama olanakları olmayan küçük işletmeler ürünlerini "*Nobel Kardeşleri*", "*Kaspi-Karadeniz Cemiyeti*", "*Kaspi şirketleri*" gibi büyük işletmelere cüzi rakamlara sattı. I. Dünya Savaşının öncesinde de petrol sanayideki düşüş sürmüştü, savaşın başlamasının akabinde Bakü, mutlakiyet rejimini yok etmeye yönelik işçi sınıfı ve burjuvazi mücadelesine ev sahipliği yaptı. 1917 yılındaki devrim, Bakü'nün sosyo politik hayatını önemli ölçüde etkiledi. Siyasi ve ekonomik şartlar, toplumsal yapı ve Müslüman-Türk aydınlarının yürüttüğü politik etkinlikleri ve var olma mücadeleleri özerklik ve tam hürriyet taleplerini dile getirmeleri ile ulusal mücadelenin yükselişini hızlandırmıştır (Asker, 2015, s. 522).

Gelişen kapitalizm, Türk sanayicilerinin ve iş insanlarının, ulusal burjuvazinin oluşmasına ve büyümesine sebebiyet verdi. Yusuf Akçura 1912 yılında yayımlanan "*Türk Aleminde*" başlıklı yazısında Bakü, Kazan ve Orenburg'un olduğu ve Türklerin bulunduğu merkezlerde yeni bir burjuvazinin oluştuğundan bahsetmiştir. Yabancı sermayelerin ve sömürgeci anlayışa karşı var olabilmenin ehemmiyetini anlayan bu kesimin doğması, ulusal kültür ve eğitim kurumlarının kurulması ve gelişimi için önem taşımıştır. Azerbaycan'daki öncü iş insanları sundukları olanak ve desteklerle ulusal şuura sahip aydın sınıfının doğmasına katkı verdi (Asker, 2015, s. 523).

Hacı Zeynelabidin Tağıyev, Azerbaycan'da milli burjuvazinin önde gelen temsilcilerinden birisidir. Tağıyev, Bakü'de kurduğu "*Dokuma*" fabrikanın inşası ile

Azerbaycan’da pahalı ihracat malları ve çok büyük gelirler üreten yeni bir sanayi alanının doğuşuna katkı sağlamıştır. Böyle büyük bir işletmenin işletilmesi, onlar için binlerce yoksulun ve ücretsiz konutun istihdamı anlamına geliyordu. Fabrikanın kendi dispenseri ve okulu bulunmaktaydı (Seyidzade, 2011, s. 7).

Milli uyanışı sağlamak için eğitimden basına, hayır cemiyetlerinden tiyatroya kadar bütün girişimlerin lojistiği, burjuvazinin destekleriyle konuyu sahiplenmelerinin sonucunda olabildi. Örnek vermek gerekirse, Azerbaycan’ın çağdaş anlamdaki ilk kız okulunun (Aleksandrevski Kız Gimnazyumu) açılması sürecinde Hacı Zeynelabidin Tağıyev’in önemli finansal destekleri olmuştur. Tağıyev, Azerbaycan’ın ilk tiyatrosunun yapılmasını sağlamış ve Kaspı gazetesinin sahibi olmuştur (Açıkkaya, 2010, s. 407). Rusça yayınlanan “Kaspı” gazetesi 1895 yılında Hacı Zeynelabidin Tağıyev tarafından satın alınmış, Alimerdan Bey Topçubaşov’un editörlüğünü yaptığı dergi sınırlarının ötesinde bir popülerite kazanmıştır. Azerbaycanlılar tarafından sahiplenilen gazete, yerel iktidar organlarını heyecanlandırdı. Bakü Valiliği, Jandarması özellikle Azerbaycan’da büyük nüfuz ve itibar sahibi H.Z. Tağıyev’e ait olan tek yerel gazeteyi hoş karşılamadı ve gazete gayri resmi olarak yayınlandı. 1879 yılında “Ziya” (Işık) gazetesi çıkarılmaya başlandı. 1880’de adı “ZiyayıGafaziyye” (Kafkasya’nın Işığı) oldu. Eşzamanlı olarak ‘Keshkul’ (Derviş çantası) adında bir gazete, daha sonra 1903’te ‘Shargi-Rus’ (Doğu Rusya) adında başka bir gazete yayınlandı. Süreli yayınlar konusunda Kafkas Komitesi, süreli yayınlara sıkı sansür uyguladı. Komitenin sansürcüleri, gazetelerin Azerbaycan Türkçesinde yayınlanmasını engellemeye kalkışarak, onları her şekilde “pan-İslamizm” damgası ile damgalamaya çalıştılar (Seyidzade, 2011, s. 25).

Tüm bu girişimlerinin yanı sıra Tağıyev kendisinin finanse ettiği yurtdışı eğitimleriyle de bilinmektedir. Yurtdışı eğitimi için gönderdiği Alimerdan Bey Topçubaşov, Fethali Han Hoyski, Nesib Bey Yusufbeyli, Neriman Nerimanov gibi isimler Azerbaycan burjuvazisinin millî uyanışında önemli rolleri olmuştur (Açıkkaya, 2010, s. 407).

Kısaca Hacı Zeynelabidin Tağıyev, M. Nağıyev, Manafov ve Muhtarov’un aralarında bulunduğu millî burjuvaziler, Çarlığın türlü engellemelerine karşın ortaya çıkarak, bununla birlikte kapitalist rekabet ortamında petrol de dahil olmak üzere sanayinin bütün alanlarında öz vatanlarında hakları olan yerlere sahip olmaya çalıştılar. Millî burjuvazi bir halkın varlığının yalnızca servetle olmayacağını aynı zamanda millî kültürün olması

gerektiğini, milli kültürün olmadığı yerde servetin ya da ticaretin geliştirilemeyeceğini anlamışlardır (Asker, 2015, s. 524).

Ali bey Hüseyinzade düşüncesi ve Füyuzat dergisinin önemini anlamak için devirde yaşanan siyasal toplumsal olaylara bakmak gerekmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa ve Dünya devletlerinin genelinde demokratik düzene geçiş dönemi başlamıştır. Azerbaycan'da aydınlanma dönemi de bu zamanda ortaya çıkmıştır. Aydınlanma döneminde en büyük sorun ise çar hükümetinin baskısı olmuştur. Çar hükümeti oluşan tüm yeni hareketleri bastırmaya ve yok etmeye çalışmıştır. Baskı döneminde bağımsızlık hareketine öncülük edenlerin başında Ali Bey Hüseyinzade gelmekteydi. A. Hüseyinzade Zamanında Türkçülük İslamcılık ve Modernlik yaklaşımını ortaya koyan ilk aydınlardan olmuştur (Qurbanov, 2018, s. 5).

Ali Bey Hüseyinzade eğitimini Tiflis Peterburg ve İstanbul askeri tıp okulunda tamamladıktan sonra toplumsal ideolojik çalışmalarına Turancılık ideolojisi üzerine başlamıştır. Yayınladığı Hayat Gazetesi ve Füyuzat dergisinde dil, eğitim, kimlik üzerine birçok yayınlar yapılmıştır. Her sayıda kimlik ve Türklük üzerine yazılar yayınlanmıştır. Ali Bey Türklerin vatanının turan olduğunu savunmuş ve bu anlayışı Füyuzat dergisinde birçok kez açıklamıştır. Daha sonraki yazılarında özerklik, Türklük ve Türk birliği vurgusu çar hükümeti tarafından baskıları da beraberinde getirmiştir (Hüseyinzade , 1996, s. 42).

Hüseyinzade tarafından ortaya koyulan turan anlayışında tüm Türklerin bir arada yaşaması savunulmamıştır. Her bir Türk halkının yaşadığı coğrafyada kendi devleti ile birlikte tüm Türk halklarıyla dilde bir, düşünce de bir ve amelde bir prensibine uygun olarak hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır (Hüseyinzade , 1997, s. 53).

Bu ideoloji daha sonra Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurucusu Mehmet Emin Resul zade tarafından ideoloji olarak kabul edilerek cumhuriyetin temel prensibi olmuştur. Azerbaycan'da aydınlar hep Ruslaşma ve Farslaşmanın önüne geçilmesi için halkı hep uyandırmaya ve milli kimliğine sahip çıkmaya davet etmişlerdir. Ancak milli özerklik ve milli bağımsızlık ideolojisinin doktrin haline gelmesini Ali Bey Hüseyinzade sağlamıştır (Qurbanov, 2018, s. 15).

2.3. ÇARLIK RUSYA'SI DÖNEMİNDE KÜLTÜREL HAREKATLAR

Bu bölümde Azerbaycan tarihinde önemli bir siyasi ve sosyal dönem olan Azerbaycan ile Rusya'nın birleşmesi ile Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki dönem ele alınacaktır.

19. yüzyılın başlarında Çarlık Rus Azerbaycan'ı işgal ettiğinde bölgede hanlık hakimiyeti yaygındı. İki asırlık İran hakimiyetinin sona ermesiyle birlikte bir kısmı İran hakimiyetine bağlı olan hanlıklar kurulmuştur. Swietochowski bu dönemi "Azerbaycan'ın yarım asırda bağımsızlığının başlangıcı" olarak tanımlasa da bu dönemde "Silvin Şeki Birliği" dışında herhangi bir birleşmeden söz etmek mümkün değildir. Ancak zengin siyasi tarihi ile birleşen Azerbaycan 5-6 asırlık edebî, maddi ve manevi birikime ulaşabilmiştir. Azerbaycan'da tarım, ticaret, sanayi, edebiyat, sanat ve fikir hayatı gelişmiştir (Swietochowski, 1985, s. 20). Rusya, 1840 yılına kadar Kafkasya ve Azerbaycan'da idari bir yapı kurmaya başlamış olsa da Çarlık hükümeti bu dönemden sonra Kafkasya'da kalıcı olarak var olacağına inanarak ilk kez bir sistem kurmuştur. Yeni Gür, Kafkasya eyaletinin yapısı Hazar Denizinin kıyı bölgesine kurmuş. 1840'tan itibaren yönetim sistemi ve yöneticiler değişmeye başladı. Yeni sisteme 'vilayet' (Oblast) adını veren yönetim, önce Tiflis'te bir komutana, ardından Kafkasya çarının Naibi unvanını taşıyan valiye verildi. 1845'te tüm yetki doğrudan çarı temsil eden valiye devredildi. Bu süreçte Kuzey Azerbaycan, Guberniya idari bölgeleri olarak bilinen üç ana idari bölgeye ayrıldı. Üç bölge kuruldu ve Yelizavetpol Vilayeti (Gence), Bakü Vilayeti ve Erivan Vilayeti olarak yeniden adlandırıldı. Bu üç vilayetin ilk idareleri, genellikle Ruslar arasından seçilen ve Gubernatör olarak bilinen valilerdi. Çarlık yönetiminin işgal ettiği birçok bölgede olduğu gibi Kuzey Azerbaycan'da da 1917 yılına kadar bu sistem yürürlükteydi (Resulzade, 1993, s. 45).

2.4. MÜSAVAT PARTİSİNİN KURULMASI

Müsavat'ın organizasyonel faaliyetleri bazı açılardan 1902'ye kadar uzanıyordu. 1902'de Mehmed Emin Resulzade (1884-1955) Bakü'de bir Müslüman gençlik örgütü kurmuş ve bir takım siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Örgüt, Müslüman Demokratik Müsavat Topluluğu adı altında faaliyet göstermeye başladı ve kısa süre sonra İran anayasal

hareketine katkıda bulunmak için İran'da bir şube kurdu. Ekim 1904'te M. Mevsimov, M.E. Resulzade ve M. H. Hacinski, bu toplumda Sosyal Demokrat Hümme't'i oluşturdu (Oruclu, 2001, s. 37). 1913'te Mehmed Emin Resulzade'nin de içinde bulunduğu bu grup, Rus Devrimi'nden sonra hayal kırıklığına uğradı, ancak dikkatleri Müslüman milletler arasında gelişen milliyetçiliğe çevrildi. Bu dönemde Müsavatı, daha çok aydınlar, öğrenciler ve iş adamları tarafından desteklenmiştir. Müsavatın teşkilatı Bakü'nün ötesine geçerek ülkede önemli bir teşkilat haline getirilmiştir. Aynı zamanda 1917 yılında özellikle burjuva devriminden sonra Mart 1919'da tüm siyasi partilerin meşruiyet kazanmasıyla Müsavat'ın yasallaşması gerçekleşti. Müsavat'ının ilk cümlesi pan-Türk değil pan-İslami bir düşünceye sahiplenmişti. Ümmet milletten, Türklerden ve İslam'dan ayrı değildi. Müsavat'ının amacı, tüm bağımsız Müslüman devletlerin bağımsızlıklarını korumalarına ve fethedilen tüm Müslüman devletlerin bağımsız olmalarına yardımcı olmaktı (Mehtizade, 1995, s. 65). Müsavat Zenkovsky'ye göre Türk milliyetçisi veya İslamcı bir parti değildi. Sosyalist bir partiydi. Sonradan kurulan Azerbaycan ulus-devletinin liderleri genellikle o sol kanadın üyeleri idi.

2.5. AZERBAJYCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİNİN KURULUM VE DAĞILIMA SÜRECİ

Bir ulus devlet olan Azerbaycan, Türk İttifakının hedeflerinin önceliğini elde etmiştir. Azerbaycan'ın güvenlik sorunları var olmaya devam ederken, uluslararası bir ittifakın kurulmasını desteklemek için nihai bir dünya düzeninin kurulması için gerekli koşulları sağlayamamaktaydı. Mevcut koşullarda, Trans-Kafkasya ülkeleri ve Dağıstan ile yakın ilişkilere öncelik verilmişti. İç faaliyet planına göre basın, konuşma, toplantı ve toplanma özgürlüğü sağlanmalıydı. Arazi çiftçilere ait olmalı ve sosyal güvenlik sağlanmalıydı. Eğitim ve ordunun inşası vurgulanmalıydı. Azerbaycan hükümetinin otoritesini kabul etmeyen Rus ve Ermeni muhalefeti harekete geçti. Bakü'de Rus ve Ermeni işçiler birlikte grev ilan etti. İktidarın merkeziyle birlikte Bakü'de tüm hayat durmuş ve sonunda grevciler istediklerini elde etmişlerdir. Ancak Azerbaycan hükümeti başka bir grevin yaşanmasına engel oldu ve siyasi konumunu güçlendirmeyi başardı. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti sadece 23 ay kadar kısa bir süre siyasi varlığını sürdürmeyi başardı. Bu dönemin ilk hedefi bir ordu oluşturmaktı. Çarlık döneminde Müslümanlar

aynı zamanda memurlar askere alınmadığından, oluşturulacak ordu yeni kurulan hükümet ayakta kalabilmesi için çok önemliydi, başka bir açıdan ordu devletin ve halkın güvenliği için önemliydi. Cumhuriyet, hükümet işleri için eğitimli entelektüeller yetiştirdi. Eğitimin yaygınlaşması nedeniyle kolejler ve özel okullar inşa edildi ve öğrencileri Avrupa'ya gönderildi (Resulzade, 1990, s. 28).

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, 12 Ocak 1920'de büyük güçler tarafından da tanındı. Gürcistan ile dostane ilişkiler kuruldu. İki ülke arasında tahkim anlaşması ve Rus tehditlerine karşı askeri anlaşma imzalandı. İran ile bir görüşme yapıldı, İran bağımsız Azerbaycan'ı tanımış ve imzalanan anlaşma Azerbaycan arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri düzenler nitelikteydi. Bağımsızlığın ardından Kuzey Kafkasya hükümeti özel ilgi ve destek verdi (Ersanlı, 1995, s. 175).

1918'in sonlarında Bolşevik propagandası yoğunlaşınca, bazı bölgelerdeki köylü kesimler hükümet karşıtı bir ayaklanma hareketi başlattı. Özellikle 1920'lerin başından itibaren Bolşevikler kırsal kesimde bir hoşnutsuzluk fark etmeye başladılar. Bu dönemdeki temel sorun yetersiz liderlik ve deneyimdi. Yıllar süren sömürge yönetiminin toplum üzerinde olumsuz yapısal etkileri nedeniyle rejim halkının, ülkenin ciddi sorunlarının çözümüne yönelik alternatifler üretme imkânları sınırlı kaldı. Bu dönemde eğitimde Azerbaycan Türkçesi yaygınlaştı ve 1 Eylül 1919'da Bakü Devlet Üniversitesi'nin açılmasıyla birlikte Latin alfabesi kullanılmaya başlandı (Resulzade, 1990, s. 40).

A.I. Mikoyan liderliğindeki Bakü Bolşevikleri darbe başlatarak Azerbaycan halkı adına, Kızıl Ordu'yu ülkeyi işgale davet etti. Aynı zamanda RKP (Rayon Komünist Partisi) adına Nerimanov, Musabekov, Bunyadov, Alimov ve Karayev'den oluşan Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi meclise, iktidarın devri konusunda 24 saat için ultiमतom verdi (Resulzade, 1990, s. 50). Nihayet Kızıl Ordu'nun savaş gemileri Hazar Deniziyle Bakü limanına vardığında, parlamento uzun ve zorlu tartışmalardan ardından 27 Nisan 1920 yılında gece yarısı kan dökülmesini ve can kaybını önlemek için iktidarı Bolşeviklere devretmeye karar verdi. Dolayısıyla Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin süresi yaklaşık 23 ay sonra son buldu. Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'ı işgali, bağımsız ve talihsiz bir milliyetçi/sosyalist ittifakın sonuydu.

2.6. SOVYET İDEOLOJİSİNE GEÇİŞ DÖNEMİ

11'ci Kızıl Ordu'nun 23 aylık ADC'nin dağıtmasıyla Azerbaycan'da Sovyet rejimi kurulmuş bununla birlikte rejimin sosyal aynı zamanda ekonomik ve kültürel ivmesi başlamıştır. Azerbaycan'da Sovyetler Birliği'nin oluşumunu sadece dış faktörlerin baskısıyla açıklamaya çalışmanın yanlış olduğunu vurgulamak çok önemlidir. Hatta pek çok aydın ve bürokratin Sovyet yönetiminin kurulmasını destekledikleri ve bunun ister içeride isterse dışarıda etkili olacağına inandıkları söylenebilir. Bunlar arasında Moskova yakınlarındaki büyük nüfusa sahip Azerbaycan'ın en önemli siyasi figür Neriman Nerimanov'dur ve her şeyden önce önceki bölümlerde bahsedilen eylemlerden bahsetmek gerekir. Bu dönemde Rusya Komünist Partisi'nin Astrahan'daki Merkez Komitesi, N. Nerimanov'u Moskova'ya davet etti ve burada Lenin ile tanışıp siyasi hayata geri döndü. Mayıs 1920'ye kadar Moskova'da çeşitli görevler içerisinde bulunan N. Nerimanov, Azerbaycan'ın Müsavatı hükümetinin Komünist Parti'yi kabul etmesi ve iktidarı Komünist Parti'ye devretmesi üzerine 16 Mayıs 1920'de Bakü'ye gönderildi. 28 Nisan 1920'den 12 Mart 1922'ye kadar Nerimanov, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserliği'nde ve Milli Savunma Komisyonu Başkanı'nda çalıştı. Kısa bir süre dışişleri bakanlığı da yaptı (Nisan-Mayıs 1920). 12 Mart 1922'de Moskova'ya davet edildi. Aralık ayı sonunda Moskova'ya gitti. 1923-1925'te Moskova Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Merkez Komitesi başkanlarından biriydi (Köçerli, 1976, s. 25).

2.6.1. Stalin Döneminde Aydınlara Karşı Uygulanan Politikalar

Rusya ikinci dönemde Azerbaycan'da alt yapıya dayalı olarak aynı baskı ve sömürü yöntemlerini kullandı. Bu dönemde Sovyet Rusya'nın yeni adı altında yerel komünist kişi ve gruplar, merkezi hükümetle iş birliği için en önemli araçtı. Değişen tek şey, yeni sömürge sisteminin adı ve kullanılan geliştirme araçlarıydı. Bu işgalle birlikte sosyal ve siyasal yapıdaki tüm etnik unsurlar kaldırılarak yerine Komünist Parti ve tüm toplumun ve ülkenin hayatına egemen olan şubeleri bırakıldı. Sovyet hükümeti iktidara geldikten hemen sonra eski rejimin üyelerini faili meçhul olarak tutuklamaya ve öldürmeye başladı. Müsavat Partisi üyeleri ve tarafsız demokrat gruptaki kişiler öldürülenler arasındaydı.

Sadece politikacılar değil, birçok bilim adamı ve sanatçı da Sovyet rejiminden nasibini alarak öldürüldü (Altstadt, 1992, s. 95).

İlk zorlukları yaşadından sonra, Sovyet hükümeti Türklerle başa çıkmak için Azerbaycan'da geniş çaplı ve kapsamlı bir temizlik başlattı. Bu faaliyetler İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş ve üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk dönem, Sovyet hükümetine ve Komünist Partiye karşı direnişe yol açacak çeşitli faktörlerin neden olduğu ön baskıyı ortadan kaldırarak Bolşevik işgaliyle başladı. Herkesi kapsayan bu ulusal politikanın kurbanları her şeyden önce hükümet karşıtı toprak sahipleri ve ulema zümresi olmuştu (Görgeç, 2021, s. 59).

Etnik unsurların ilk ortadan kaldırılmasından sonra, yerel komünist siyasi liderlerin ve kadroların ortadan kaldırılması, 1925'ten 1930'a kadar Sovyet egemenliğinin kurulmasına yol açtı. Bu dönemde geriye kalan tüm milliyetçi kadrolar ve sempatanlar, özellikle de ilk dönemden kalan eski Müsavat partisi üyeleri ezildi ve yok edildi. Üçüncü ve son dönem, doğrudan Türklere ait tüm değerleri yok etmeye başlayan en büyük ve en korkunç dönemdir. Bu dönemde, milliyetçi ya da komünist, devrim öncesi tüm siyasi, kültürel figürler, kurumlar veya eserler yok edildi. Müsavat partisi üyeleri ve sempatanları tasfiye edildikten sonra sıra 1917'den beri hükümette veya Bolşevik Rus partisinde görev yapanlara geldi (Yalçınkaya, 1999, s. 281).

İnfazların yanı sıra sürgünler de önemli bir konuma sahipti. Müsavat'ın eski bir üyesi olan milli şair Ahmed Cevad tutuklanarak sürgüne gönderildi. Nitekim tüm bu baskıların en korkunç olanı Stalin döneminde meydana geldi. Tüm Azerbaycan Komünist Partisi ve hükümet görevlilerinin yanı sıra çok sayıda Azerbaycan Türkü'nün kültürel ve ideolojik alanda kanlı yıkımı, Sovyetler Birliği'nin kendini savunmasının son bölümünü oluşturdu. SSCB Başbakanı Stalin, radikal ve otoriter karakteriyle tanınıyordu. 1937-1938 yılları arasında Sibiryaya'ya yaklaşık 100.000 aydın ve politikacılar sürgün edildi. Bunlar arasında dönemin en ünlü şairlerinden Hüseyin Cavid, Mikayı Müşfik, Selman Mumtaz Musahanlı Sibiryaya sürülen ve orada ölen Azerbaycanlılardandır (Yalçınkaya, 1999, s. 283).

2.6.2. SSCB Politikalarının Çöküşü: Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Nedenler

Dünyada ve Rusya genelinde ağır bir ekonomik ve siyasi kriz döneminde iktidara gelen Bolşevikler, ideolojik düşünce olarak bağlı oldukları akademisyenler dışında siyasi ve

idari tecrübeden yoksun bir bölümdeydi. Öngörüsüzlükleri Rusya'yı sosyal bir bataklığa sürükledi. Öte yandan Sovyet döneminde izledikleri politikaların etkisizliği de bunun bir göstergesidir. Bolşevikler ilk girişimlerini Rus halklarına "*Kendi Kaderini Tayin Hakkı*" veren bir manifesto yayımlayarak yaptılar. Buradaki amaç, burjuvazinin hegemonyası tarafından ezilen işçi ve köylülere sosyalizmi getirmektir, ancak amaç bu değildir. Retorikleri geri tepince, bu kez Rusya'dan ayrılan ülkelere saldırı düzenleyip işgal yoluyla sosyalist çatı altında birleştirme kararı aldılar (Süleymanlı, 2006, s. 145). Prestij açısından, Sovyetler "*dünya düzenini etkileyecek kadar büyük bir güç*" olduğunu kanıtladı. Marksist diyalektik düşüncesi, Hegelci diyalektikle tersine çevrildiğinde, Sovyet yönetim ve yönetim anlayışının çöküşü dünya için aşikardır. Marx, Hegelci diyalektiği kınarken, benzer bir nedenle tarihe gömüldü. Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan örneğinde dahil ettiği etnik gruplar hakkında oluşturduğu sosyolojik kriterleri ve kimlik kategorilerini takip etmeye çalışacağız (Süleymanlı, 2006, s. 146). 1939'da dönemin cumhurbaşkanı olan Bağirov'un Ruslaştırma politikası Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nde ortaya çıktı. Bağirov, dönemin SSCB Başbakanı olan Stalin ile çok iyi bir ilişkilere sahipti ve Azerbaycan'ın milli değerlerini birlikte kültürünün de yok edilmesinde çok önemli rol oynamıştır. 2'nci Dünya Savaşı zamanı Sovyetler Birliği, tasfiye politikasını bir dereceye kadar, özellikle savaş sırasında ön saflarında Türkçe konuşanları kullanarak toplu katliam yoluyla gerçekleştirdi. Aslında bu politikanın dolaylı olsa da bir diğer amacı da milliyeti ve toplumu ne olursa olsun insanların kendilerini aynı zamanda yüksek değerleri olarak gördükleri Sovyetler Birliği'nin asil ideallerine kurban etmelerini sağlamaktır. Birkaç istisna dışında, birlik, beraberlik ve dayanışma duygusu Alman fatihlerle savaş alanında doruk noktasına ulaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu yüksek hedefi, yerleşik ideallerin, ruhun ve tüm değerlerin zaferi sayesinde güçlü Alman ordusuna karşı izledikleri savaş politikası inanılmaz bir zafer kazandırdı. Bu noktada, sivillerin, özellikle cephe gerisinde olmak üzere, muharebe alanını maddi olarak desteklemek için gösterdikleri olağanüstü çabadan da bahsetmeliyiz. Dolayısıyla Sovyet kimliğinin ideali, ruhu ve sorumluluğunun o zamandan beri çoğu toplumda kök salmaya başladığı söylenebilir. 9 Şubat 1946'da Moskova radyo kampanyası konuşmasında Stalin, çok uluslu Sovyet modelini övdü ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin temelini çeşitli ülkeler arasındaki dostluk ve kardeşçe iş birliği olduğunu vurguladı (Akifoğlu, 2009, s. 36).

Sonraki dönemde, vasıfsız yöneticilerin, beceriksiz ve aynı zamanda yine vasıfsız' olan siyasetçilerin iktidarının kötüye kullanılması nedeniyle, halkın amaç ve ideallerinde oluşan asil Sovyet ahlakı ve ideolojisi eski heyecanı ve inancını yitirmeye başladı. Toplum hedeften sapmaya ve umutsuzluğa düşmeye başladı. 1980'lerin başından bu yana, bu gelişme özellikle kendini yaygın olarak tanıttı. Bu gelişmeler Doğu Avrupa ülkelerini her yerde etkiliyordu. Macaristan ve Polonya'daki olaylar buna örnekti. Özellikle Brejnev ve sonrası dönemlerde siyasi ve ekonomik sistemin tıkandığı, yolsuzluğun, birimler arası güvensizliğin ve kişisel çıkarların doruğa çıktığı bir dönem olarak kaydedilebilir (Radyonov, Toblakov, 1986, s. 48).

Tüm bu gelişmelerde Azerbaycan örneğine bakarsak, benzer bir durumla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Azerbaycan savaşa doğrudan katılmasa da insani ve maddi konularda savaşa önemli katkılar sağlamıştı. Bu dönemde Bakü, Sovyetler Birliği'nin en önemli petrol ürünleri ve silah üretim merkezlerinden biri haline geldi. Azerbaycan'ın insan gücüne de önemli bir katkı yaptığı kesin olmamakla birlikte, istatistikler savaşa yarım milyon Azerbaycanlının katıldığını gösteriyordu. 19 Haziran 1953'te Başbakan İmam Başdemiroğlu Mustafayev makamı nedeniyle tutuklanarak değiştirildi ve kendi çıkarları doğrultusunda birkaç Komünisti öldürmekle suçlandı. Nisan 1956'da Sovyet askeri mahkemesinin düzenlediği duruşmada, Müsavat ajanlarıyla eşit statüde olmakla suçlanan Bagirov ve arkadaşları suçlarını itiraf etti ve affedilmeyi istedi, ancak ölüm cezasına çarptırıldı (Azertekin, 1956, s. 19).

Bagirov'un tasfiyesi, Rusya'nın Stalin'in ölümünden sonra başlayan Sovyet siyasi yaşamındaki tek kişilik uygulamadan uzaklaşma eğiliminin bir sonucudur. Bagirov sonrası dönem, Sovyetler Birliği'nin her yerinde olduğu gibi, güçlü KP (Komünist Partisi) liderliğini Azerbaycan'ın arka planına itmek suretiyle KGB'nin (Komitet Gosudarstvenniy Bezopasnosti) etkisinin vurgulandığı bir dönemdi. Stalin'in ardından Azerbaycan'da SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) Kruşçev'in ilk sekreteri, Azerbaycan Komünist Partisi'nin ise ilk sekreteri İmam Mustafayev oldu. Mustafayev sekreterlik görevi sırasında ekonomik özerkliği genişletmeye çalıştı. Öte yandan Azerbaycan Türkçesini resmi dili olarak kabul ederek anayasa değişikliğini de başardı (Akifoğlu, 2009, s. 42).

1954'ten 1959'a kadar göreve gelen Mustafayev'in ardından Azerbaycan Halk Kurtuluş Cephesi'nin (Azerbaycan Komünist Partisi) ilk sekreteri Veli Yusufoğlu Ahundov oldu.

Ahundov döneminde en önemli gelişme, AzKP Halk Birliğindeki Azerbaycan Türklerinin çoğunun devralınmasıdır. 1960'ların ortalarında bu oran yaklaşık %61'e ulaştı. AzKP'lilerin sayısı azalsa da Ruslar ve Ermeniler hâlâ hükümetin üst düzey örgütlerinde yer almaya devam etti (Azerbaycan Komünist Partiyası, 1978, s. 373).

Göreve başladıktan on yıl sonra, Ahundov Temmuz 1969'da ayrıldı. Daha sonra Ahundov hükümeti döneminde rüşvetin arttığı iddia edilse de Ahundov'a yönelik saldırının temel nedeni, Azerbaycan ve Türkiye'de talep üzerine eğitim görmeye izin veren ve etnik eğilimli insanları bir araya getiren tartışmalı Dil Yasası'nın çıkarılmasıydı. Sonuçta, Ahundov 1969'da Bilimler Akademisi Eyaletini kurdu. Cumhurbaşkanı olarak atandı ve Azerbaycan KGB başkanı Haydar Aliyev, AzKP'nin birinci sekreterliğine getirildi. AzKP Merkez Komitesi'nin Temmuz 1969'daki toplantısında Aliyev, Merkez Komite'nin ilk sekreteri (başkanı) oldu. CPSU'nun 25. Kongresinde (1976), CPSU ((Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Коммунистическая партия Советского Союза)) Merkez Forumunun bir üyesi olarak atandı. Bagirov gibi KGB'de başkan olarak görev yapan Aliyev de AzKP'nin ilk sekreterliğini yaptı. Brejnev'in ölümünden sonra Aliyev Politbüro'nun ana üyesi olarak atandı. Daha sonra Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu'nun başbakan yardımcısı olarak atanan Aliyev, bir Azerbaycanlı olarak Sovyetler Birliği'nin en yüksek konumuna ulaşmıştı (Mehdiyev, 2003, s. 139).

1987'den sonra Ermeni işgali bariz bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır, Azerbaycan'a yönelik işgal etme girişimleri ve ulusal bilincin yeniden tesis edilmesi için itici bir güç haline geldi. Ulusal kurtuluş ve demokratik hareket sırasında, 1918'den 1920'ye kadar var olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yerini alarak, resmi ve yeni ortaya çıkan özgür basın, Sovyet döneminin mirasını katı bir şekilde güçlendirdi. Azerbaycan'ın göçmen mirasını ülkeye geri getirmek için Muhasirat liderlerinin (Resulzade Mehmetzade gibi) eserleri yayınlandı. "Türk" ve "Azerbaycan Türkü" kavramları yeniden kullanıldı. Eşsiz etnik hareketliliğe ek olarak, Sovyet döneminin mirası da açıktı. Kitleler Bakülü, Nahçıvanlı gibi ayrılma da kısa sürede halk hareketinde milli bilinç alanındaki olumsuz duygular baş göstermeye başladı ve kısa sürede siyasi güç merkezinin dağılmasıyla kendini gösterdi (Nəsibli, 2001, s. 150).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren milliyetçilik kavramına "insan hakları" kavramı da eklendi. Sonuç olarak, mücadelenin ölçeği daha da genişledi. Türk olmayan bazı kişiler ve şahıslar da bu şekilde mücadeleye destek veriyordu. Brejnev'le birlikte

1980'lere gelen Sovyet toplumu, Çekoslovakya'da tankların özgürlük ateşini nasıl söndürdüğüne tanık oldu. 1985'te Mihail Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin lideri olduktan sonra sistemin kusurlarının neden olduğu affedilemez ekonomik krizin üstesinden gelmek için Batılı ülkeler (özellikle ABD) tarafından kendisine önerilen reformlara girişti. Bu, Sovyetlerin sonunun başlangıcıydı. Rejimle gelen baskı ve gaddarlık biraz yumuşadı ama Sovyetleri oluşturan halkın kimlik arayışı isyanlarla karşı karşıya kaldı. Sovyetler Birliği'nin her yerinde isyan eden ve ulusal kimlikleri üzerinde hak talep eden yüzlerce gruplar ortaya çıktı. Özellikle Baltık ülkelerinde yaşamakta olan halk hareketi diğer cumhuriyetlere de sıçradı. Dayanışma Birliği Polonya'da iktidarı ele geçirdi. Azerbaycan Halk Cephesi ve Özbekistan "*Birlik*" hareketi sokakta özgürlük için savaştı. Aynı zamanda bölgesel kimlik çatışmaları da ortaya çıkmaya başladı. Abaz-Gürcü, Moldovalı-Gagavuz, Ahıskalı-Özbek, Kırgız-Özbek, Moldova'n-Rus gibi kavramlar bu dönemde Sovyetler Birliği'ni kaynayan bir kazana dönüştürdü. Bu olayların sebebi, milliyetçiliğin unutulması ve Sovyetler Birliği halkı yaratmaya çalışılmasıdır (Nəsibli, 1992, s. 21). Sosyal nedenler siyasal sistemin çöküşünde önemli rol oynadı. Bir kişinin sosyal bir kişi olması, bazı sosyal ihtiyaçları olduğunu göstermekteydi. Bu ihtiyaçlar karşılanmazsa doğal olarak bazı olaylar meydana gelecekti. Glasnost ve Perestroyka (yeniden yapılanma) etkisiyle, Gorbaçov yeniden yapılanma reformunu başlattı, birçok görsel ve entelektüel proje, iç Sovyet milliyetçiliğini dışarıdan içeriye yıkabilirdi. Bu doğal bir süreç olarak görülse de aslında tüm bu planlar dışarıdan elde edildi ve Sovyet milliyetçiliğinin ruhunu baltalayan projeler niteliği taşıyordu. Sovyetler Birliği'nin kişisel vizyonunda oluşan kolektif refahın yerini kişisel mutluluk ve abartılı tutku için böyle bir propaganda aldı. Örneğin; Glasnost ve Perestroyka reformları ile Gorbaçov döneminden önce uygulanan basın, görsel medya ve diğer kanalların sansür sistemi kaldırılmıştır. Toplumsal hareketlerin en önemli nedenlerinden biri ekonomik nedenlerdir. Sovyetler Birliği'nde devlet, kendi mallarının fiyatlarını korumak adına ithal mallarının fiyatlarını değiştirmeden korumak için sübvansiyonlar kullandı. Bununla birlikte, dünya son derece hızlı bir şekilde geliyor ve yeni teknolojiler, çıktı artışını ve yüksek kaliteli ürünlerin ortaya çıkmasını teşvik ediyordu. Uluslararası ticaret ilişkilerindeki artış çok uluslu şirketlere yol açmış ve bunların varlığı teknolojik değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, yepyeni kaliteli ürünlerle rahat bir yaşam sürme fırsatına sahip olsalar da Sovyetler Birliği bu eğilime ayak uyduramadı ve ekonomik krize

girmeye başladı. Askeri harcamalar artmaya devam etmiş, KGB harcamaları diğer ülkelere aktarılmış, bürokrasi zorlaştı, eski teknoloji güncellenmemiş, pazar küçülmüş, üretim azalmış ve maliyetler artmıştı (Krotov, 2001, s. 80).

Türk dünyasında milliyetçi hareketin gelişmesinin en önemli nedeni kuşkusuz politiktir. En önemli siyasi neden bağımsızlık arzusudur. Bu arzu aynı zamanda tüm milliyetçi hareketlerin ortak hedefidir. Ülkenin servetinin ülke halkının çıkarları için kullanılmasını zorunlu kılmanın önemli siyasi nedenlerinden biridir. Türk toplumu, en acımasız şekilde sömürüldüğünün farkına varmakta ve bu nedenle bağımsız bir ülke olmanın, ülkenin zenginliğini kendi halkına fayda sağlamak için kullanmanın bir ön şartı olduğunun bu sorunu çözmek için yola çıkmaktadır (Solnick, 1996, s. 15). Eski Sovyetler Birliği'nde iktidardakiler genellikle korku ve baskıyla yönetmeyi devlet politikası olarak görüyorlardı. İktidara sahip olanlar, insanların güven içinde yaşamasına ve kişiliklerini geliştirmesine yardımcı olmak için bu gücü kullanmalıydı. O zaman belki Sovyetler daha uzun bir yönetim süreci yaşanabilirdi. Ancak sadece korkunun üstesinden geldikten sonra bu insanları harekete geçirmek mümkündü. Gorbaçov döneminin ilk üç yılında hiçbir hareketin olmamasının nedeni, korkunun üstesinden gelme dönemi olmasıydı (Aghaazizov, 2019, s. 34).

3. BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI ULUSLAŞMA POLİTİKALARI VE SİYASİ İKTİDARLAR

3.1. BAĞIMSIZLIK SONRASI OLUŞAN İDEOLOJİK HAREKETLER

Resulzade'nin "*Azerbaycan Cumhuriyeti*" isimli kitabında Azerbaycan'ı, Türkiye Türkçesine yakın bir lehçe Azerbaycan Türkçesi ile konuşan, İslam dini ve medeniyet açısından benzer kültürel özellikleri kendilerinde barındıran Türk uyruklu Azerbaycanlılar olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda Azerbaycanlıların geniş Türk ailesinin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz (Resulzade, 1990, s. 7). "*Azerbaycan'ın Oluşumunda Adalet*" (1920) başlıklı konuşmasında, Resulzade Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Çarlık Rusya'sı kalıntıları üzerine kurulmuş bir siyasi yapı olduğunu ilan etmiştir. "*Azerbaycan*" veya "*Azerbaycan milliyetçiliği*" kavramlarını tarih ve kültüre yaklaşımın bazında Türkçülüğün bir parçası olduğunu düşünerek, siyasi anlamda Azerbaycan'ın özerkliğine ve bağımsızlığına dayandığını söylemiştir. Dolayısıyla "*Azerbaycan Zaferi*" idealinin tüm ülkenin mücadele hareketi sayesinde olduğu söylenebilir. Resulzade'nin ideolojik görüşleri zaman ve mekân içinde değişmiştir. Azerbaycan bağlamında, İstanbul'daki Türk çevresi, ulusal ideolojilerinin oluşumunda büyük etkiye sahip olmuştur (Resulzade, 1990, s. 7). Aydın Balayev (1956), Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkler üzerindeki etkisini idealize eden Ahmet Ağaoğlu gibi dönemin aydınlarının aksine "*Resulzade'nin daha gerçekçi ideolojilere sahip olduğunu ve Azerbaycan ideolojisini milli bir ideoloji olarak kurduğunu ileri sürmüştür*". Bu bağlamda Resulzade'nin "*Milli Vitality*" başlıklı tefrika yazılarını Azerbaycan'ın teorik temeli olarak kabul etmiştir (Valiyev, 2020, s. 164). Resulzade, milliyetçiliği Azerbaycan bağlamında ele almış ve millileştirme için ihtiyaç duyulan ideallerin ancak aydınlarla gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Resulzade'nin Azerbaycan idealiyle bir ülke kurmaya çalıştığı ve aydınlar dahil tüm toplumu bu milliyete bağımlı kıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Julien Bende (1867-1956), *La Trahison des Intellectuals* (1969) adlı kitabında milliyeti: "*Burada olduğumuz anda her şey bitmiş ve insanlık artık bu milli*

cesareti kazanmıştır. Bu nedenle herkes, herhangi bir tüccar kadar milletine sadık olacaktır'' şeklinde tanımlamıştır (Valiyev, 2020, s. 165).

Tüm Sovyet cumhuriyetlerinde görüldüğü gibi, Azerbaycan'da ilk deniz buz tabakası çözüldü ve 1953'te Beria'nın tutuklanıp idam edilmesinden sonra, Stalinizm'in takipçilerinin "arındırılması" Bakü'de uygulandı. Stalin'in mektupla ilgili talimatlarını uygulayan Azerbaycan Komünist Partisi'nin ilk sekreteri Mir Cafer Bagirov, tüm görevlerinden ihraç edildi. Ayrıca 20. Parti Kongresi'nden sonra toplumun o zamana kadar alışık olmadığı ve hala 'özgür' sayılabilecek Sovyet edebiyat, fikir ve sanat çevrelerinin havası değişmiş, Azerbaycan aydınlarını milli meseleleri gündeme getirmeye teşvik etmiştir. Kimlik sorunu: Birincisi, Bagirov'dan sonra Azerbaycan Komünist Partisi'nin genel başkanlığına atanan İmam Mustafayev, Stalin döneminde hapsedilen, sürgüne gönderilen veya kurşuna dizilmiş yüzlerce aydınların ve şairlerin itibarını geri kazanmak için çaba gösterecek, özel kitaplar, çeşitli makaleler yayımlandı, düzenli toplantılar yapmıştır (Süleymanlı, 2006, s. 182).

Bağımsızlığın ilanından sonra 1991-1992 yıllarında Azerbaycan'a Rus destekli Ermeni milislerin saldırıları başladı. Bu süreçte Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'daki eski birlikleri Ermeni tarafının lehinde hareket etti. Bu saldırıların ardından Dağlık Karabağ Savaşı şiddetlendi ve 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Ermenistan silahlı kuvvetleri ve SSCB döneminden kalma 366. Motorize Alay'ın Azerbaycan'da gerilimi artıran Hocalı katliamını gerçekleştirdi. Olay sonrası Ayaz Mutallibov istifa etmek zorunda kaldı ve ülkenin kontrolünü Yakup Memmedov'a devretti. 7-8 Mayıs 1992'de Ermeniler Şuşa'yı işgal ettikten sonra Memmedov da istifa etti. Olaydan sonra 7 Haziran 1992'de yapılan seçimlerle Ebulfez Elçibey cumhurbaşkanı oldu. Elçibey Rusya'nın iç politikasının izlerini silmeye yönelik politikaların yanı sıra Rusya'nın kendi çıkarlarına zarar veren eylemleri Rusya için oldukça endişe vericidir. Sonuç olarak, Rusya tarafından iç savaşta bir darbe girişimi planlandı ve girişimin başına Rusya desteği ile Ayaz Muttalibov getirildi. 2 Haziran'da Meclis kararıyla görevden alınan Elçibey, 16 Temmuz'da Meclis kararıyla Gence'deki olaylardan sorumlu tutuldu, bunun sonucunda görevden alındı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçimlerinde 3 Ekim 1993'te Haydar Aliyev cumhurbaşkanı oldu. Azerbaycan'da yaşanan bu olaylar Elçibey'in Türk Milliyetçiliği ve Rusya'nın Elçibey'e darbe planları zamanı Hummetov Lenkaran'da ayrılıkçı Talış-Mugam Özerk Cumhuriyeti'ni kurmaya çalışıyordu. Ülkede yaşanan bu olaylarda halk tarafından

seçilmiş olan Haydar Aliyev Humbetov, Hüseyinov ve Cavadov kardeşlerinin bu girişimini engelledi ve Karabağ'ın işgalini de durdurdu. Fakat Hüseyinov, Gaziyev ve Humbetov Bakü aleyhine hareket ettiler. Ordu, Hüseyinov'un emriyle Bakü'ye hareket etti; cumhurbaşkanlığı sarayını, Ulusal Meclis binasını, Savunma Bakanlığı binasını ele geçirmeyi başarmışlardı. Bunun üstüne Aliyev, ülkedeki kaotik durumla ilgili televizyonda yayınlanan bir konuşmada, ülkedeki karmaşık durumun düzeltilmesi ve onurlarının korunması için ayrılıkçılara karşı çıkanlardan vatandaş gibi tepki vermelerini istedi (Yeşilot, 2021, s. 30). Daha açık bir şekilde ifade edersek Cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev yaşanan bu olayların önlemek adına halka çağrılışlarda bulundu, her kesin bir kimlik adı altında meydanlara toplanmasını bağımsız Azerbaycan için bu girişimleri engellemelerini söyledi. Böylelikle Azerbaycan'da yaşayan diğer etnik kökene sahip insanlar da bir daha Azerbaycan için mücadele ettiler.

3.2. AYAZ MUTALLİBOV DÖNEMİ (1991-1992)

Ayaz Mutallibov 1938 yılında Bakü'de doğdu. Ortaokuldan mezun olduktan sonra 1956-1962'de Azerbaycan Petrol ve Kimya Enstitüsü'nde yüksek öğrenim gören, kariyerine 1958 yılında Azerbaycan Hidroteknik ve Islah Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün tasarım ofisinde kıdemli teknisyen olarak başlamış, tesisat atölyesinde kalfalık, mühendis, teknik kontrol dairesi başkanı, baş tasarımcı ve şef olarak çalıştı. 1959'dan beri Bakü elektrikli ev aletleri fabrikasında mühendis olmuştur. Kariyerinde, Sovyet döneminde Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreteri pozisyonuna kadar yükselmiştir. Ayaz Mutallibov, Temmuz 1990'dan Ağustos 1991'e kadar Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu üyesiydi (Bbc News, 2022, s. 2). 8 Eylül 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Ayaz Mutallibov Azerbaycan Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanıdır. Siyasi Kariyerine bakıldığı zaman hızla yükselişi SSCB'nin dağılmasından önceye tekabül etmektedir. İlk olarak 1990 yılında AzKP (Azerbaycan Komünist Partisi)' genel başkanlığına seçilen Mutallibov daha sonra 1990 yılında Azerbaycan SSC'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) yürütme organı başkanlığına (birinci kâtip) seçilmiştir. Bu görevin ardından Sovyetler Birliği komünist partisi genel politikalar merkezinde üyeliğe kabul edilmiştir. Bundan

sonra ülke içi durum daha karmaşık hal almaya başlamıştır. 1988 yılından itibaren başlayan Dağlık Karabağdaki iç çatışmalara 1990 yılından itibaren silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Yaşanan olayların aka bininde yerli halk Sovyetler Bitliği yönetimine karşı ayaklanmaya başlamıştır. Bu ayaklanmalar sonucunda 1990 yılı 20 Ocak olayları yaşanmış Sovyet ordusu yerli halkı katletmiştir. Mecliste Sovyetler birliğinden ayrılma konusu tartışılırken görevine devam eden Mutallibov bu konuya karşı çıkmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliğinden resmen ayrılan Azerbaycan bağımsız Cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir. Bağımsızlık ilan edilmesinin ardından da Mutallibov Cumhurbaşkanı görevine devam etmiştir. Karabağ da yaşanan savaşta Mutallibov iktidarının yıkılmasında en büyük neden olarak 26 Şubat 1992 Hocalı da yaşanan katliam olarak gösterilmektedir. Bu devirde iktidarı etkileyen en büyük unsurlardan birisi AHC hareketinin git-gide güçlenmesiydi. Halkı etrafına toplaya bilen Elçibey ve harekâtı Mutallibov'u istifaya zorlamışlardır. Ardından ilan ettiği seçimlerde meclis tarafından tekrar Cumhurbaşkanı seçilen Mutallibov iç savaş tehlikesi nedeniyle 1 gün sonra istifa etmiştir (Rüstemov, 2012, s. 35). *‘Bütün bu yaşananlara rağmen Muttalibov’un BDT Ortak Savunma Anlaşması’na imza atmıştır. Artan baskılar karşısında Muttalibov görevinden istifa etti ve yetkileri Meclis Başkanı Yakup Mammadov’a geçti’’* (Sancak, 2021, s. 13).

3.3. EBULFEZ ELÇİBEY VE AHC İKTİDAR DÖNEMİ (1992-1993)

Kadirkulu Merdanoğlu ile Mehrinisa Hanım'ın iki oğlundan biri olan, Ebulfez Elçibey gelecekte Azerbaycan'ın kaderine etki edecek entelektüel ve güçlü bir lider olması bekleniyordu (Yeşilot, 2021, s. 30). Üniversite eğitiminin sonrasında Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığı, Karabağ sorunu, Güney Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve bütünleşmesi, Türk dünyasının birliği ve Türk dünyasının siyasi, askeri, sosyo-ekonomik ve kültürel problemleri üzerinde tespitler yapmaya başladı (Yoska, 2020, s. 216).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rolü olan Elçibey, öğrenci hareketlerinin arttığı 1970'lerin sonlarında eğitim verdiği Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesinde öğrencilerin milli şuur kazanması için çalışmalar yapmış, Sovyet rejimine karşı gösteriler düzenlenmesini sağlamıştır. Bu türden eylemleri dikkat çeken Elçibey, KGB'nin ((Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)) takibine girmiştir. Eylemlerini gizli bir şekilde yürütmeye çalışsa da KGB

onun için tutuklama emri çıkarmıştır. Aleyhindeki ifadeler nedeniyle milliyetçilik yaptığı için 1,5 yıl hapis cezası almıştır. Cezasını tamamladıktan sonra da faaliyetlerini sürdürmüş, 16 Temmuz 1989 tarihinde Azerbaycan Halk Cephesini (AHC) kurmuştur (Mutlu, 2019, s. 36). Ocak 1992’de toplanan HC (Halk Cephesi) Kongresi tarafından kabul edilen programa Azerbaycan’ın politikası, yeniden formüle edildi. Genel olarak, AHC’nin programı, bağımsız bir Azerbaycan’ın kurulmasını, hakların korunmasını, insan özgürlüğünü, Komünist Partisi’nin yasaklanmasını içeriyordu. Etnik farkındalıkların ortadan kaldırılması ve İran’da yaşayan Azerbaycan Türkleri ile daha yakın ilişkiler kurulmasına yönelik çalışmalar yapması. Bununla birlikte liberal bir dış politika anlayışına vurgu yapmıştır (Erhan, 2013, s. 78).

19-21 Ağustos 1991’de KGB ile Kızıl ordunun Gorbaçov’u görevden uzaklaştırmak için gerçekleştirdiği darbenin başarısız olması sonucunda Sovyetler Birliği iktidarını kaybetmiş Sovyet işgali altındaki 15 cumhuriyet birer-birer bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Yoska, 2020, s. 217). 25-26 Şubat 1992 tarihinde Ermeni çetecilerin Dağlık Karabağ’ın Hocalı kentinde katliamlar gerçekleştirmesinin ardından Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov’un istifası gerçekleşti. 7 Haziran 1992 tarihinde gerçekleşen seçim, Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey’in cumhurbaşkanı seçildiği gün olarak tarihe geçti (Karaman, 2012, s. 21). Elçibey cumhurbaşkanı olduktan sonra Azerbaycan’ın BDT üyeliğini iptal ederek, Rusya Federasyonu’na karşı başta Türkiye olmak üzere Batılı ülkelerle yakın iş birliğine dayalı bir politika izledi. 13 Eylül 1992’i yılında SOCAR (State Oil Company of Azerbaijan Republic) şirketini kurdu. Azerbaycan’ın doğal kaynaklarının işletilmesinde ve uluslararası pazara ulaştırılmasında Rusya Federasyonu’nu saf dışı bıraktı (Erhan, 2013, s. 98). Türkiye Elçibey için bambaşka bir konuma sahipti. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından ilk resmi ziyaretini Türkiye’ye yapan Elçibey, ilişkilerini güçlendirebilmek adına Azerbaycan’ın kullandığı Kiril harflerinin yerine Latin alfabesine geçmiştir. Daha sonra Azerbaycan kimliklerinde Azerbaycanlı yerine Türk yazdırmıştır. Bu uygulamalar halkın bir kısmında ayrıca Rusya ve İran’da rahatsızlığa neden olmuştur (Tombuloğlu, 2018, s. 472). Bu dönemde Elçibey sıklıkla kendi dış politika ideolojisine uygun politikalar izlemiştir. Türkiye ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri geliştirmiştir. 35-40 milyondan fazla Azerbaycan Türkünün yaşadığı İran’ın kuzeyi ile yeniden birleşme planları uygulamaya konuldu. Bu politika Azerbaycan-İran ilişkilerinde politik krizler doğurarak büyük gerginliğe yol açmıştır. Bu

dönemde Azerbaycan da Rusya Federasyonu'na karşı uzun vadeli bir strateji izlemiş ve Rus birliklerinin ülkeden çekilmesini sağlamıştır. Sonuç olarak Elçibey'in Türk Milliyetçiliğine uygun politikaları ve Türkiye yanlısı tavrıyla birlikte de Rusya'ya karşı tavrı aldı. Öte yandan Rusya Federasyonu, Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemiş ve içeride muhalif güçleri harekete geçirmiştir. Sonuç olarak, Dağlık Karabağ'daki savaş çok sayıda kayıplara yol açmıştır. Akabinde, göç hareketleri ülke ekonomisini etkilemiştir. Azerbaycan'ın düzenli ordunun olmaması nedeniyle Rusya tarafından donatılmış Ermeni birliklerine karşı olumlu sonuç alınamamıştır (Erhan, 2013, s. 53). Elçibey zamanında ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik aynı zamanda kültürel hayatında önemli adımlar atılmıştır. Milli semboller, milli marş ve bayrağa ilişkin yasa tasarıları onaylandı. 15 Ağustos 1992'de ulusal para birimi olan Azerbaycan manatı tanıtıldı. Eğitim alanında eski Sovyet yeterlilik sistemi kaldırılmış ve Türkiye örneğinde test tipi bir sınav sistemi getirilmiştir (Biber, 2022, s. 76). Ebulfez Elçibey'in Azerbaycan Türkü olarak ulus kimlik oluşturma çalışmalarına alt yapı bu kararlar etki yapmış, aydın ve bilim adamları Türk milliyetçiliği kimliğini benimsemişlerdir.

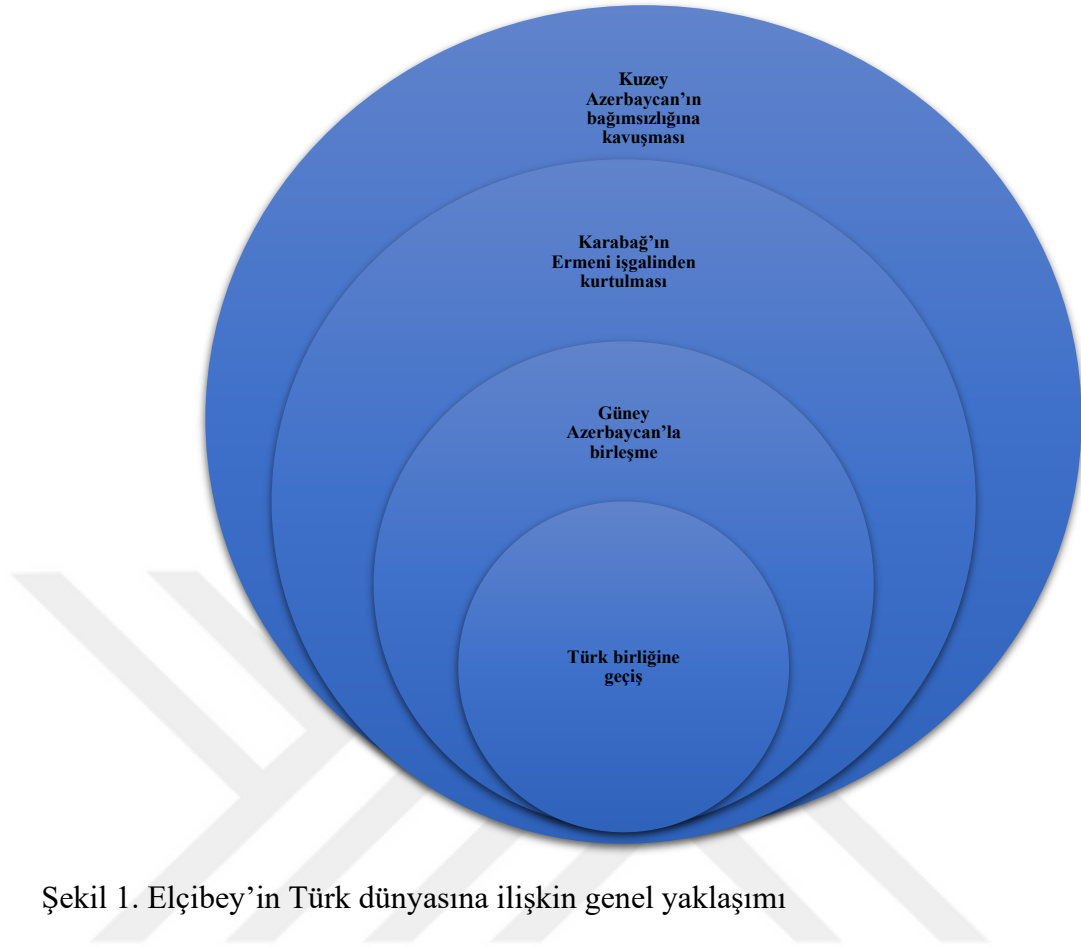
Cumhurbaşkanı seçildikten sonra milli ordu kurulmasını istemiş, akabinde ise firarı önlemek amacıyla disiplini güçlendirmeye odaklanmıştır. Ağustos 1992 tarihi, Azerbaycan'da milli ordunun kurulmaya başlandığı döneme işaret eder. Başlangıçta ordunun yarısının muvazzaf askerden oluşacağını açıklanması olumlu karşılanmıştır. Hatta Türkiye bu dönemde ordunun kurulma aşamasındaki yardımlarına yenilerini ekleyerek pek çok uzmanını göndermiş ve Azerbaycan askerlerinin Türkiye'de eğitim almalarını sağlamıştır (Karaman, 2012, s.22).

Karabağ bölgesinde sorunlar yaşanmasına karşın Azerbaycan Savunma Bakanlığındaki Rus sempatanı yüksek rütbeli askerler ve *“Türkiye'ye eğitime giden kadroların Azerbaycan'a dönmemiş olması”* nedeniyle devlet planladığı düzenli orduyu oluşturamamış bunun bir nedeni olarak Karabağ bölgesine yönelik askeri müdahalede bulunamamıştır (Caferov, Aslanlı, 2020, s. 12). *Nitekim ordu içindeki Sovyet yanlısı birlikler Ağdam ve Kelbecer'deki çatışmalar sırasında birliklerini çekmiş, Ermenilerin kazanmasını sağlamıştır* (Özdemir, 2021, s. 6). Türkiye'nin Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan sorunlarla ilgili tüm barış görüşmelerine katılmasını isteyen Elçibey kabinesi her defasında istediği desteği Türkiye'den alamamıştır. Laçın kenti üzerinde Azerbaycan birliklerinin Ermenistan ordusu ile savaşa girmesinin ardından Mart 1993'te Kelbecer

bölgesinin kaybedilmesi, iç tepkilere yol açmış ve yetkililerin itibarının sarsılmasına sebebiyet vermiştir (Erhan, 2013, s. 72). Ebulfaz Elçibey'in hükümeti sağlıklı bir biçimde çalışmadı, Karabağ bölgesinde yaşanan sorunlar ve ülke içerisindeki ayaklanmalar sonucunda her ne kadar Ruslara karşı politikalarıyla kısa zamanda pek çok işi başarsa da istifa etmek zorunda kalmıştı (Özdemir, 2021, s. 6).

Kelbecer'in sahip olduğu stratejik önem nedeniyle Elçibey'in ülkeyi yönetemediği ve gitmesi gerektiği yönünde söylemler gündeme geldi. Ülkede kan dökülmesinden endişe eden Elçibey, Azerbaycan'ı Rus yanlısı Albay Süret Hüseyinova'ya bırakmamak için Nahçıvan Yüksek Şurası Başkanı olan Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etti (Tombuloğlu, 2018, s. 474). Bu toprak kaybı ve isyanların neticesinde ülkede büyük iç karışıklıklar yaşandı ve Elçibey 20 Haziran 1993 tarihinde Bakü'den ayrılmak durumunda kaldı (Karaman, 2012, s. 25). Elçibey'in Türk milliyetçiliği ve ardından gelen darbe olarak nitelendirildiği komplikasyonların sonucunda Haydar Aliyev'in iç ayaklanmalara yönelik milliyetçi yaklaşımı ülke içerisinde olumlu karşılandı. Haydar Aliyev'in yaklaşımı sonucunda iç ve dış politikada milliyetçi dengeli bir politika izleyen bir devlet başkanı oldu ve hükümetin başına geçti. Böylelikle milliyetçi iç ve dış politikada dengeyi koruyan bir devlet başkanı olmuştur (Yılmaz, Sayın, 2012, s. 11).

Elçibey, Azerbaycan Halk Cephesi liderliğinden Cumhurbaşkanlığından ayrıldığı tarihe kadar Türk dünyasını ve Türk Milliyetçiliğini savundu. Elçibey'in Türk dünyasına ilişkin genel yaklaşımları: *a) Kuzey Azerbaycan'ın tam bağımsızlığına kavuşması b) Karabağ'ın Ermenilerin işgalinden kurtulması c) Güney Azerbaycan'la birleşme d) Türk birliğine geçiş olmak üzere dört başlık altında değerlendirilebilir. Ancak en çok önemsendiği husus Karabağ meselesidir* (Yoska, 2020, s. 222).

Şekil 1. Elçibey'in Türk dünyasına ilişkin genel yaklaşımı

3.1.1. AHC'nin Yaptığı Önemli Reformları

Çoğunluk komünist partisinin kontrolüyle birlikte devlet yönetim yöntemlerinin Halk Cephesi'nin demokratikleşmesi üzerinde büyük etkisi oldu. 1992 yılı, Halk Cephesi'nin ülkede meşru bir hükümet kurmak için verdiği siyasi mücadele yılı ve Ermenilerin Karabağ'da Azerbaycanlılara karşı taarruz yılı olarak da bilinmektedir. Bu nedenle Komünist Parti'nin desteklediği parlamento Mutallibov'u suçlu buldu ve istifasını istedi (Azatlık Gazetesi, 1994, s. 4). Mutallibov'dan sonra Azerbaycan'da 1992 yılında yapılan seçimlerde Ebulfez Elçibey bağımsızlık sonrası halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı oldu. Resmî törenle göreve 15 Haziran 1992 yılında başladı.

Faaliyet gösteren AHC, ülkede birçok değişikliğe imza attı. Birçok sorunları çözme eyleminde bulundu. Azerbaycan Halk Cephesi iktidara gelmesiyle birlikte çözülmeyi bekleyen en büyük sorun, merkezi hükümetin kurulması, ülkenin iç istikrarıydı. İç istikrarın sağlanmasında ortaya çıkan en büyük sorunsu yasa dışı silahlanmalardı. Bu

nedenle, 1 Temmuz'da yeni hükümet ilk kez yasa dışı silah ve mühimmatın edinilmesi, bulundurulması ve taşınmasının önlenmesi ve asayişin sağlanması için ek tedbirlere ilişkin bir yönetmelik yayınladı. Yeni hükümetin amacı ülke içerisinde farklı kurumların yeni yasalara ve ekonomik sisteme göre sağlam temel üzerinde yeniden inşa etmektir. Cumhurbaşkanlığı döneminde bu amaçla iktisat konseyi oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı Elçibey, 1993 yılını yeniden yapılanma yılı ilan etti. Anayasayı hazırlamak için bir anayasa komisyonu ve hukuk sisteminin reformuna karar vermek için özel bir komisyon kuruldu. AHC'nin bir yıllık görev süresi boyunca toplam 140 yasa ve yönetmelik çıkarıldı ve yasaları ve hukuk sistemini çağdaşlaştırmak için çaba gösterildi. AHC en öneme aldığı reform alanlarından bir diğeri ise ekonomi olmuştur. İlk etapta reformun yasal dayanağını oluşturmak için yeni 35 yasa onaylandı (Aslan, 1994, s. 102). AHC'nin bir yıllık görev süresi boyunca kültür ve eğitim politikasının çıkış noktası olan eski komünist rejimin hem kültür hem de eğitim alanındaki olumsuz etkisini ortadan kaldırarak milletin gerekli kültürel altyapısını hazırlamaktır. Bu durumda medya ve televizyon çevreleri sık-sık bağımsızlığı ülkenin ana başarısı olarak göstermekte ve ADC'nin ilk bağımsız ulus-devlet olarak mirasını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bu süreç içerisinde özellikle Mehmet Emin Resulzade dönemi, arkadaşlarının hayatını ve faaliyetlerini açıklamaya ayrılmıştır. Bir yıllık cumhurbaşkanlığı döneminde, kültür politikasının ana yönü milliyetçilik, vatanseverlik ve demokratik ilkelerin sağlanmasıydı (Azatlık Gazetesi, 1994, s. 4).

Bu süre zarfında bazı önemli kararlar alındı. İlk olarak Stalin, 1937'de resmîyette Azerbaycan Türkçesi olarak adlandırılan bu dili Azerbaycan dili olarak değiştirdi. 22 Aralık 1992'de Elçibey döneminde ise yeniden Azerbaycan Türkçesi olarak Millet Meclisi kararıyla onaylandı. Latin alfabesinin geri dönüşü onaylandı. Uygulamada devlet dairelerinde devlet dilinin kullanılması sağlanmıştır. Politika bir yandan Türk dili bilincini kültür alanında güçlendirmeyi hedeflerken, diğer yandan ülkenin etnik azınlıklarının kültürel hayatta kalmalarını, gelişmelerini ve korumalarını öngören 16 Eylül 1992 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi imzalandı. Bu kararname kapsamında AHC yönetimi sırasında, ülkenin etnik kültürel varlıkları koruma ve geliştirme çabalarına destek verildi. Yaklaşık 30 kültür merkezi AHC hükümeti bu kurumları Bakü'de kurdu. Ülkedeki 4 farklı gazetesine maddi yardımda bulunarak, TV ve radyo kullanma imkânı sağladı (Azatlık Gazetesi, 1994, s. 6). AHC iktidarının ilk 100 gününde kitle iletişim

yasası çıkarıldı ve gazetelere 100 milyon ruble bağışlandı. Ek olarak, Başkanlık Fonu kültürel faaliyetler için 54,6 milyon ruble sağladı.

AHC'nin faaliyete geçmesinden sonra Azerbaycan'ın siyasi arenasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Birincisi, Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin coğrafi aynı zamanda kültürel anlayışına dayanan ve AHC Resulzade ve Hüseyinzade'nin önerdiği ilkelere dayanan ilk olarak ülkenin siyasi yapısına yönelik siyasi partiler yasası, ikinci ve en önemlisi yeni bir ulusal kimlik kavramı. 'Daha sonra dikkat alınan önemli nokta ise etnik ayrımcılık ilkelerini ihlal eden faaliyetlerde bulunmamaları. Bunun başlıca nedeni Sovyetler Birliği'ndeki propagandadır' (Hüseyinli, 1997, s. 50).

Sovyet döneminde milliyet ve milliyetçiliğe dayalı suçlar, adi suçlardan her zaman daha ağır şekilde cezalandırılıyordu. Yeni hükümetin bununla ilgili yaptırımları genellikle Talışlar arasında Kürt Demokrat Partisi aynı zamanda Kürt Birlik Partisi bununla birlikte Halk Partisi'ni oluşturmak için yoğun çalışmalar yapmış olmalarıdır. Ancak Adalet Bakanlığı bunların oluşmasına ve partilerin kurulmasına izin vermedi. Nihayet 16 Eylül 1992'de ülkedeki etnik azınlıkların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hak ve özgürlüklerini garanti altına alan bir yasa kabul edildi. Ülke, etnik azınlıkların dillerini, kültürlerini ve dini inançlarını korumalarına, geliştirmelerine ve bunu sürdürmelerine yardımcı olmayı kabul ederek dengede tuttu. Bu süre zarfında 'basın yasasını'da Halk Cephesi hükümeti, devlet haber kuruluşlarına yönelik eski birkaç yasağı kaldırdı ve gerçek demokratikleşmeyi sağlamakla devlet garantili çalışmalar yürüttü (Hüseyinli, 1997, s. 62).

Eğitim sistemi

AHC hükümetinin yeni bir sosyal bilinç oluşturma çabaları sürecinde, eğitim politikası için özel bir konum ayrılmıştır. Eğitim politikasının amacı, eski komünist rejimin korunmasına yardımcı olan eğitim sistemini değiştirmektir. Eğitim bu çerçevede yürütüldü. Türkiye'de eğitim sistemi olan test sistemi, daha sonra Azerbaycan'da da uygulanmıştı. Buna paralel bir gelişme olarak Azerbaycan eğitim uzman heyeti, 11 yıllık eğitim kurumlarında açılacak 7 yeni sosyal kursun derslerini belirleyerek plana göre 60 yeni ders kitabı derledi. Bu çerçevede amaç kendi kaynakları ile eğitim kitapları basacak olan 'öğretmen' matbaası açılmasıydı (Şahin, 2020, s. 62). Milli kimlik, bir bireyi ve bir toplumu diğerlerinden ayıran ve farklılıklarını ortaya koyan özelliklerdir. Ulusal

kimliğin, bireysel kimliğin ve toplumsal anlamda ulusal kimliğin oluşumuna etki eden faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz: dil, tarih, kültür, örf ve adetler olarak tanımlayabiliriz. Azerbaycan dilinde eğitim verilmesinin amacı milli kimliği yeniden inşa etmeye çalışmaktır.

Ad Değiştirme Komisyonu

AHC'nin üst düzey yetkilerinin, henüz iktidara gelmeden önce Azerbaycan Türkü kimliğine vurgu yapmışlardır. İktidara geldiklerinde de yeniden buna ek olarak Azerbaycan'da yaşayan vatandaşların kapsayacak yeni bir kimlik oluşturmak için çalışmalar yapmışlardır. Kısaca açıklamak gerekirse bunu iki kimlik adı altında oluşturmaya çalışmışlardır. Bunlardan biri 'Türk' diğeri ise 'Azerbaycan Türkü' olarak iki kimlik üzerinde durmuşlardır. Ülkeye ve vatandaşlarına karşı vatanseverliği belirtmek için Türk ve Azerbaycan Türkü terimleri kullanılmıştır. Elçibey, Türkiye yanlısı politikası doğrultusunda Rusya ve İran'la arasına mesafe koydu. Sovyet döneminde Azerbaycan Türkçesi olan dilin adı Azerbaycan dili olarak değiştirilmiştir. Daha sonra yeniden Türkçülük ön plana çıkmasıyla o dönemde Azerbaycanlılar basında Türkler olarak anılmaya başlanmıştır (Günaydın, 2019, s. 15).

Alfabe Üzerindeki Yapılan Değişikliği

Sovyetler Birliği, 1920'de Azerbaycan'ı bir cumhuriyet olarak birleştirdikten sonra, ülkeyi İran'dan ve Müslüman köklerinden ayırmak için Arapça'dan Latince'ye bir yazı değişimi başlatmıştır. On yıl sonra Sovyetler, Azerbaycan'ı ve Türk Cumhuriyetleri Türkiye'den ve birbirlerinden uzaklaştırmak için Latin alfabesinden Kiril alfabesine yeni bir geçiş yapmaya zorlamıştır. Bugün, 1991'deki bağımsızlıktan sonra, satranç Latin alfabesi lehine geri dönmüştür (Ergun, 2010, s. 54).

20'nci yüzyılın ilk çeyreğine kadar Azerbaycan'da alfabe olarak Arap alfabesi kullanılmıştır. 1918 yılında milli hükümet, milli alfabenin hazırlanması gerektiğini vurgulamış ve bunun için komisyon kurmuştur. Komisyonunda birkaç seçenek mevcut olsa da Abdullah Bey Efendiyevin Latin alfabesine geçme düşüncesi, kabul görmüştür. Bu proje 1919 yılı 1 Eylül'ünde kabul görmüş ve parlamentonun onayına sunulmuştur. Ancak 1920 yılında ADC'nin dağılmasıyla bu plan gerçekleşmemiştir. Azerbaycan'da Alfabe reformunu Bolşevikler gerçekleştirmiştir (Karaman, 2010, s. 130). 1928 yılı 11

Ekim tarihli kararlar Latin alfabesine geçilmiştir. Ardından 1939 yılı 1 Temmuz tarihinde Kiril alfabesine geçirilmiştir. Kiril alfabesi ile Türk alfabeleri arasında ciddi farklılıklar olmuştur. XX. yüzyılın 80'inci yıllarında Sovyetlerin dağılmasıyla toplumun ilk talebi Latin alfabesine geçmek olmuştur. 1990 yılının başlarında Latin alfabesine geçişin zorunlu olduğunu ispatlayan dilci alim Afat Gurbanov olmuştur. 1 Ağustos 1990 yılında alfabe komisyonu kurulmuş 1991 yılı 25 Aralık tarihinde Azerbaycan parlamentosunda bu teklif onaylanmıştır. Onaylandıktan sonra ülke tam olarak bu alfabeğe geçiş yapamamış (Kılıç, 2019, s. 479).

Birinci Türkoloji Kongresi 1926'da Bakü'de toplanmıştır. Temsilciler, okuryazarlığın artmasını ve Arap alfabesi ile Arap alfabesinin çağrışımlarından ayrılmayı hedefleyerek, Türk dilleri için değiştirilmiş Latin alfabelerini kabul etmeyi maalesef ki bir çoğunlukla kabul etmişlerdir. Ancak 1939'da Josef Stalin politikayı yeniden değiştirmiştir. Sovyet Türklerini Pantürkizm kimliğinden uzaklaştırmak ve Rus dilinin ve kültürünün edinimini kolaylaştırmak için Türk dilleri Kirilleştirilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan ve diğer yeni bağımsız Türk milletleri nihayet "*Dilimizin ne tür bir kimliği temsil etmesini istiyoruz?*" sorusunu sorma özgürlüğüne sahip olmuştur. Azerbaycan ve Türkmenistan, Türkiye Cumhuriyeti ile sıkı sıkıya bağlı olan Latinleştirme yolunu seçmiştir (Hatcher, 2008, s. 121).

Bayrak ve Milli Marş

Azerbaycan'ın ulusal bayrağı, 9 Kasım 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin toplantısında kabul edilmiştir ve ADC Bakanlar Kurulu binasına dikilmiştir. 27 Nisan 1920'ye kadar ADC'nin dağılmasına kadar ki ulusal bayrağın milli sayılmış; ancak Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgali sonucunda 3 Mayıs 1920'de Cumhuriyetin bayrağı meclis binasının önüne indirilmiştir (Memmedli, 2013, s. 4).

ADC'nin hatırası olan bu bayrak, 17 Kasım 1990'da Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanı, Azerbaycan Milli Lideri Haydar Aliyev'in girişimleri ve rehberliğinde düzenlenen bir oturumda restore edilerek Özerk Cumhuriyeti'nin ulusal bayrağı ilan edilmiştir. Aynı zamanda, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi, Azerbaycan SSC Yüksek Konseyi'ne Azerbaycan'ın üç renkli bayrağının tanınması için dilekçe vermiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin dilekçesini değerlendirmiştir ve 5 Şubat 1991'de

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal bayrağı olarak onaylamıştır (Seyidov, 2021, s. 138). Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 17 Kasım 2009 tarihli Devlet Bayrağı Günü'nün ilişkin kararnamesi uyarınca, Azerbaycan'da her yıl 9 Kasım'da Devlet Bayrağı Günü aynı zamanda resmî tatil günü olarak ilan etmiştir.

ADC Bakanlar Kurulu, 30 Ocak 1920'de Cumhuriyetin milli marşının geliştirilmesi hakkında bir karar almıştır ve bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı bir yarışma ilan etmiştir. Ancak 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin çöküşü bu süreci engellemiştir. Parlamento, 27 Mayıs 1992'de Azerbaycan cumhuriyetinin milli marşı hakkında bir yasayı onaylamıştır. Yasa, 1919 yılında seçkin besteci Üzeyir Hacıbeyov ve şair Ahmed Cevad tarafından oluşturulan "*Azerbaycan Marşı'nı*, Azerbaycan'ın milli marşı olarak onaylamıştır (Sosial, 2022, s. 3).

Din Reformu

Azerbaycan toplum olarak çeşitli milletlerden ve farklı dini görüşlerden oluşuyor. Ülkenin %93,4 Müslüman, %3.1 Hristiyan, %0.5 Yahudilerden ve %3 diğerlerinden oluşmaktadır. Bu karışıklığı dikkate alarak Anayasa çalışmalarında laiklik prensibi kabul edilmiş din ve devlet ilişkisinin ayrılığı vurgulanmıştır. Bu dinlere mensup olan halklar arasında eşitliği korumak amacıyla 2001 yılında Haydar Aliyev tarafından din işleri devlet komisyonu kurulmuş ve dini enstitüler yaratılmıştır. Bu kurum ibadethanelerin ve dini cemaatleri ihtiyaçlarını karşılamakla yüklü bir kurum olmuştur. Bunun akabilende 2018 yılı 31 Mayıs tarihinde Azerbaycan tarihinde bir ilk gerçekleşmiş İlham Aliyev'in kararı ile ilahiyat üniversitesi kurulmuştur (Gafarov, 2022, s. 631).

Kimliği etkileyen önemli bir faktör de dindir. Devlet destekli laikliğe rağmen, Azerbaycan Şii çoğunluğu ve artan Sünni azınlığı olan Müslüman bir ülkedir. Ancak bu bölünme, bazı analistlere göre yapaydır, çünkü çoğunluk kendisini mezheple değil din ile tanımlamaktadır. Azerbaycan'da laiklik, İslami kimliğe zıt değildir. Ancak bu süreç yavaş olsa da toplumun İslamlaşması yönünde bir eğilim vardır. Yine de bir noktada Azerbaycanlıların kimliğini etkilemektedir (Karaveli, Cornell, Ajeganov, 2016, s. 19).

Dil Politikaları

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresinden sonra Azerbaycan'da dil alanındaki gelişmeler de önemliydi. Çünkü ADC'nin 36 yıl sonra, Azerbaycan'dan Ağustos 1956'da Yüksek Kurul tarafından kabul edilen bir yasa ile Azerbaycan dili, Azerbaycan'ının resmi dili olarak ilan edildi. Anayasanın devletin resmi diline ilişkin 134. maddesi yeni kanunla değiştirilmiştir. Azerbaycan dilinin devletin resmi dili olarak ilan edilmesi, farklı amaçlar için yapılmasına rağmen, ulusal kimliğin olumlu bir olaydır ve üst düzey yetkililer de dahil olmak üzere Azerbaycanlı aydınların anadilin fiili durumunu gözden geçirmeleri için iyi bir fırsat sunmaktaydı. Bu bağlamda önemli olan, o zamanlar Azerbaycan Yüksek Konseyi Başkanı olan yazar Mirze İbrahimov'un komünist gazetede yayınlanan "*Azerbaycan Dilinin Devlet Kurumları*" başlıklı uzun makalesiydi. Azerbaycan dilinin devlet dairelerindeki durumunu ortaya koymaya çalışan yazar, makalenin girişinde çarlık rejiminin benimsediği "*Ruslaştırma*" politikasından ve bu politikanın, II. Azerbaycan SSC Yüksek Konseyi Başkanı Mirza İbrahimov da aynı yazıda mevcut baskı durumunu göstermek için başka bir örnek vermiştir (Süleymanlı, 2006, s. 182).

Spolsky ve Shohamy (1999), bir dil politikasının başarısızlığını veya başarısını incelemenin, ölçülebilir verilerin yokluğu, kıtlığı veya güvenilmezliği nedeniyle bir toplum dilbilimci için zor bir görev olduğunu belirtmektedir. Bu, Azerbaycan'daki dil reformları için çok doğrudur. Her şeyden önce, dil reformunun gerçekleştiği ortamlar, bir dil politikasının etkinliğini değerlendirmede çok önemlidir. Azerbaycan'da etkili bir dil reformu için şartlar uygun olmasına rağmen, Sovyetler Birliği'nin zorlamasıyla Latin alfabesinden Kiril alfabesine ikinci alfabe değişikliği beklenmedik ve amansız bir olay olmuştur. Dolayısıyla bu değişiklik Azerbaycan'da dil politikasının olası başarısını engellemiştir. Ek olarak, bir dil politikasının başarısı için halkın farkındalığı ve katılımının derecesi çok önemli bir kriterdir. Doğançay-Aktuna'nın belirttiği gibi "etkili bir dil planlaması, plancıların kararlarını ve ürünlerini benimsemeleri için insanların dil planlama çabalarının doğruluğundan haberdar olmalarını ve bir şekilde buna ikna olmalarını gerektirir" (Doğançay, 2004, s. 5).

20. yüzyılda Azerbaycan'da Latin alfabesinden Kiril alfabesine ikinci harf değişikliği ile ilgili şartlar ve hedefler Sovyetler Birliği bağlamında değerlendirilmelidir, çünkü bu geçiş Sovyetler Birliği'nin dikte ettiği şekilde gerçekleşmiştir. Söz konusu değişiklik

tartışmasız olarak zor bir şekilde gerçekleşmiştir ve amaç tamamen siyasi bir karar olan Rus dilini ve Rus kültürünü tanıtmaktı. SSCB politikalarına göre homojenleşme gerekliydi aynı zamanda Sovyet ülkelerini Ruslaştırarak kendi kimliklerini bütün olarak birleştirmek ve bu amaçla alfabenin değiştirilmesi büyük önem taşımaktaydı (Ergun, 2010, s. 139). Bu nedenle, Türkçe konuşan halk arasında Pan-Türkçülük fikrine son verilmesinde Kiril alfabesinin benimsenmesi çok önemli bir rol oynamıştır. Bu ikinci kaymada, her ne kadar Sovyetler Birliği bu değişikliği siyasi faktörlerin yanında dilsel faktörlerden dolayı yapıyormuş gibi görünse de dil reformunun dilsel hedefleriyle ilgili önemli bir neden bulunmamaktaydı (Garibova, 2009, s. 7).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kiril alfabesine geri dönüşün gerekliliği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Kiril alfabesi, Rus baskısı, Rus kültürel ve siyasi emperyalizmi ile ilişkilendirilmiştir. Aydınlar, Kiril alfabesinin Azerbaycan ulusal kimliğini zayıflatmak için bir araç olarak kullanıldığını savunmuşlardır. Bu nedenle, önceki Rus rejiminin bu siyasi otoritesine, egemenliğine ve özelliğine son vermek için aydınlar, Latin alfabesine dönüş çağrısında bulunmuşlardır. Bu değişim, dilsel bir argümandan ziyade politik bir seçimdi. Bu süreçte Kiril alfabesinden Arap alfabesine geçilmesini önerenler de olmuştur. Ancak insanların çoğu bu fikre katılmamıştır çünkü Doğu'nun entegrasyonu üzerine kurulu bir gelecek inşa etmek istememişlerdir. Yüzlerini Batı'ya çevirmek istemişlerdir. Ayrıca, aydınların çoğu, Azerbaycan ve diğer Türk dillerinin fonetik sistemi için Arap yazısının sorunlarını bilmekteydiler. Arap alfabesiyle ilgili bir başka sorun da onu öğrenmenin zorluklarıydı. Bu amaçla 25 Kasım 1991'de Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçme kararı alınmıştır (Aydın, Aydın, 2004, s. 415). Azerbaycan'da genel olarak dil değişiklikleri, siyasi otoritelerin amaçları için siyasi bir araç işlevi görmüştür. 1924'te alfabenin Arapça'dan Latince'ye değiştirilmesi, Doğu'yla bağları koparmayı ve yüzünü Batı'ya çevirmeyi sembolize etmekteydi. Sovyetler Birliği için bu değişiklik, İslam mirasıyla bağlantılı Arap yazısı üzerindeki muhalefetleri ve tartışmaları hafifletmek için önemli bir adım işlevi görmüştür. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'da Kiril alfabesini benimsetmesi zor, hatta imkânsız hale gelmiştir. Şiddetli tepkilerle karşılaşacaklardı ve amaçlarına ulaşamayacaklardı. Dolayısıyla uzun vadeli bir stratejileri bulunmaktaydı ve bu değişiklik planları için gerekliydi. Kiril alfabesini benimsemek için ilk adım Arap alfabesinden ayrılmaktı. Ancak Azerbaycan aydınlarının zihninde bu kayma, fonetik sistemlerine uygun bir alfabe,

batılılaşmış ve modernleşmiş bir devlet yolu bulmaya çalıştıkları için tamamen farklı bir düzeyde işlemiştir (Çolak, 2004, s. 67).

Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçiş politik olarak yeniden işlemiştir. Bu değişimin fonetik sorunlarla, modernleşmeyle veya batılılaşmayla hiçbir ilgisi yoktu, ancak Sovyetler Birliği'nin uzun vadeli stratejilerini uygulamak için aldığı siyasi bir karardı. Değişim, Sovyetler Birliği'nin hegemonyası altındaki uluslar için birleştirici bir araç işlevi görmüştür. Son olarak, alfabenin Kiril alfabesinden Latin alfabesine dönüştürülmesi Azerbaycan'ın kendi kimliğini bulmasının yolu olmuştur (Kılıçaslan, 2022, s. 1660).

Akyıldız'a göre; Dil doğrudan ulusal kimlikle ilişkilendirdiği için Azerbaycanlılar dile özel bir önem vermektedirler. Azerbaycan dilini milli kimliklerinin birincil göstergesi olarak değerlendirmişler ve dillerini korumadan kimliklerini sürdürmeyeceklerini iddia etmişlerdir. Bu argümanların aksine kimliğin devamlılığı için dilden çok aidiyet duygusunun önemine değinmiştir. Ayrıca eğitim dilinin anadilinden farklı olması durumunda çocukların kendilerini farklı bir kültür ve medeniyete ait hissedecekleri de iddia edilmiştir. Bu, bir toplumun üyeleri arasındaki bağların zayıflamasına yol açmaktadır. Böylece dili ve kültürü ayrılmaz bir bütünün parçaları olarak değerlendirmektedirler. Eğitimde anadilin kimliğin devamı için önemini vurgulanmış ve Rusça eğitimin Azerbaycanlı çocukları kendi kültürel değerlerinden uzaklaştırdığını iddia etmiştir (Akyıldız, 2019, s. 138).

Diaspor Reformu

Diaspora, Yunanca kökenli bir kelimedir ve tarihi milattan önce Yunan işgali ve göçüne dayanmaktadır. Yunan ordusu yeni ele geçirilen bölgelerde kaldı ve farklı ülkelere seferler düzenledi. Bu yerlerde kalan ve yaşayan insanları ifade eden diaspora sözcüğü türetilmiştir. Tarihi anavatanlarından bir süre uzakta kalan her türlü din ve etnik kökene sahip insanın yaşamı ve sosyal faaliyetleri bir diaspora oluşturmuştur. Azerbaycan diasporasının oluşumu çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Azerbaycan diasporası söz konusu olduğunda, farklı ülkelerde yaşayan Azerbaycanlılar ve ülkenin onlara karşı izlediği politika Azerbaycan hukukunda yer almaktadır. Bu yasaların açıklamasına bakacak olursak milliyet, din, kültür ve farklılık gözetmeksizin kendisini Azerbaycanlı kimliğinin bir parçası olarak gören herkesi kapsadığı anlatılmaktadır. 20'nci yüzyılın

başında giderek daha fazla Azerbaycanlı yurtdışına göç etmeye başlamıştır. Çarlık Rusya'sının Kafkasya'daki İslam karşıtı Türk politikası bunun nedenlerinden biriydi. 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yurt dışına akım azaldı. Cumhuriyetin dağılmasının ardından Bolşeviklerin baskısıyla yurtdışına göç yeniden hız kazandı. 20'nci yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında Haydar Aliyev diaspora faaliyetleri yürütmeye başladı. Haydar Aliyev'in girişimleriyle 15 bin Azerbaycan gencini yurtdışına okuttu ve yurtdışında diaspora faaliyetlerini harekete geçirdi (Disapor, 2018-2022, s. 2).

3.4. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ (1993-2003)

Haydar Alırıza oğlu Aliyev 10 Mayıs 1923 yılında Nahçıvan özerk bölgesinde doğmuştur. 20 yıl boyunca Sovyetler Birliğinde milletvekilliği, beş yıl başkan yardımcılığı yapmıştır (Dikkaya, Çaylak, 2018, s. 132). Gorbaçov'un reform girişimleri neticesinde 1987 yılında politik kariyerini bırakmak durumunda kalan Haydar Aliyev, faaliyetlerine devam ederek 1990 yılında Kara Ocak olaylarının akabinde Moskova'da gösteri düzenlemiştir (Ataşer, 2020, s. 118).

Sovyet döneminde Azerbaycan'ın en önemli isimlerinden biri Haydar Aliyev, 1987 yılına kadar Moskova'da Sovyetler Birliği birinci başbakan yardımcılığına terfi eden ve Komünist Parti Merkez Komitesi Politbüro'nun üyesi olmuştur. Dağlık Karabağ Savaşı, halkın içinde bulunduğu ekonomik durum, Süret Hüseyinov'un devlete muhalefeti ve ülkedeki etnik azınlıkların talepleri ülkeyi giderek çalkantılara sürükledi. Yaşanan olayların sonucunda iktidara gelen Haydar Aliyev böyle bir ortamda ülkeyi kısa sürede istikrara kavuşturmayı ve iç dengeyi gözeterek atamalar yapmayı başardı (Erhan, 2013, s. 317). Haydar Aliyev gerçek anlamda egemen olan ilk ulusal lider oldu ve bununla birlikte lider ve halk aynı ideallere ve aynı amaçlara hizmet etmeye başladı. Milletın ve devletin çıkarına ekonomik ilerleme sağlamak için Haydar Aliyev'in kaçınılmaz ama popüler olmayan kararlar alması gerekiyordu. Dünya ülkeleri ile ekonomik ilişkiler kurmayı iyi bir şekilde başarmış daha önce bozulan eski ortaklıkları yeniden düzeltmeyi başararak ekonomik ilişkileri sağlam bir temel üzerinde tutup ekonomik iflastan çıkmanın en etkili ve optimal yolu BDT üye olmak olduğuna karar vermiştir (Orucov, 2014, s. 175). Sovyet sonrası Haydar Aliyev'in 1993-2003 yıllarını kapsayan dönemde Azerbaycan'da ekonomik ve siyasi dönüşümünde en önemli isimlerden biri olduğunu söylemek

mümkündür. Cumhurbaşkanlığından önceki karışık dönemin hesaba katılması halinde Aliyev'in yeni bağımsızlığına kavuşmuş bir Azerbaycan'ın mali ve siyasi dönüşümündeki ve uluslararası sistem ile entegrasyonundaki girişimleri daha iyi anlaşılacaktır (Dikkaya, Çaylak, 2018, s. 131).

1993 yazında siyasi koşullar değişti ve Ebulfez Elçibey, hükümet darbesine ve iç savaşa dönüşen krizi çözmek için Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etti. 9 Haziran'da Nahçıvan'dan uçakla Bakü'ye gelen Haydar Aliyev, Meclis Başkanlığı'na atandı. Bu şekilde Aliyev, kişisel otoritesiyle birlikte Azerbaycan devletini inşa edebileceği bir siyasi istikrar düzeyine ulaştı (Ataşer, 2020, s. 119). 15 Haziran 1993 tarihinde Azerbaycan Meclis Başkanı olan Aliyev, 3 Ekim 1993 tarihinde yapılan seçimde %99 oranında oy alarak devlet başkanı oldu. Dağlık Karabağ'ın işgal altında olması ve Azerbaycan'ın güney eyaletinde Taliş Muğan Cumhuriyeti isimli ayrılıkçı devletin ilan edilmeye çalışılması nedeniyle gelişmelere hızlı bir biçimde ayak uydurmak durumunda kaldı. Doğrudan askeri bir müdahale ve can kaybından uzak durmaya çalışarak yumuşak güç kullanmayı tercih etti. 1980'lerden bu yana 200.000 Azerbaycanlının Ermenistan'dan ayrılmak durumunda kalması, başta Hocalı olmak üzere yaşanan katliamlar daha fazla can kaybı olmaması için ateşkes imzalandı (Özkaraman, 2010, s. 63).

Diğer taraftan ekonomik entegrasyon için girişimleri olmuştur. Aliyev'le birlikte ülkeye gelen yabancı yatırımcılar, üretimin düzeyindeki artış ve gelişen refah düzeyi iyi bir başlangıç olarak görüldü. Aliyev döneminde Azerbaycan ayrıca Ekonomik İş Birliği Örgütü, Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi oldu. Böylece bölgesel düzeyde önemli bir konum elde etti (Dikkaya, Çaylak, 2018, s. 143). Bu üyeliklerin yanı sıra Asya Kalkınma Bankası'nın, Avrupa Kalkınma Bankası'nın, İslam Kalkınma Bankası'nın, IMF'nin, Dünya Bankasının ve Birleşmiş Milletler ile onun ekonomik kuruluşlarının aktif bir üyesi oldu (Dikkaya, Üzümcü, 2006, s. 27).

Karabağ sorununda, Azerbaycan'ın 1993 sonlarında BDT'ye katılması bir dönüm noktası oldu. 16 Mayıs 1994'te Azerbaycan ile Ermenistan arasında, anlaşma şartlarının zaman zaman ihlal edilmesine rağmen bir ateşkes anlaşması imzalandı. Azerbaycan için, çatışmanın maliyeti ağır oldu: Bir milyondan fazla etnik Azerbaycan Türkü evlerini terk etmek ve Azerbaycan'ın başka yerlerine sığınmak zorunda kalırken, çevresindeki Azerbaycan'ın bölgesiyle birlikte Dağlık Karabağ'ın siyasi kontrolü kaybedildi. Yine de

ateşkes, Azerbaycan'ın istikrar kazanmasına ve devlet ve ekonomi işlerine odaklanmasına yardımcı oldu. O zamandan beri diplomasi, sınırda düzensiz bir temelde ve kapsamda ateşkesin ihlalleri olmasına rağmen, çözüm arayışı için ana mekanizma haline geldi (Ataşer, 2020, s. 121).

Sovyetler Birliği sonrasındaki en güçlü lider olarak da değerlendirilen Aliyev, cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde İran'dan ve Rusya'dan gördüğü tüm baskılara ve saldırılara karşı bağımsızlığını korumayı başardı. Bunun yanında çok sayıda yabancı petrol şirketi ile bağlantı kurdu (Altstadt, 2003, s. 3).

3.4.1. Siyasi Konjonktürel Yapı

Azerbaycan'ın 1992'de bağımsızlığını kazanmasının ardından Elçibey ile Türk milliyetçiliğine ilişkilendirilmiştir. Türklüğe olan güçlü vurgusu, Türkiye yanlısı duruşu, Rusya ve İran'a yönelik politikası bu birlikteliğin kaynağıdır. Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığı, milletin bir kez daha farklı bir isim altında birleşmesi için temel oluşturacak ideolojik bir zemine olan ihtiyacı zorunlu kılmıştır. Bu ideolojik zemin, yönetici elitin bakış açıları doğrultusunda ve ayrıca çeşitli iç ve dış bölgesel faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir (Tokluoğlu, 2005, s. 772).

Azerbaycanlılar, ayrılıkçı hareketlerin çeşitli nedenlerle bölgesel güçler tarafından karıştırıldığına ve desteklediğine inanmaktadır. Rusya'nın desteklediği iddia edilen Bakü'den gelen emirlere Albay Sürat Hüseyinov'un uymaması yeni toprak kayıplarına neden olmuş ve Elçibey görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Elçibey'den sonra iktidara gelen Haydar Aliyev, Azerbaycan'da yaşayan tüm etnik grupları birleştirmeyi amaçlayan Azerbaycancılık doktrinini kabul görmüştür. *Azerbaycancılık, belirli bir etnik kimliğe atıfta bulunmak yerine, sivil temelli, bölgesel bir kimlik olarak tanımlanmıştır.* Haydar Aliyev, Azerbaycancılık doktrininin doğrultusunda 1995 yılında kabul edilen Azerbaycan Anayasası'nda devlet dilinin adını Azerbaycan Türkçesinden Azerbaycan diline değiştirmiştir (Tokluoğlu, Aydingun, Balim, 2012, s. 21). Haydar Aliyev dış politika tercihlerinde daha pragmatik ve dengeli bir dış politika izlemiştir. İran'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini açıklayarak ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılarak İran ve Rusya ile bozulan ilişkileri yeniden kurmaya çalışmıştır (Cornell, 2011, s. 314).

3.4.2. İlk Anayasanın Hazırlanması

Azerbaycan Anayasası (Azərbaycan Konstitusiyası) 12 Kasım 1995'te halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Bu Anayasa, bağımsız Azerbaycan'ın ilk Anayasasıdır. Bağımsız Azerbaycan'ın ilk Anayasası 5 bölüm ve 147 maddeden oluşmaktadır. 24 Ağustos 2002'de ve yine 18 Mart 2009'da değiştirilmiştir. 147. maddeye göre Azerbaycan'da 'en yüksek yasal güce' sahiptir (United Nations in Azerbaijan, 2002, s. 18). Anayasa'da yapılan en son değişiklikler, 26 Eylül 2016'da yapılan Anayasa referandumunun ardından onaylanmıştır. 2002 yılında 22 maddede 31 değişiklik yapılmış; 2009 yılında 29 maddede 41 değişiklik yapılmış; 2016 yılında 23 maddede değişiklik yapılmıştır. Genel olarak, Azerbaycan Anayasasında temel insan ve Medeni Haklar ve Özgürlükler ile ilgili 48 madde bulunmaktadır. Bölüm 3, insan hakları, mülkiyet hakları, eşitlik hakları ve fikri mülkiyet hakları, medeni haklar, sanık hakları, grev hakkı, sosyal güvenlik, oy hakkı ve özgürlük dahil olmak üzere Azerbaycan vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini belirlemektedir (United Nations in Azerbaijan, 2002, s. 54).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığına Dair Anayasa Yasası'nda belirtilen ilkeler doğrultusunda yüzyıllardır devam eden devlet geleneğini sürdüren, tüm toplumun ve her bireyin refahını sağlamak isteyen, adaleti tesis etmek isteyen Azerbaycan halkı, hürriyet ve güvenlik, geçmiş, şimdiki ve gelecek nesiller nezdinde sorumluluklarını kabul ederek ve egemenlik haklarını kullanarak, işbu vesile ile aşağıdaki niyetlerini beyan etmiştir:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;
- Anayasa çerçevesinde demokratik bir sistemi garanti altına almak;
- Bir sivil toplumun kurulmasını sağlamak;
- Halkın iradesinin bir ifadesi olarak hukukun üstünlüğünü garanti eden anayasal ve laik bir devlet inşa etmek;
- Adil ekonomik ve sosyal düzene uygun olarak herkes için uygun bir yaşam standardı sağlamak;
- Evrensel insani değerlere bağlılığı sürdürerek, tüm dünya milletleriyle dostluk, barış ve güvenlik içinde yaşamak ve bu amaçla onlarla iş birliği yapmak.

Yukarıda belirtilen asil niyetler akılda tutularak, Mevcut Anayasa referandum ile kabul edilmektedir.

Temel Haklar, Özgürlükler ve Görevler

Madde 44. Ulusal kimlik hakkı

- I. Herkesin ulusal kimliğini koruma hakkı vardır.
- II. Hiç kimse ulusal kimliğini değiştirmeye zorlanamaz.

Madde 45. Ana dili kullanma hakkı

- I. Herkesin ana dilini kullanma hakkı vardır. Herkesin istediği dilde yetiştirme, eğitim, yaratıcı faaliyetlerde bulunma hakkı vardır.
- II. Hiç kimse anadilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 46. Onur ve haysiyeti koruma hakkı

- I. Herkesin şeref ve haysiyetini koruma hakkı vardır.
- II. Bir kişinin onuru devlet tarafından korunur. Hiçbir koşul, bir kişinin onurunun aşağılanmasını haklı çıkaramaz.
- III. Hiç kimse işkenceye tabi tutulamaz. Hiç kimse aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.

Tıbbi, bilimsel ve diğer deneyler, rızası olmadan hiç kimse üzerinde yapılamaz.

Madde 52 Vatandaşlık hakkı

Azerbaycan Cumhuriyeti ile siyasi ve hukuki ilişkisi olan, karşılıklı hak ve görevleri olan bir kişi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında veya Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından doğan bir kişi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşıdır. Ebeveynlerinden biri Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı ise, kişi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Madde 53 Vatandaşlık hakkının güvencesi

- I. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığından yoksun bırakılamaz (kayı kanunla öngörülen haller hariç).
- II. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı hiçbir şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti'nden sınır dışı edilemez veya yabancı devlete iade edilemez.
- III. Azerbaycan Cumhuriyeti, yasal korumayı garanti eder ve kendi toprakları dışında geçici veya kalıcı olarak yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarını himaye eder.

Madde 54. Toplumun ve devletin siyasi hayatına katılma hakkı

I. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, toplumun ve devletin siyasi hayatına serbestçe katılma hakkına sahiptir.

II. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin herhangi bir vatandaşı, devlete karşı ayaklanmaya veya darbelere bağımsız olarak karşı çıkma hakkına sahiptir.

Madde 55 Devlet idaresine katılma hakkı

I. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, devlet yönetimine serbestçe katılma hakkına sahiptir. Bu haklarını doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla kullanabilirler.

II. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları devlet organlarında hizmet etme hakkına sahiptir. Devlet organlarının görevlileri Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları arasından atanır. Yabancı uyruklular ve vatansız kişiler, kanunun öngördüğü şekilde kamu hizmetine kabul edilebilirler.

Madde 60 Hak ve özgürlüklerin idari ve yargısal güvencesi

I. Herkesin hak ve özgürlüklerinin idari yollarda ve mahkemede korunması garanti edilir.

II. Herkesin davasına tarafsız yaklaşma ve davanın idari yargılama ve mahkemede makul bir süre içinde değerlendirilmesi hakkı vardır.

III. Herkesin idari kovuşturmalarda ve mahkemelerde dinlenme hakkı vardır.

IV. Herkes, devlet kurumlarının, siyasi partilerin, tüzel kişilerin, belediyelerin ve bunların görevlilerinin eylem ve eylemsizliklerine karşı idari veya mahkemelere itiraz edebilir (Anayasa, 2017, s. 5).

3.4.3. Haydar Aliyev Döneminde İzlenen Kimlik Politikası: Türk Milliyetçiliğin Yerini Azerbaycancılığın Oluşturması

Tarihten bilinmektedir ki, belirli ideolojinin gerçekleşmesi ve hayata geçmesi bağımsız devlet ve halkın çıkarlarını gerçekleştirmeyi kendine amaç etmiş güçlü liderin kararlığı ile bağlıdır. Karizmatik lider olarak tanımlanan bu liderlerin doğru strateji ile doğru zamanda milli hedefler doğrultusunda yaptığı icraatlar yapılması planlanan adımların başarısı ile sonuçlanmaktadır. Modern Azerbaycan devletçiliğinin gelişmesi ve sistematik şekilde dengeye oturması Haydar Aliyev'in Azerbaycan rüyasını gerçekleştirmesinin en bariz numunesidir (Mehmetzade, 2018, s. 88).

1993 yılında Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı olması sonucunda Azerbaycan'ın bağımsızlığını sağlam temel üzerinde oturttu. Azerbaycan da diğer Türk Cumhuriyetler

gibi canlı ve özgür bir ülke haline geldi. Haydar Aliyev'in uyguladığı politika geçici bir olgu değildir. 1993'ten bu yana, "Beyaz Devrim'in" benzersiz politikası sayesinde Azerbaycan, dünya çapında tanınan başarılı bir Sovyet sonrası ülke haline geldi. Nitekim Aliyev, 1969'da Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreteri seçildikten sonra, bağımsız Azerbaycan'da geliştirilen 'yaşa ve yaşat' stratejisinin başarılı bir şekilde toplumsal tabana yayılmasında yeni girişimlerin kaynağı olmuş. Haydar Aliyev'in bağımsızlığını, ulusdevletini ve istikrarını yok etmek yerine, eski ve yeninin tarihi süreklilik içinde birleşmesi, Azerbaycan'ın küresel jeopolitikte yerel konumunu daha da güçlendirmesi olarak özetlenebilir. Uluslararası siyasetin birçok alanında yeni açılımlar yaşandı. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki en önemli eserlerinden biri de diğer cumhuriyetlerde görülmeyen ve onun gücüne engel olmayan ulusal bir burjuvazinin oluşmasının yolunu açmış olmasıdır. Azerbaycan'da milli burjuvazi tabiri, Sovyetler Birliği'nin sosyalist-kolektivist ekonomisinden, siyasi düzeninden milli bağımsızlık modeline, milli burjuvaziye kadar çıkmış olabilir. Kendini istikrar ve bağımsızlığa adanmış siyasi seçkinler ile uyum içerisinde olunması bu süreçte zorunlu bir durum olmuştur (Mehdiyev, 2003, s. 134).

Haydar Aliyev 2001 yılı 9 Kasım tarihinde Dünya Azerbaycanlılarının 1'ci kurultayında bu konuşmayı yaparak Azerbaycancılık doktrininin sadece bir doktrin değil aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyetinin en önemli varlık sütunu olduğuna da vurgu yapmıştır (Günaydın, 2019, s. 15). "Çok milletli Azerbaycan halkını birleştiren Azerbaycancılık doktrini bağımsızlığın korunması, hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik devlet anlayışına hizmet etmektedir. Modern Azerbaycan devletinin en önemli doktrini Azerbaycancılıktır. Her bir Azerbaycanlı öz milli kimliğini bilerek gurur duymalıdır. Biz Azerbaycancılığı-Azerbaycan dilini, medeni irsini, değerlerini, gelenek-göreneklerini yaşatmalıyız" (Azerbaijans, 2001, s. 1).

Haydar Aliyev cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde milli kimlik anlayışı çerçevesinde yaptığı icraatlarla Azerbaycan cumhuriyetini dünyada ve ülke dahilinde çağdaş ve laik yönetim anlayışıyla itibar sahibi yapmayı başarmıştır. Ülkenin ulusal para birimi olan manatın değerini arttırmak ve ekonomiyi canlandırmak için manat devletinin resmi ve tek ödeme vasıtası olarak ilan edilmiştir. Ekonomik faaliyetlerin yanı sıra kültür ve tarih yönünde adımlar atılmış, dünya Türklerin'in kadim medeni irsi olan Dede Korkut'un 1300.yıl dönemi şerefine ülkenin farklı yerlerinde etkinlikler ve anıtlar için kararname

kabul ederek medeni ve tarihi irsin korunması ve gelecek yeni nesillere iletilmesi için yapı taşları oluşturmuştur (Günaydın, 2017, s. 64).

Aliyev'in Azerbaycancılık doktrini doğrultusunda Elçibey iktidarında sahiplenen Pantürkçü eğilimi yerine çok milletlilik kapsamında daha dengeli adımlar atılmış, devletin resmi dili Türk dili yerine Azerbaycan dili olarak değiştirilmiştir. 1990 senesinde Azerbaycancılık ve Türk Milliyetçiliği arasında rekabet oluşturmaya başlanmıştı. Bu rekabetin nedeni ülkenin çoğunluğunu oluşturan Türklerin gayri-Türk unsurlar tarafından Türklüğün unutulması olarak tanımlanırken, Azerbaycan'da yaşayan etnik azınlıklar ise Türk milliyetçiliğini kabul etmeyerek bu ulusal kimliğin baskın ve hâkim olması halinde kendi etniklerinin asimile olunacağını iddia etmekteydiler. Bu ulusal kimlikten doğan huzursuzluk toplumdaki cereyanı arttırınca yeni bir birleştirici kimliğin inşası zorunlu olmaya başlamıştır (Aydingül, Balım, 2012, s. 58).

Ebulfez Elçibey zamanında yaşanan anlaşılabilirlik ve toplumda yaranan huzursuzluğa Haydar Aliyev son getirerek 1993 yılında halka seslenişinde Azerbaycan'da yaşayan çeşitli etnik halkların Türklerle yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada yaşadıklarını vurgulayarak Azerbaycancılık doktrininin herkesi kucaklayarak birleştirici bir kimlik olduğuna değinmiştir. 2000'ler de daha çok benimsenen ve kabul gören "Azerbaycancılık" fikri bu şekilde ortaya çıkmaya ve şekillenmeye başlamıştır (Günaydın, 2017, s. 65).

Haydar Aliyev'in izlediği bir başka kimlik politikası yabancı kökenli isimlerin kısmı akabinde tam tasfiye olunarak yasaklanmasının legal olarak kabul olunması olmuştur. Oluşturulan Terminoloji Komisyonu vasıtasıyla Rus, Fars, Ermeni ve diğer etnik kökenli isimlerin aynı zamanda Sovyetler birliğinde izlenen sosyalist simgelerin isimlerin ülkenin Türk kökenli vatandaşları için yasaklanması hareketinin başlatmış, bu isimlerin yerine milli kökenli isimler dahil edilmiştir. Bu politika İlham Aliyev döneminde de aktif olarak devam ettirilmektedir (Tımetürk, 2013, s. 5)

"Azerbaycan diasporasıyla ilgili faaliyetler Haydar Aliyev'in çabalarıyla başlamıştır"
Nahçıvan özerk cumhuriyeti ali meclis başkanı olduğu dönemden dünyada Azerbaycan vatandaşlarının birlik ve beraberliklerinin güçlü bir Diaspora faaliyetinden geçeceğini belirten Haydar Aliyev 16 Kasım 1991 tarihinde Nahçıvan ali meclisinde 31 Aralık gününü "*Dünya Azerbaycanlılarının Hemreylilik (Dayanışma) günü*" olarak ilan etmiştir (Tosun, 2016, s. 239).

Nureddin Mehdikhanlı, Azerbaycanlı ulusal kimliğinin yaymanın sadece siyasetçilere ve devlet yetkililerine bırakılmaması gerektiğini, sanatçıların da bu konuda aktif olması gerektiğini belirterek, ‘Bu konuya hem sanatçılar hem de vatandaşlar olarak katılmalıyız. Ana görevimiz, işimiz Azerbaycancılık doktrinine hizmet etmek olmalıdır’. Biz devlet bağımsızlığına sahip bir ülkeyiz. Bu yüzden kimliğimizi tüm dünyaya göstermeliyiz. Bunun için dünyanın her yerinde Azerbaycan’ı yaratmamız ve şekillendirmemiz gerekiyor. Azerbaycanlı olmanın bir yaşam biçimi haline gelmesi gerektiğine inanıyorum. Bu topraklarda doğan, evlatları burada yetişen, Azerbaycan’ı seven herkes, uygulamada ve çalışmada Azerbaycancılık doktrini etrafında birleşmelidir. Yıllardır topluma aşılana yanlış bir düşünceye açıklık getirmek için bu fırsatı kullanmak istiyorum. Bir Azerbaycanlı olmak, bu fikir ve kimlik etrafında birleşmek, Azerbaycan’da yaşayan sayısız ve küçük halkların tek bir isim altında kaybolması anlamına gelmez, bu amaca hizmet etmez. Azerbaycancılık fikri ne Türkçülüğü ne de etnisitenin varlığını inkâr eder. Azerbaycancılık fikri, Azerbaycan’da yaşayan her vatandaşın hayatını istediği gibi yaşaması için şartlar yaratmalıdır. Bu fikrin de bu amaca hizmet ettiğini düşünüyorum. Azerbaycan çeşitlilik bakımından zengindir. Ama unutulmaması gereken bir şey var ki burada kurucu millet Türk çoğunluğudur. Azerbaycancılık, Türkçülüğü inkâr eden bir kavram olarak kabul edilmemelidir. Bazen bu konuda yanlış yaklaşımlar olabiliyor ve bu da toplumumuzda gereksiz rahatsızlıklara neden oluyor. Bugün Azerbaycan’ın devlet bağımsızlığının korunmasına olağanüstü katkılarda bulunan tüm Azerbaycanlıların ve dünya Türklerinin sesi haline gelen Haydar Aliyev’in bir fikri var, ‘Bir millet, iki devlet’, onun ima ettiği gibi. Azerbaycancılık doktrini Türk olduğumuzu inkâr etmez. Bunu bu şekilde anlamak ve anlatmak gerekir. Bizler büyük Türk kültürünün ve halkının ayrılmaz birer parçasıyız’’ diye bean etmiştir (Hasanov, 2020, s. 148).

Haydar Aliyev Azerbaycancılık yahut da Azerbaycanlı ulusal kimliğin gerçek bağımsızlığa ulaşmanın, tek ve bölünmez bir Azerbaycan’ı korumanın ve güçlendirmenin bir yolu olduğunu her zaman vurguladı. Aliyev’in felsefi görüşlerine göre. Azerbaycancılık, milli kimliği, milli-manevi değerleri korumak ve aynı zamanda evrensel değerlerle sentez ve bütünleşmesini yaşamak demektir. Halkımızın milli-manevi değerlerini koruyabilen, devletin ve vatandaşların çıkarlarını organik olarak birleştiren Azerbaycanlı ulusal kimliği ülkede vatandaşların birliği ve birleşik toplum için başarılı bir modeldir. ‘Her insanın milliyeti onun gurur kaynağıdır. Bir Azerbaycanlı olduğum

için her zaman gurur duydum ve bugün de gurur duyuyorum'. Azerbaycan'ın bağımsız devletinin bağımsız fikri Azerbaycancılıktır. Bu düşünceye her Azerbaycanlının sahip çıkması gerekir. Aliyev'in dehası, Azerbaycancılığı milli bir kimliğe dönüştürerek, Azerbaycan'ın dayanışmasını, bütünlüğünü ve manevi birliğini sağladı. Toplum Azerbaycancılık ulusal kimliğinin, dünyanın dört bir yanındaki Azerbaycanlıların tek bir fikir etrafında birleşmesini belirleyen tarihi ve siyasi faktörlerin sınıflandırılmasını, yurtdışında yaşayan soydaşlarımızın hak ve özgürlüklerinin korunması alanında devletin görevlerini, Azerbaycan ile ilgili manevi yükümlülükleri ve hangi milliyetten olursa olsun kendilerini Azerbaycanlı olarak kabul eden vatandaşların dayanışması için sağlam bir referans kaynağı, aynı zamanda sağlam bir temeldir (Veliyeva, 2002, s. 218).

Haydar Aliyev'e göre Azerbaycancılık fikrinin ana hedeflerinden biri, Azerbaycan'da asırlardır bir arada yaşamış farklı etnik kökenlere sahip insanları tek bir kimlik altında birleştirme ihtiyacıdır. Ebulfez Elçibey iktidardayken Azerbaycan kimliğinin Türk kimliği, Azerbaycan dilinin de Azerbaycan Türkçesi olması gerektiğini savundu. Ancak bu fikir Azerbaycan topraklarında yaşayan farklı etnik kökene sahip halklar arasında isyan ve direnişe neden oldu. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle sona eren bu ayaklanmalar, konsolidasyonu tek bir kimlik altına aldı ve Azerbaycanlı olduğumuz fikrini destekledi.

Azerbaycancılık söz konusu olduğunda, bireysel bireyler değil, halkın bir bütün olarak eski atalarına, ulusal gelenek ve göreneklerine, yüksek manevi ve ahlaki değerler sistemine tam sahip çıktığını gösteren, çelik bir yumruk gibi tek bir yerde birleşmesidir. Bugün Azerbaycancılık, milli ve ulusal kimlik simgesi, onun medeni fikir modeli, Azerbaycan'ın resmi yasal belgesidir. Ulusal "insan"ından mahrum kalanların küreselleşme sarayının kapılarını aralayamayacaklarına şüphe yoktur. Victor Hugo'nun dediği gibi, '*milliyet*' olmadan başarılı olunamaz. Gerçek Azerbaycancılık milliyetten insanlığa çıkış noktasıdır. Halkın milli benliğinin can pasaportudur. 'İnsan'ın karanlığı ülkenin karanlığıdır, vatan, milletin bütünü, millet tek bir organizmadır. İnsan bu organizmanın bir parçasıdır, önemsizdir. Bu parça, o organizmanın tüm parçalarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Onu ayakta tutan da bu bağlantıdır. Milli kimliğin ve Azerbaycan milliyetçiliğinin doğum yeridir (Cabbarzade, 2009, s. 159).

Bu fikirlerden farklı olarak, Haydar Aliyev'in otoriter yollarla Azerbaycan kimliğinin koruyucusu olarak rolünü vurgulanmıştır. Akyıldız'a göre etnik kimlik hem ulus hem de

azınlık grupları için önem kazanmaktadır. Ancak Azerbaycan kimliği toplumda birleştirici bir rol üstlenmektedir. Azerbaycancılık kimliğinin devamlılığını sağlayan tek Şey, (yeni) anayasanın 1995 yılında Haydar Aliyev tarafından kabul edilmesi ve resmî belgelere eklenmesi olmuştur. Daha sonra 1995 yılında Haydar Aliyev, yeni anayasayı otoriter yollarla kabul ettiğinde, dilin adını tekrar Azerbaycan Tũrkçesinden Azerbaycan Dili olarak değiştirmiştir (Akyıldız, 2019, s. 98).

Aliyev Azerbaycancılığı, Azerbaycan'da yaşayan çok çeşitli grupları aynı çatı altında birleştirmeyi amaçlayan çoğulcu bir kimlik anlayışıdır (Tokluoğlu, Aydingun, Balim, 2012, s. 52). Bu bağlamda, birleştirici bir politika olarak Azerbaycancılık, Haydar Aliyev ve halefi İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde tüm Azerbaycanlıları etnisiteden ziyade sivil temele inşa edilmiş bir milliyet anlayışıyla birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kimlik etnik temelli kırgınlıkları dizginlemek ve tüm Azerbaycan vatandaşlarını bir arada tutmak için içselleştirilmiştir. Elçibey'in cumhurbaşkanlığı döneminde Tũrk Milliyetçiliği ve Tũrkçũlũk vurgusu, Azerbaycanlılarda var olan sosyal bağları sarsımış ve Azerbaycan'ın en bũyũk iki etnik azınlığı olan Lezgi ve Talış halkları arasında ayaklanmalara neden olmuştur (Mahmudlu, Braux, Mammadli, 2017, s. 146). Milli kimlik açaşından Haydar Aliyev, Elçibey'den farklı bir yol izlemiştir. Azerbaycanlı terimi, Azerbaycan'da yaşayan tüm etnik kũkene sahip bireylerin ve toplulukları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Shaffer, 2002, s. 166).

Smith, ulusal kimliği "milletlerin ayırt edici mirasını oluşturan değerler, semboller, hatıralar, mitler ve gelenekler Őrũntũsũnũn ve bireylerin bu Őrũntũ ve mirasla ve kũltũrel unsurlarla Őzdeřleřtirilmesinin sũrekli yeniden ũretimi ve yeniden yorumlanması" olarak tanımlamaktadır (Smith, 2001, s. 18). Bu nedenle Smith, "eşsiz kũltũrũn hatırlatıcıları" olarak mitler, hatıraların, ortak değerlerin, geleneklerin ve sembollerin rolũne Özel bir Önem vermektedir (Smith, 2003, s. 191).

Sonuç olarak hem Cumhurbaşkanı Elçibey'in hem de Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in çabaları, Smith'in milliyetçiliği "bazı ũyeleri olan bir sosyal grubun kimliğini, birliğini ve Özerkliğini elde etmek ve sũrdũrmek için ideolojik bir hareket" olarak tanımladığı bağlamda değerlendirilebilmektedir (Smith, 1991, s. 73).

3.5. İLHAM ALİYEV DÖNEMİ İZLENİLEN KİMLİK POLİTİKASI (2003-2022)

Bağımsızlığın ardından yaşanmış olan Dağlık Karabağ Savaşı başta olarak diğer sıkıntılarla beraber zor bir dönem geçiren Azerbaycan, Haydar Aliyev döneminde hızlı bir şekilde toparlanma sürecine girmiş ve özellikle doğal kaynakların dış dünyaya açılmasının sonucunda bölgede bulunan diğer ülkelerden daha hızlı bir şekilde kendini toparlamıştır. Özellikle Haydar Aliyev döneminden İlham Aliyev dönemine kadar geçen 10 yılda çoğu kişi desteklese de günümüz koşullarında istikrarlı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Haydar Aliyev'in ölümü üzerine iktidara gelen İlham Aliyev döneminde Haydar Aliyev liderliğinde Batı Rusya'nın denge politikasını sürdürmesi ve enerji politikasına hızla ivme kazandırması Azerbaycan'ın uluslararası arenaya daha fazla açılmasını sağlamıştır. Ancak İlham Aliyev döneminde muhalefetin sesi yükselmiş, muhalefet otoriter rejime karşı yapılan baskılardan şikâyet ederek halkı örgütleyerek kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır (Tuicakademi, 2022, s. 2).

İlham Aliyev döneminin en önemli olayları hiç şüphesiz ekonomideki bağımsızlık aynı zamanda dış politika alanında yaşandı. Tarımın ve özellikle enerji politikasının gelişmesi sonucunda devlet bütçesinin mali gelirleri artmıştır. Ülkenin enerji kaynaklarını yurt dışına ihraç etme konusundaki pragmatik ve akılcı politikası, önemli uluslararası projelerle TANAP'la (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) taçlandırılmıştır. Özellikle milli petrol şirketi SOCAR'ın ulusal bir enerji şirketinden uluslararası bir şirkete dönüşümü hızlı ve sağlıklı bir şekilde ilerlemiş, uluslararası arenada yapılan çalışmalar her ikisinin de stratejik önemini artırmıştır. Azerbaycan ve ülkenin doğal kaynakları uluslararası arenada. Bu sayede enerji politikasının dış politikaya entegre edilmesi hiç şüphesiz Azerbaycan'ın hızla ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca Haydar Aliyev döneminin dengeli politikası devam ederken, İsrail ve Asya ülkeleri gibi uluslararası kuruluşlar ve ülkelerle ilişkiler geliştirildi. Bu süreçte hem enerji kaynakları alanında hem de çeşitli alanlarda gelişen iyi ilişkiler, dış politikanın temel önceliklerinden biri olan Dağlık Karabağ konusunda uluslararası kamuoyunun oluşmasında da önemli olmuştur (Tuicakademi, 2022, s. 4).

Haydar Aliyev'den sonra iktidara gelen İlham Aliyev, ülkede resmiyet kazanan Azerbaycancılık doktrinini milli, ideolojik ve siyasi-manevi bir politikaya dönüştürmüştür. Bugünkü Azerbaycan'da hiçbir Azerbaycanlı kendisini herhangi bir

milliyetten aşağı görmez. Milli gurur duygusu özünü sadece sözde değil, iş hayatında da gösterir. İlham Aliyev'in stratejisinde Azerbaycan'ın modernleşmesi ulusal sosyo-politik değerler sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır (Mirzeyev, 2018, s. 8). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in vurguladığı gibi: Azerbaycan halkı yüzyıllardır bağımsızlığın özlemini çekmiştir. Farklı zamanlarda farklı durumların farklı kombinasyonlarında yaşadık. Ama biz milli özelliklerimizi yitirmedik. Neyin hesabına? Onun sayesinde ana dilimizi, medeniyetimizi koruyup yaşatabildik. Edebiyatımız gelişti, milli hazinemiz korundu ve saklandı (Evezoğlu, 2018, s. 98). 18 Ekim 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. İlk yıllarda rejim, ülkenin devam eden "kimlik inşası" sürecini sürdürmüştür (Shaffer S. , 2002). Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycanlıları eski bir tarihe ve otantik ulusal kimliğe sahip bir millet olarak göstermeye çalışarak "Azerbaycancılığa" dayalı yeni bir ulus inşa formülü benimsemiştir (Abbasov, 2016, s. 213).

Azerbaycan'da sıkı bir milli kimlik oluşturma mücadelesi, iktidardaki Aliyev ailesinin tercihleri ve rejimin Azerbaycan milleti etrafında inşa ettiği mitler sayesinde başarılı olmuştur. 20. yüzyılın arifesinden bu yana Azerbaycanlıların birçok kimliği (Müslüman, Türk, Sovyet) bulunmaktaydı, ancak Azerbaycancılık kimliği hakimdi. 'Azerbaycan' söylemi ve Dağlık Karabağ Savaşı'nın etkisi Azerbaycan halkı arasında ortak bir kimlik fikrini güçlendirmiştir. Ancak, 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasının ardından Pan-Türkizm ve İslam'ın geri dönüşünden sonra bu kimlik zorluklarla karşı karşıyadır. Azerbaycan'da Aliyev rejiminin kimlik inşa etme politikaları etkili olmuştur. *Haydar Aliyev'in kimlik politikasını sürdüren İlham Aliyev de kimlikle ilgili başarılı bir politika sürdürmüştür* (Hüseynli, 2005, s. 217).

Jeostratejik yaklaşım, yalnızca devletlerin karakterine ve hükümetlerin politikalarına değil, aynı zamanda bunların üzerinde durduğu tektonik plakalara da dikkat etmeyi gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Azerbaycan'ı Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik ortaklık için tavsiye eden en önemli özelliklerden biri, uzmanların sıklıkla 'hayali bir topluluk' olarak adlandırdıkları şey değil, gerçek bir ulus devlet olduğu basit ve açık gerçektir. Hükümeti, güçlü bir toplumsal kimlik tarafından bir arada tutulan uyumlu bir toplumu temsil etmektedir. Birçok Sovyet sonrası ve Orta Doğu devletinin aksine Azerbaycan, tarihin tesadüfleri ve imparatorluk haritacılarının kaprisleri sayesinde bir

gün uyanıp kendilerini aynı hükümet altında yaşarken bulan çeşitli etnik gruplardan oluşan bir topluluk değildir (Hudson, 2022, s. 1).

İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde etnik çeşitlilik ve Azerbaycan toplumundaki hoşgörü düzeyi nedeniyle Azerbaycan çok kültürlülüğü yeni bir devlet politikası olarak tanıtılmıştır. Bu konudaki resmi söylem çok katmanlı olmuştur. Bu söyleme göre, Azerbaycan'da devletçiliğin kadim tarihi, devlet politikası açısından çok kültürlülüğün, hoşgörünün ve dini hoşgörünün gelişmesine temel teşkil etmektedir. Çok kültürlülük bir devlet politikası olmakla birlikte modern Azerbaycan toplumunda değişmez bir yaşam biçimi olarak kendini göstermektedir. İlham Aliyev konuşmalarında çok kültürlülüğü “yaşam biçimleri” olarak değerlendirmiştir. İlham Aliyev'in emriyle 2014 yılında Bakü Uluslararası Çok kültürlülük Merkezi açılmış ve 2016 yılı Azerbaycan'da çok kültürlülük yılı ilan edilmiştir. Ek olarak, Kültürlerarası Diyalog Dünya Forumu, farklı topluluklarda hoşgörü ve entegrasyonu geliştirmek için her yıl Bakü'de düzenlenmektedir (Mahmudlu, Braux, Mammadli, 2017, s. 149).

Çok kültürlülük Azerbaycancılık doktrinin bir parçası olarak tanıtılmasına rağmen, bir uzman çok kültürlülük politikasının aslında Azerbaycancılık doktrini ile çeliştiğini savunmuştur. Azerbaycancılık yahut da Azerbaycanlı, etnik kimliğe vurgu yapmak yerine, ülke içerisinde parçalanmanın önlemek için bütün Azerbaycanlıları bir vatandaşlık temelli tek bir kimlik altında toplanmasını amaçlamaktadır. Fakat çok kültürlülük politikası Azerbaycan'daki farklı etnik grupların sahip oldukları etnik kimliklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumdaki etnik farklılıkları şiddetlendirdiği için Azerbaycanlı kimliğinin oluşumuna zarar vermektedir (Akyıldız, 2019, s.38). Sonuç olarak hem Cumhurbaşkanı Elçibey'in hem de Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in çabaları, Smith'in milliyetçiliği “bazı üyeleri olan bir sosyal grubun kimliğini, birliğini ve özerkliğini elde etmek ve sürdürmek için ideolojik bir hareket” olarak tanımladığı bağlamda değerlendirilebilmektedir (Smith, 1991, s. 73).

İlham Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Ansiklopedisinin yayınlanması ve Latin harfleriyle Azerbaycan dilinde toplu yayınların uygulanmasına ilişkin kararnameyi imzaladı. Böylece ülke, Azerbaycan tarihi ile ilgili her vatandaşın kolayca açıp okuyabileceği araştırabileceği bir bilgi kaynağı oluşturmuştur. Dünya Azerbaycanlılarının 2'nci ve 3'üncü kongreleri Bakü'de yapılmış ve bu dönemde diaspora ile ilişkiler güçlenmiştir. Devlet, tarihi ve kültürel açıdan önemli anıtların onarım

ve restorasyonuna ağırlık vermiş, milli bilincin, kültürün ve kimliği dinamik tutmaya çalışmıştır.

SONUÇ

Tarihin en önemli sosyal olgularından biri olan milliyetçilik, 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı. Ulus, ulusal-devletin en etkili toplumsal örgütlenme biçimi olduğunu zaman zaman vurgulanmıştır. Ulusal devletin amaçlarından biri, o ülkede doğan herkesin ulusa bağlılığını oluşturmak ve bu bireylerin ulusal bir kimlik üzerinden özdeşleşmeleriyle yüzleşmektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ulusal-devletler sadece tek bir millete mensup insanlardan oluşmaz. Azerbaycan da böyle bir çatışma sürecini yaşadı. Çünkü Azerbaycan'da sadece Türkler yaşamıyor ve farklı kökenlerden oluşan 16 grup daha var.

Bağımsızlık öncesi ve sonrasında Azerbaycan'ın ulusal kimliği sorunu birkaç aşamadan geçmiştir. İktidara gelen cumhurbaşkanına göre ulusal kimlik inşası farklı aşamalardan geçmiştir. Dikkatlerini kimlik sorununa çeviren iki cumhurbaşkanının yönetiminde sorunlar ve karmaşıklıklar ortaya çıkmaya başladı. Birincisi Ebulfez Elçibey ve Haydar Aliyev dönemi olarak bilinir. Elçibey zamanında Türkler ve Azerbaycan Türkleri olarak ulusal bir kimlik inşa etmek ülke içerisinde ve dış politikada birçok soruna yol açmıştır. Daha sonra iktidara gelen Haydar Aliyev, ulusal kimliği, yüzyıllardır birlikte yaşadığımız diğer etnik kökenlerden insanların kimliklerini göz ardı edecek şekilde tanımlarsak, bunun ülkede iç istikrarı bozacağını ve ayaklanmalara yol açacağını vurgulamıştır.

Sovyet dönemine kıyasla, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrası kimlik siyaseti, çoğu kez tarihin derinliklerine kök salmış, bağımsızlığı ve özgürlüğü vurgulayan birleşik ve kapsayıcı bir vatanseverlik gururu ile yürütülmüştür. Tarz ve üslup, Sovyetler Birliği'nin zorlayıcı, yukarıdan aşağıya yaklaşımına ters düşüyordu. Öne çıkan noktalardan biri, yetenekli ve saygın insanları bir araya getiren komiteler oluşturarak ve onları kamuoyuyla buluşturarak bunu yapmaya çalışmasıdır. Kimlik politikası açısından Azerbaycan hükümeti genel olarak eğitim, kültür, dil, din ve tarihe vurgu yaptı. Bu alanlardaki politikalar, referandumlar, kararnameler, komisyonlar, önemli kurumların kanun ve tüzükleri, dergiler, ansiklopediler, gazeteler, televizyon, radyo, ders kitapları vb. araçlarla da uygulandı. Bağımsızlığın ilk aşamasından bu yana, diaspora ile anavatanı arasındaki ilişkiyi geliştiren uygulamalara, özellikle de kimliğe vurgu yapan faaliyetlere odaklanılmıştır. Azerbaycan milliyetçiliğini yaratma sürecinde bağımsız Azerbaycan'a bakarsak, geliştirilen politikaların başarıyla uygulandığını, Sovyet döneminin neden

olduğu birçok olumsuz unsurun hafızalardan silindiğini, insanların tamamen Azerbaycanlı olmaya ve asimile olmaya teşvik edildiğini görürüz.

Azerbaycan'da tarihi araştırmalarında kimlik merkezli yaklaşımın ilk gözle görülür örnekleri hiç kuşkusuz Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) olarak bilinen, aynı zamanda tanımlanabilecek 1918-1920 yıllarına dayanmaktadır. Ancak daha sonra da söyleneceği gibi bu dönemde yazılan yazılar ağırlıklı olarak ülke aydınlarının Azerbaycan toplumunun uluslaşma yolundaki adımlarına ve dönüşümüne ışık tutmak için gazete ve dergilerde yayımladıklarına dikkat çeken yazılardan oluşuyordu. Mobilize edici kalitesi ile. Bu tür çalışmalar ise o kadar kaliteliydi ki, Azerbaycan kimliğine yakınlaşmak yerine farklı siyasi düşünceye dayalı, oluşum sürecine dayanan yeni inşa edilmeye çalışılan bir kimliğin oluşmasını teşvik etti. Belirli bir disiplinin görünümü. Yukarda da bahsi ettiğimiz gibi benzer katkılar hem tarihsel olarak bir dizi farklı bakış açısına dayanmaktadır.

Geçmişten günümüze siyasi toplumsal koşullar farklı-farklı yapay kimlik değişimlerine ve toplumsal sorunlara yol açmıştır. Bütün bunlara rağmen Azerbaycan toplumunun tek silahı ve desteği derin tarihi geçmişi, çok zengin ve benzersiz kültürel mirası ve bunları tüm varlığıyla kucaklayan milliyetçi, yenilikçi ve olgun aydınlarıdır.

- 1- 'Azerbaycanlı' tabiri dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. İlk anlamıyla terim aslında 'Azerbaycan Türkü' anlamına gelir. Bir başka anlamda da Azerbaycan'da yaşayan tüm yerli halkları ve diğer etnik kökene sahip insanlar tek bir isim altında birleştiriyor;
- 2- 'Azerbaycancılık' Azerbaycan'ın Türklüğü ve Azerbaycan'da yaşayan diğer kardeş halkların ortak kurtuluş hareketi ulusal kimliğinden oluşur, onların birlik ve bütünlüğünü oluşturan bir kimliğin enstalasyondur;
- 3- Yeni bir kimlik için ilk olarak milletin ve cumhuriyetin çıkarları göz önünde tutulur. Haydar Aliyev, Azerbaycan'da asırlar boyunca bir arada yaşayıp birbirine karışmış bütün Türklere, Tatarlara, Tat'lar, Lezgiler, Talış'lar ve bütün bu halklara 'Azerbaycanlı' adı altında birleştirmiştir.

Azerbaycanlı veyahut Azerbaycancılık kimliğinin büyük bir kısmını içine alan Sovyet döneminde kimlik çalışmaları, sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi ağırlıklı olarak resmî ideolojinin taleplerini karşılamaya odaklanmıştır. Ayrıca kimlik sorununa kendi akademik çalışmalarında ve gündeminde daha fazla yerler ayıran, veren bu dönemde

sosyolojinin bir ‘burjuva bilimi’ olarak değerlendirilmesi ve Marksizm’e dayalı tarih vurgusu, var olan ayrışmayı derinleştirdi.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, bağımsızlığını yeni kazanmış Azerbaycan ulusal kimlik inşası sürecini başlatmıştır. Azerbaycan’ın siyasi seçkinleri, dil politikası yoluyla ulusal kimliği yeniden tesis etmeye çalıştı. Bu bağlamda ulusal kimlik göstericileri ulusal kimliğin inşasında inandıkları resmi dilin alfabesi ve adına odaklanmışlardır. Türk, Azerbaycan Türkü ve Azerbaycancılık olarak inşa edilmeye çalışılan kimlikler sonuç olarak tek bir kimlik inşasında Azerbaycancılığın birleştirici bir kimlik olacağı kanaatine varılmıştır. Dil, önce ‘Azerbaycan Türkü’ kimliğini geliştirmek için daha sonra Azerbaycancılığı geliştirilmesinde siyasi bir araç olarak kullanıldı. Bu çalışmada Azerbaycan’ın milli kimliğinin inşası, Azerbaycancılığı etkileyen iç ve dış politikalara bakılarak sembollerin, mitlerin, değerlerin ve hatıraların milli kimliğin inşasında belirleyici unsurlar olduğu etno-sembolizm yaklaşımı ışığında ele alınmıştır. Sovyet sonrası dönemin, bu bağlamda dil, Azerbaycan’ın milli bilincini yükselterek Azerbaycanlılar ve Azerbaycan’da yaşayan insanlar arasında bir birlik ve benzerlik duygusunu aşıl原因arak çok büyük önem kazandırmıştır.

Azerbaycan’ın ilk Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov’un kısa süreli görev süresinin ardından Ebülfez Elçibey ile başlayan süreçte Azerbaycanlı kimliğinin doğasında bulunan Türk ayağı diğer boyutlardan sıyrılarak sosyo-politik hayatı şekillendirmeye çalıştı.

Elçibey rejimi, ülkedeki azınlıklara ulusal düzeyde önemli hukuki olanaklar sağlamasına karşın, bu süreci Türklüğe dayalı bir yönetim modeliyle yönetememiştir. Azerbaycan’da ağırlıklı olarak etnik azınlıkların bölücü eylemlerde yer aldığı, bir kaos ortamının geldiği/yaratıldığı, bu durumun kuzeyden ve güneyden gelen dış müdahaleleri ciddi şekilde etkilediği gözlemlendi.

Elçibey’den sonra iktidara gelen Haydar Aliyev, Azerbaycan’da yaşayan tüm etnik grupları birleştirmeyi amaçlayan Azerbaycancılık doktrinini benimsemiştir. Azerbaycancılık, belirli bir etnik kimliğe atıfta bulunmak yerine, sivil temelli, bölgesel bir kimlik olarak tanımlanmıştır.

Azerbaycancılık düşüncesini eleştirmenin birkaç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, çeşitli etnik grupların Azerbaycancılık doktrininin nedeniyle etnik kimliklerini kolaylıkla ortaya koyabildikleri tartışılmaktadır. Ancak çoğunluğu oluşturan Azerbaycan Türklerinin etnik

kökene sahip insanların baskısını hissettikleri için etnik kimliklerini özgürce ortaya koyamadıkları öne sürülmüştür. Bu nedenle, eğer tek bir Azerbaycan kimliği varsa, Türkler, Talışlar, Lezgiler, Avarlar, Udinler ve Kürtler gibi diğer kimliklerin fazla vurgulanmaması gerektiğini savunmaktadırlar. İkinci olarak, Azerbaycan kimliğinin, Azerbaycan Türklerini etnik kökenlerinden uzaklaştırmayı amaçlayan Sovyet yönetimi tarafından başlatıldığı ileri sürülmektedir. Nitekim Azerbaycancılık, bölgede rekabet halindeki iki güç olarak Rus ve Türk etkilerine karşı bir tampon olarak yeniden formüle edilmiştir. Bu aynı zamanda Haydar Aliyev'in Rusya, Türkiye ve İran'ın müdahalelerine karşı dengeli dış politikasının bir yansıması olarak da yorumlanabilmektedir.

İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev tarafından yeniden formüle edilen eski siyaseti olan Azerbaycancılık politikasını sürdürmüş, ancak bu politika çok kültürlülük politikasını ek olarak ilave etmiştir. Çok kültürlülük fikri, Azerbaycanlılığa kıyasla daha az kabul gören bir politika olarak görünmektedir. Araştırmalarıma dayanarak, bu politikanın Azerbaycan'daki koşullara uygun olarak algılanmaması, temel olarak Avrupa'nın aksine Azerbaycan toplumu, yüzyıllardır bir arada yaşayan kültürel olarak iç içe etnik gruplardan oluşmasından kaynaklanmaktadır. Azerbaycanlılar coğrafi konumları ve temelde farklı kültürlerin ve halkların karışımı olarak nitelendirilen renkli ve zengin tarihleriyle gurur duymaktadırlar. Bu bağlamda, Azerbaycanlılığın etnisiteyi vurgulamaması nedeniyle çok kültürlülük politikasının Azerbaycancılık doktrinine aykırı görüldüğü savunulmaktadır. Sonuç olarak çalışmamızın hipotezlerini açıklayacak olursak yukarıda da belirtildiği gibi çalışmamızda iki ana hipotez bulunmaktadır. Hipotezlerimize ayrı-ayrı bakıldığımız zaman:

- *H1: Haydar Aliyev tarafından geliştirilen Azerbaycancılık toplum tarafından bir ideoloji olarak kabul görmüştür*

İlk hipotezimizde üzerinde durduğumuz ideoloji kelimesi Azerbaycancılık için kullanılırsa yanlış olacaktır. Çünkü bu düşünce toplumun tümüne yön vermemiştir. Dönemin siyasal olaylarına çözüm olarak toplumdaki ayrılıkçı güçleri dizginlemek adına geliştirilen bir metot olmuştur.

- *H1(a): Azerbaycancılık bir ideoloji değildir devamlılığı seçilmiş olan iktidarlara bağlıdır.*

Bakıldığı zaman ideoloji açıklamasını ana hipotezimizde açıklanmış bulunmaktayız. Lakin bunun bir diğer ispatı' da devamlılık konusu olacaktır. Haydar Aliyev döneminden önceki iktidarlara bakıldığı zaman Ayaz Mutallibov Rusçu eğilimde olmuş, ardından iktidara gelen E. Elçibey ise Türk Milliyetçiliğini benimsemiştir. Tüm bu siyasetlerin sonucunda toplum kaotik bir ortama sürüklenmiştir. Daha sonra iktidara Gelen Haydar Aliyev'in Azerbaycancılık düşüncesini ortaya koyma nedeni ise önceki iktidarların yaptıklarının aksini yapmak toplumu bir arada tutmak olmuştur. İlerleyen süreçte iktidara farklı bir milliyetçiliği savunan siyasi düşünce geldiği zaman Azerbaycancılık düşüncesinin devamı pek mümkün gözükmemektedir.

- *H2: Azerbaycancılık bir doktrindir:*

Azerbaycancılığa bir doktrin olarak bakıldığı zaman içinde barındırdığı ilkeler tam olarak bir bütünlük sağlamasa da toplumun geneli tarafından benimsenmiştir. Haydar Aliyev Azerbaycancılık doktrini ortaya attı, bu doktrin Azerbaycan bağımsız devletinin dış baskı veya kendi sınırları dahilindeki etnik azınlıklar nedeniyle varlıkları tehdit altında olan özgür ulusları savunmaya yardım edeceğini savundu. Bunun için Azerbaycancılığa doktrin dememiz yanlış olmayacaktır. Ancak doktrin kelimesini siyasi ideoloji ile karıştırmamız gerekmektedir. Doktrin teorik bir söylemdir ideolojinin etkin yönünden yoksundur ve bir konunun çözümüne ilişkin tutarlı bir iddiayı ifade eder.

Bu çalışmamızda Azerbaycancılığın bir ideoloji olmadığına, doktrin olduğuna ve sürekliliğinin seçilen iktidarlara bağlı olması sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbasov, İ. H. (2016). Ethnic groups and conflicts in the South Caucasus and Turkey. *Journal of Conflict Transformation (The Caucasus Edition- Journal of Conflict Transformation)*.
- Acar, H. (2018). *Milliyetçilik Tipolojileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Açıkkaya, S. (2010). Çarlık Rusyasının Hakimiyetindeki Azerbaycan. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 407.
- Aghaazızoğlu, N. (2019). *Azerbaycan'da siyasal yapı: Sovyet öncesi dönem, Sovyetler Birliği dönemi ve sonrası*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Akıfoğlu, V. (2009). *Stalin Dönemi Kaldırma Birliği'nin Azerbaycan politikasında Mir Cafer Bagirov'un rolü / Mir Cafer Bagirov'un Stalin Döneminde SSCB'nin Azerbaycan Siyasetindeki Rolü*. Marmara: Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Tarihi Ana Bilim Dalı / Genel Türk Tarihi Bilim Dalı.
- Akyıldız, S. (2019). *Reflections Of Nationalism And The Role Of Language Policies In National Identity Formation In Post-Soviet Azerbaijan*. Ankara: In Partial Fulfillment Of The Requirements, The Degree Of Master Of Science, The Department Of Eurasian Studies.
- Altstadt, A. L. (1992). *The Azerbaijani Turks: Power and Identity Under Russian Rule*. Stanford: Hoover Institution Pres.
- Altstadt, A. L. (2003). *Is Author Of Dozens Of Articles On Azerbaijan's History, Politics And Culture, And Forthcoming Book*. Stanford: Hoover Institution Pres.
- Anayasa, A. (2017). *Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası*. Bakü: Hüquq Yayınevi.
- Asker, A. (2015). Ali Asker. *Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler*, 516.
- Aslan, Y. (1994). Elçibey, Aliyev ve Azerbaycan Fenomeni. *Avrasya Etüdleri*.
- Ataşer, G. A. (2020). *Transformation of Political Elite in Azerbaijan*. Ankara: A Thesis Submitted To, The Graduate School Of Social Sciences, Middle East Technical University.

- Aydingül, A, Aydingül, İ. (2004). The Role Of Language In The Formation Of Turkish National Identity And Turkishness. *Nationalism and Ethic Politics*, 415-432.
- Aydingül, İ, Balım, Ç. (2012). *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Azatlık Gazetesi. (1994). AHC'nin İktisadi ve Sosyal Politik Alanı. *AHC'nin İktisadi ve Sosyal Politik Alanı*. Dizi Yazısı.
- Azerbaijans. (2001, 11 09). *Azerbaijans*. Qurultaylar: https://www.azerbaijans.com/content_496_az.html adresinden alındı
- Azerbaycan Komünist Partiyası. (1978). *Azerbaycan Komünist Partiyasının Tarixi*. Bakı: Azerbaycan Komünist Partisinin Yayınları.
- Azertekin, A. (1956). Bir İdamdan Alınacak Ders. *Azerbaycan Dergisi*, 19.
- Bağirov, M. (1996). Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaş'ında İran. 2-3.
- Bauman, Z, Alogan, Y. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bbc News. (2022, 03 28). *Azərbaycanın ilk Prezidenti Ayaz Mütəllibov necə xatırlanacaq?* Bbc News Azərbaycanca: <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-60898848> adresinden alındı
- Berktaş, A. (2000). *Kimlik Pazarlığı Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri* (Cilt 1). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Biber, T, E. (2022). *Azerbaycan*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Ülke Araştırmaları.
- Buçukcu, Ö. (2018). *Milliyetçilik Tarih, Teori ve Temel Meseleler*. İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı.
- Cabbarzade, Z. (2009). *Adetler / Folklor, Şiir, Askeri tarih, Toplumsal gelişme, Kültür Sosyolojisi, 2. Dünya Savaşı ve Sonrası (1940 - 1949), Komünizm Tarihi, Kültürel Deneme*. Ankara: Sage Yayınları.
- Caferov, N, Aslanlı, A. (2020). Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya. *Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya*, 12.
- Castells, M. (2006). Globalisation and identity: a comparative perspective. *Journal of contemporary culture*, 8.
- Cornell, S. E. (2011). *Azerbaijan Since Independence*. New York: M.E. Sharpe Inc.
- Çakır, M. (2016). *Milliyetler Sorunu ve Özerklik*. İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Çalık, M. (2016). *Milli Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik* (Cilt 4). Ankara: Cedit Neşriyat.

- Çetinkasap, D. (2010). *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Çolak, Y. (2004). Language Policy and Official Ideology in Early Republican Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 67-91.
- Dikkaya, M, Çaylak, A. (2018). Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü:. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (Oaka)*, 132.
- Dikkaya, M, Üzümcü, A. (2006). Changing Foreign Trade Relations And Trade Problems In Azerbaijan. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27-28.
- Disapor. (2018-2022). *Azerbaycan Respublikasının Diasporla İş Üzre Dövlət Komitesi*. Azerbaycan Respublikası Diasporu: <http://diaspor.gov.az/> adresinden alındı
- Doğançay, A. S. (2004). Language planning in Turkey: yesterday and today. *International Journal of the Sociology of Language*, 2004(165), 5-32.
- Ergun, A. (2010). Azerbaycan'da Bir Ulusal Kimlik Meselesi Olarak. *Bilig Summer Yayınları*.
- Erhan, Ç. (2013). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ersanlı, B. (1995). *Azerbaycan'da Siyasal Bağımsızlık(1918-1920)*. İstanbul: TC Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları.
- Evezoğlu, R. (2018). Azerbaycançılık. *Azerbaycançılık*. Bakı: Bakı Yayınevi.
- Fearson, J. (1999). What Is Identity (As We Now Use the Word). *Open Journal of Leadership*, 7.
- Gafarov, A. (2022). Çağlaşma Sürecinde Azerbaycan'da Dini Değerlerin Eğitimi ve Devletlerin Din Politikası. *Değerler Eğitim Merkezi*, 631-641.
- Garibova, J. (2009). Language policy in post-Soviet Azerbaijan: Political aspects. *Azerbaycan Diller Üniversitesi*, 7-32.
- Görgen, İ. (2021). *Rus Kaynaklarına Göre Kafkaslarda Rus-Alman Nüfuz Mücadelesi (1933-1945)*. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Ana Bilim Dalı.
- Gusevskaya, N, Plotnikova, E. (2020). Historical Memory and National Identity. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 1028.

- Günaydın, M. (2017). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Kimlik Politikaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Bilimleri Anabilim Dalı.
- Günaydın, M. (2019). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Kimlik Politikası. *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires*, 15.
- Güner, Ş., Asker, A, Güner, M. (2020). The Political Economy Of The Process Of Capitalist Development In Azerbaijan (In The Midst Of 19 Century- The Beginnings Of 20 The Century. *Pearson Journal of Social Sciences - Humanities*, 167.
- Gürbüz, S. (2022). *Yetişkinlerde Ego Kimlik Statüslerinin Piskolojik Doğum Sırası Açısından İncelenmesi* . İstanbul: TC. Maltepe Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü.
- Hardy, S, Kisling, J. (2006). Identity Statuses and Prosocial Behaviors in Young Adulthood: A Brief Report. *An International Journal of Theory and Research*, 208.
- Hasanov, R. (2020). *Türkiye ve Azerbaycan Kardeşliği: Bir Millet İki Devlet*. Akademik Araştırma Enstitüsü.
- Hatcher, L. (2008). Script change in Azerbaijan: acts of identity. *International Journal of the Sociology of Language*, 121-138.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hille, C. (2010). *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus*. Leiden: Brill.
- Hudson. (2022). <https://www.hudson.org/research/17500-azerbaijan-in-the-struggle-for-eurasia>. <https://www.hudson.org/research/17500-azerbaijan-in-the-struggle-for-eurasia> adresinden alındı
- Hüseyinli, G. (1997). *Azərbaycan Partiya Kuruculuğu Politikasından, Azərbaycan'da Çok Partiyalı Sistemin Formalaşması Sistemi*. Bakı: İnam Pluralizm Mərkəzi Yayınları.
- Hüseyinli, İ. (2005). Fəxr Edirəm Ki, Azəbaycanlıyam. *Azerbaycan Diasporu*, 217-222.
- Hüseyinzade , E. (1996). *Siyaseti Fűrüset*. Bakı : Elm Neşriyatı.
- Hüseyinzade , E. (1997). *Türkler Kimdir? ve Kimlerden İbarettir?* Bakı : Mürtecim.
- İbrahimli, X. (2015). *Azərbaycan Mühacirəti Tarixi*. Bakı: TEAS Press Nəşriyat evi.

- İmanbeyli, V, Özcan, S. A. (2014). *Azerbaycan'da Din ve Kimlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karaduman, K. (2020). *Toplumsal Hareketler ve İdeoloji: Kitleleri İknada İdeolojinin Gücü*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, C, C. (2012). *Bağımsızlık Sonrası Türkiye- Azerbaycan İlişkileri*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Karaman, E. (2010). Dünden Bugüne Azerbaycan'da Alfabe. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 130-143.
- Karaveli, H, Cornell, S, Ajeganov, B. (2016). *Azerbaijan' s Formula: Secular Governance and Civic Natinhood*. Singapore:: Central Asia- Causcause Institute & Silk Road Studies Program.
- Karimov, B. (2007). *Aliyev döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin dış politikası (1993-2003)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Kemaloğlu, Ş, K. (2007). *Elçibey'in Düşünceleri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kılıç, F. (2019). Azerbaycan'ın Latin Alfabesine Geçişinin Türkiye'deki Alfabe Tartışmalarına Etkisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 479-504.
- Kılıçaslan, Z, G. (2022). Language Policy In Turkey And Azerbaijan: A Comparative Approach To The Two Language Reforms. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Lüterature*, 1660-1672.
- Köçerli, F, B. (1976). *Marksizim, Leninizm ve Azərbaycanda Sosyalist Fikirlər*. Bakı: Elm Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2018). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Krotov, A. (2001). Economic integrated USSR, Problemi i Perspektivi. *Rossiyskiy Ekonomiceskiy Jurnal*, 80.
- Kurban, V. (2014). *İlk Çağlardan XX. Yüzyılın Başlarına Kadar Azerbaycan Tarihi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mahmudlu, C, Braux, A, Mammadli, A. (2017). *Azerbaijani and Beyond: Perspectives on the*. Berlin: Verlag Dr. Köster.
- Mehdiyev, R. (2003). *XXI Esirde Milli Dövletçilik*. Yeni Neşirler Evi: Bakı.
- Mehmetzade, İ. (2018). *Müasir Milli İdeolohiyasının Banisi*. Bakı: Xalq Qazetesi.

- Mehtizade, M. B. (1995). *Azerbaycan Misak-ı Millisi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Memmedli, C. (2013, 11 09). <https://www.esazder.com/90a73755-4053-40a8-993f-a97b965ddb8c/n>. Esazder: <https://www.esazder.com/90a73755-4053-40a8-993f-a97b965ddb8c/n> adresinden alındı
- Mete, İ. (1942). *Milliyetin Felsefesi ve Türkiyede Ulusal İnanç*. Ankara: Türkiye Basımevi.
- Miller, D. (2003). *Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Mirzeyev, R. (2018, 04 07). Mirzeyev, Rena. Bakı: AMEA Felsefe inistutu.
- Moreno, A. P. (2005). The Creation of The Azerbaijani Identity and Its Influence on Foreign Policy. *UNISCI Discussion Papers*, 4-5.
- Mövsümlü, C. (2021). *19.Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycanda Milli Fikriyatın Gelişimi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Mutlu, N. (2019). Bağımsızlığa Giden Yolda: Ebülfez Elçibey. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36-38.
- Nəsibli, N. (1992). Azerbaycan Demokratik Respublikası, Bakü. *Bilik-Maarifçilik Cemiyeti Yayınları*.
- Nəsibli, N. (2001). Azərbaicanın Milli Kimlik Problemi. *Avrasya Dosyasi*, 150.
- Orkunoğlu, Y. (2018). *Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oruclu, M. (2001). Azerbaycan'da ve Muhacerette Musavat Partiyasının Tarihi. *Azeneşr*, 37.
- Orucov, H. (2014). *Haydar Aliyev ve Azerbaycan'da Milli Siyaset*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Öksüz, E. (2020). *Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler*. İstanbul.
- Öksüz, İ. (2018). *Millet ve Milliyetçilik* (Cilt 4). Ankara: Panama Yayın.
- Özcan, S, A, İmanbeyli, V. (2014). *Azerbaycan'da Din ve Kimlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özdemir, L. (2021). Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat ve Türkiyenin Rolü. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6.

- Özkaraman, D. (2010). *Hocalı Sorkırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.
- Özkırımlı, U. (2020). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış* (Cilt 9). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Qurbanov, A. (2018). *Füyuzatın Işığında İstiqlala Çağırış*. Bakü: Nurlar Neşriyat.
- Radyonov, V, Toblakov, İ. (1986). *Yeni SSRİ Tarixi*. Bakı: SSRİ Dövlət Neşriyatı.
- Resulzade, M, E. (1990). *Azərbaycan Cumhuriyeti Keyfiyyət-i Təşəkkülü və Şimdiki Vəziyyəti*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Resulzade, M, E. (1993). *Kafkasya Türkləri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Richard, T, East, R. (2002). *A Political and Economic Dictionary of Eastern Europe*. Taylor, Francis.
- Rüstemov, A. (2012, 11 13). “Ayaz Mütəllibov heç vaxt legitim hakimiyyətə sahib olmayıb”. Modern.az: <https://modern.az/az/news/30903/ayaz-mutellibov-hec-vaxt-legitim-hakimiyyete-sahib-olmayib-aciqlama-adresinden-alindi>
- Sancak, İ. (2021). Azerbaijan In Independence Process And Effects Of The June Coup On Foreign Policy. *Azerbaijan In Independence Process And Effects Of The June Coup On Foreign Policy*, 13.
- Say, Ö. (1998). *Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sayın, Ö. (1999, Mart 1). İdeoloji. *Sosyoloji Dergisi*, s. 3-11.
- Seyidov, M. (2021). *Türkiye–Azərbaycan ilişkilerinde Nahçıvanın konumu (1990 – 2020)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı / Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı.
- Seyidzade, D. (2011). *Azerbaijan in the Beginning of XX Century: Roads Leading to Independence*. Bakü: Bakü Yayınevi.
- Shaffer, B. (2002). *Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*. USA: The MIT Press.
- Shahin, M. (2016). The Historical Review on the Process of National Identity Formation. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 111.
- Smith, A. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
- Smith, A. (2001). *Nationalism: Theory, Ideology, History, Polity*. Oxford: Polity Press.

- Smith, A. (2003). *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. New York: Routledge.
- Solnick, S, L. (1996). The Political Economy of Russian Federation. *Problems of Post-Soviet Communism*, 15.
- Sosial. (2022). <https://www.sosial.gov.az/en/the-national-symbols-of-the-republic-of-azerbaijan>.
- Süleymanlı, D, E. (2006). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sütçüoğlu, B. (2012). *Craig Calhoun Milliyetçilik (Cilt 3)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Swietochowski. (1985). *Rus Azerbaycan, 1905-1920: Müslüman Bir Toplumda Ulusal Kimliğin Şekillenmesi*. Illinois Üniversitesi, Urbana-Champaign.
- Şahin, H. (2020). *Azerbaycan'da Toplumsal/Siyasal Değişim ve Dönüşüm*. Ankara: Iksad Publishing House.
- Timetürk. (2013, 04 03). *Azerbaycan'dan isim yasağı*. <https://www.timeturk.com/tr:https://www.timeturk.com/tr/2013/03/04/azerbaycan-dan-isim-yasagi.html> adresinden alındı
- Tokluoğlu, C. (2005). Definitions of National Identity, Nationalism and Ethnicity in Post-Soviet. *Ethnic and Radical Studies*, 772- 758.
- Tokluoğlu, C., Aydingun, I, Balim, Ç. (2012, 05 15). Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcüstan ve Ukranya, Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkileri. *Atatürk Kültür Merkezi*, 21.
- Tombuloğlu, T. (2018). *Türk Basınında Elçibey*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Tosun, İ. (2016). Ermenistan ve Azerbaycan Diaspora Politikaları. *The Journal Of Europa Middle East Social Science Studies*, 239.
- Tuicakademi. (2022). <https://www.tuicakademi.org/azerbaycanda-ucuncu-ilham-aliyev-dönemi/>.
- United Nations in Azerbaijan. (2002). *United Nations in Azerbaijan*. Bakı: The Constitution of the Respublic of Azerbaijan.
- Valiyev, O. (2020). *Azerbaycan'da Milliyetçilik Ulusun ve Ulus-Devletin Oluşumu*. Ankara: Türkiye Notları Yayınevi.

- Veliyeva, S. (2002). *Milli Dövlətçilik Hərəkatının Yükselişi və Halk Cümhuriyyəti Dövründə Azərbaycançılıq İdeyası*. Bakı: Bakı : Azərbaycan Universiteti Neşriyyatı.
- Vignoles, V. (2016). Identity: Personal AND Socia. *Chapter to Appear in Oxford Handbook of Personality and Social Psychology*, 112.
- Vignoles, V. (2018). Identity Motives. *Handbook of Identity Theory and Research*, 1.
- Vitell, S. J., Bing, M. N., Davison, H. K., Ammeter, A., Garner, B., & Novicevic, M. (2009). Religiosity and Moral Identity: The Mediating Role of Self-Control. *Journal of Business Ethics*, 602.
- Yalçınkaya, A. (1999). *Yetmiş Yıllık Kriz Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Yapıcı, U. (2009). *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet Milliyetçilik*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Yeşilot, O. (2021). *Ateş Çemberinden Azerbaycan*. Ankara: Yeditepe Yayınevi.
- Yılmaz, H. (2013). The Soviet Union and the Construction of Azerbaijani National Identity in the 1930s. *Iranian Studies*, 528.
- Yılmaz, R., Sayın, F. M. (2022). Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11-13.
- Yoska, E. (2020). Ebulfez Elçibey'in Azerbaycan Özelinde Türk Dünyası Meselelerine Bakışı. *Journal of Universal History Studies*, 216.

EKLER

EK 1. Orijinallik Raporu Formu

 <p>ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 07/04/2023</p> <p>Tez Başlığı: Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan'da Ulusal Kimlik İnşası Süreci: Aliyevler Dönemi</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 101 sayfalık kısmına ilişkin, 07/04/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %7'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 07.04.2023</p> <p>Adı Soyadı: Shamkhal Bayramov Öğrenci No: 1920000011 Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: right;">_____ Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN</p>

EK 2. Etik Komisyon Muafiyet Formu

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: 07/04/2023
<p>Tez Başlığı: Sovyetler Birliği Sonrası Azerbaycan'da Ulusal Kimlik İnşası Süreci: Aliyevler Dönemi</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
Tarih ve İmza
<p>Adı Soyadı: Shamkhal BAYRAMOV</p> <p>Öğrenci No: 1920000011</p> <p>Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı</p> <p>Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora</p>
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>
<p>_____</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN</p>
<p>Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003</p> <p>Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr</p>

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Shamkhal BAYRAMOV

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Ön Lisans Öğrenimi : Bakı Bizsen ve Koparasıya Koleji/Gümrük
İşi

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi/ İktisat

Bildiği Yabancı Diller : Azerbaycan Dili/ Türk Dilleri

İş Deneyimi

Stajlar : Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 07.04.2023